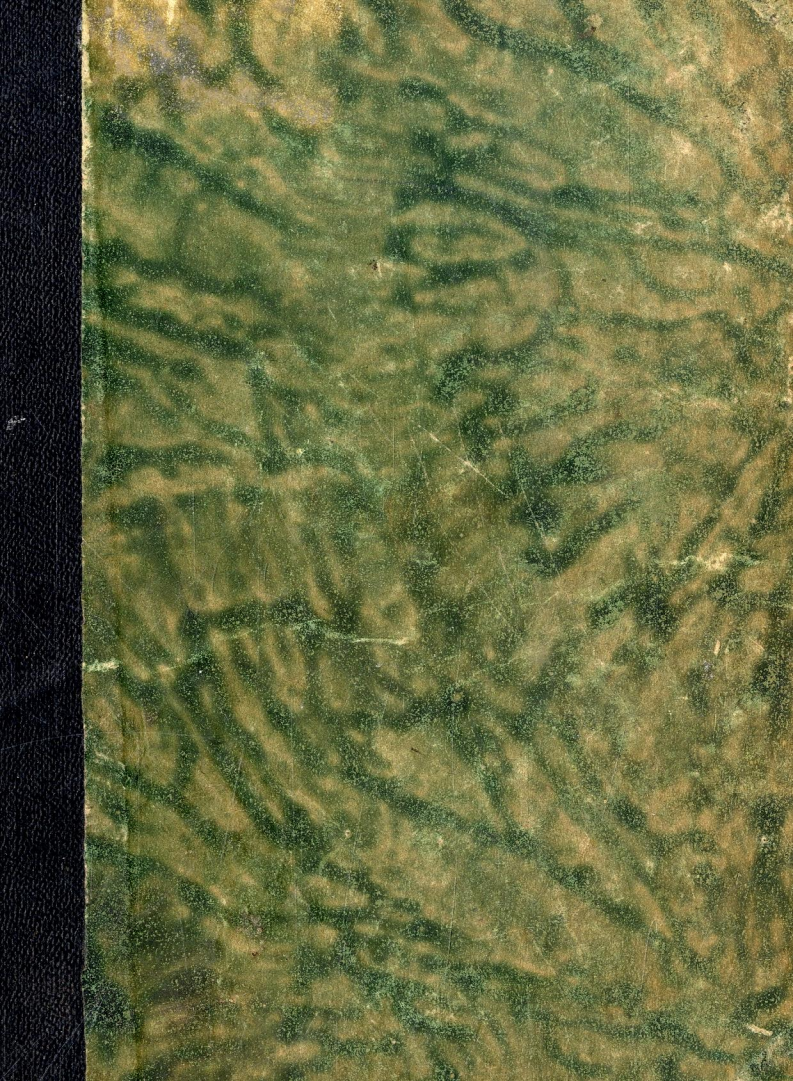

116

23

06 10

Бібліотека для рускои молодежи
пѣдъ редакцією Юліяна Насальскаго.

Выпускъ LXXIV.

Томъ CXLI.

Рѣкъ XIX.

П О В Ъ Н Ъ.

Оповѣданье зъ житя малорускаго люду

написавъ

28983
ДАНИЛО ЛЕПКІЙ.

КОЛОМЫЯ.

Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевскаго и Спѣлки.

1912.

~~_____~~

Obere

107

№ 3494

I.

Нема въ свѣтѣ красшой землѣ надъ нашъ родинный край, прибранный лѣсами и полями, замаеный лугами, заквѣтчанный леліевыми, имлою повитыми горами та широкими сѣножатами. Убогѣ села мовъ звѣзды по небѣ розкинули ся по немъ зѣ своими невеличкими хатами; широки рѣки мовъ срѣбни бинды розличными изгибами та кривульками розтягнули свои русла гень-гень до одного та до другого широкого моря. Красна надднѣстрова краина зимою, коли отулить ся бѣлымъ снѣговымъ покрываломъ, розкине ся довгою недоглядною габою, на котрой десь-недесъ мрѣють та мигтятъ заколысані буйными студенными вѣтрами до зимового сну густѣ гаѣ та луги; а еще красша ся сторона весною. Тогда пробудить ся кождый корчикъ, кожде деревце, кожда травица; зѣ всѣхъ сторѣнъ подыхае житьемъ и свѣжостію. Шуваръ мигтитъ зеленымъ листьемъ зѣ легенькимъ вѣ-

тромъ до ясного сонця, полыскуе ся розличними вѣдтѣнями своею краскою. Днѣстрова вода хвилями плюскае ся обѣ замаеный корчами лозы пологій берѣгъ, що поволи зѣлегенька по лѣвѣй сторонѣ рѣки пѣднимае ся трошечка выше, а за невеличкою стругою надувъ ся округлымъ горбомъ. На горбку стояли будынки Юрка Залуки.

На самѣмъ передѣ до полудня розсѣлася простора хата зѣ невеликими вѣкнами зѣ двома свѣтлицями, збудована зѣ ялового, гладкого, обѣбраного зѣ коры дила, пошита довгими, рѣвными рядами кичокъ; зѣ далека-жежѣ бѣлѣвъ ся на кришѣ невеличкій, чисто побѣлѣный коминъ. За хатою стояли стайнѣ, дальше тягнуло ся просторе гумно зѣ великою стодолюю, шопою на сѣно та возѣвнюю и двома оборогами. Заразѣ передѣ хатою спадавѣ горбокъ у довгу простору низину, шо своимъ полуднево-захѣднымъ краемъ доторкала ся ажѣ окраины нашего Пѣдгѣря. Передѣ вѣкнами росли вишнѣ, кѣлька яблѣнокъ та грушокъ, межѣ котрыми рѣвными линіями стелили ся грядки.

При самѣмъ струзѣ на захѣднѣй сторонѣ вѣдѣ хаты Залуки вѣ долину присѣла ся мала, обдерта хатина Якима Барывки. Цѣла хата зѣ своимъ подертымъ дахомъ безѣ кѣз-

линь подала ся та перекривила ся до Днѣстра, маленькій вѣкна доторкали ся майже землѣ и ледви-ледви впускали до чорной поганой свѣтлицѣ кѣлька ясныхъ лучѣвъ весняного сонця; стѣны розсували ся зъ каждымъ днемъ все бѣльше, обтрѣпуючи зъ себе невеликій вальки сухой глины. Зъ боку до хаты прибудувавъ Якимъ невеличкій хлѣвъ, куда заганявъ свою одиноку корову. Заразъ за хатою тягли ся довгою полосою надднѣстряньскій болота; твердшою тѣлько землею була получена тая осада зъ осадомъ Юрка, куды также выдоптано вузку, круту стежку.

Тоту сторону прозвали люде „Мельниками“ здае ся зъ той причины, що колись стояли тутка два великій млыны. Однакъ середъ величезной зливы одной темной ночи страшенна вода змела ихъ зъ лица землѣ навѣтъ разомъ зъ людьми, котрѣ такожь знайшли свѣй грѣбъ въ студеныхъ хвиляхъ глубокой рѣки. Чуднымъ якимсь способомъ уратовали ся тѣлько дѣти зъ тыхъ млынѣвъ и змогли выдерти ся на величезну грушку. И они, дѣйшовши до своихъ лѣтъ, обняли батькѣвску землю тай побудовали ся, однакъ млынѣвъ вже заложити не могли зъ людской зависти. Въ селѣ бо кметѣ поставили великій зъ трема колесами млынъ, що тарахкотѣвъ

на цѣлу сторону та моловъ зъ посторонныхъ селъ и въ день и въ ночи дробненьке зерно.

„За сиротою Богъ зъ калитою“... каже народна пословиця; такъ и зъ Юркомъ. Ставши господаремъ, працѣ Залука не боявъ ся; неразъ его нѣчь зъ хаты выгнала, нѣчь и пригнала тѣлько на тое, щобы по тяжкѣмъ трудѣ троха вѣдпочати та набрати силъ до дальшой работы. За тото въ кѣлька лѣтъ пышали ся будынки на его обѣистю мовъ въ якѣмъ фѣльварку. А худобу, конѣ, коровы та воны умѣвъ Юрко такъ выплекати та доглянути, що добрый господарѣ зъ поблизкихъ селъ завидували ему. Ба навѣтъ знайшли ся и такы, що называли его чарѣвникомъ або посуджували, мовъ-то Юрко мае хованця, котрого на своимъ стрыху кормить несоленою стравою, доглядае та пѣдлягае ему; за тое хованецъ середъ темной ночи попасе ему худобу на чужѣй долинѣ або нивцѣ, повяже снопы, дасть грошей та подбае о всяке богатство.

Тымчасомъ Якимъ Барывка якось не дуже дбавъ про батькѣвску землю; не дбавъ про тую богату ниву, на котрѣй его покѣйный батько та мати гѣрко працювали, на котрѣй зрѣсь и котра въ собѣ хоронила для него богатство та достатокъ.

чахъ; сонце блымало мовь погасаючй очи чоловіка, котило ся по широкомъ чистомъ небѣ та ляло на землю свое свѣтло мовь розтоплене золото.

Въ с лѣ гамѣрѣ. Щебетали дрѣбнымъ щебетаньемъ пискливй скрипки, гудѣли протяжнымъ бубономъ та реветомъ два басы, кождый собѣ що иншого: оденъ терѣхкавъ, мовь-бы хто тягнувъ палицею по густомъ кѣлю въ плотѣ, а другйй стогнавъ довгимъ, хрыпливымъ стогнаньемъ. Парѣбки выгайкували, звенѣли пѣдкѣвками, зѣставляючи за собою густый туманъ пороху; дѣвчата шепѣли мовь сполошене стадо гусей, реготали ся звѣнкимъ реготомъ. Пѣсни ляли ся, мѣшали ся зъ тонами музыки, вплѣтали ся въ людску бесѣду. На коняхъ попередъ цѣлого походу ѣхали весѣльни дружбы, помажуючи довгими нагайками. Зъ цѣлого того реготу, крику, галасу та спѣву мовь зъ глубокой бездонной воды выринавъ грубый охрыпый голосъ Якима та бубонѣвъ урываными словами...

— Що?! я собѣ такйй самъ панъ, якъ Юрко... а може и лѣпшйй!... Однаковымъ мы миромъ мазанй! Я не розбѣйникъ, не душегубъ! Чого-жь тручае мене?

— Але-жь, Якиме, Якиме, Юрко тебе не видѣвъ! — приговорювавъ хтось.

— Не видѣвъ? Ага, не видѣвъ! Тажъ вѣнъ стоявъ зѣ своєю молодою заразь коло насъ, я у вѣнци и вѣнъ у вѣнци та зъ хусткою при руцѣ; лише ему хотѣло ся вѣдтрутити мене жебрака генъ далеко, щобы я не повалявъ его паньской милости!

— Бѣй ся Бога, що ты верзешъ?! — казала стара жѣнка. — Грѣхъ грызти ся въ свое весѣлье, бо зъостогидне тобѣ твое цѣле житье!

— Не журѣтъ ся мною та моимъ житьемъ!... — храпѣвъ Якимъ, затискаючи кулаки. — Що буде, то буде, а я мушу порухувати богацкѣ кости!... Нехай попамятае Якимову руку!

А весѣльнѣ спѣвали, гопкали по дорожѣ, плескали въ руки. Миготѣли червонѣ китайки зъ легенькимъ вѣтромъ, обвиваючи ся въ округъ дѣвочихъ косъ; розпущене волосѣ княгинь мовъ довгѣ волокна льону хвилювало по дѣвочихъ плечахъ; сонце яснѣло ясними промѣнями, вѣдбивши ся вѣдъ позолоченыхъ двохъ вѣнцѣвъ, що мовъ царскѣ короны пышали ся на головахъ двохъ молоденькихъ, красныхъ мовъ маева днина невѣсть.

Юрко вертавъ зô своєю подругою якійсь невеселый зъ церкви зô свого шлюбу; якійсь дивнй думки тиснули ся на его душу въ часъ его весѣля. Вонъ бачивъ душею покôйного свого вôтця та матѣрь, вонъ бачивъ свое сирôтство. Весѣльнй же пѣсни, що вôдбивали ся о его уха, хватали за молоде серце и палили его такъ, якъ палить осѣнный морозъ дрôбненьку квѣточку.

— Юрку, що тобѣ?... Чого ты такъ засумувавъ ся? — пытала Марина, Юркова подруга.

— Не пытай, бо и сказати годѣ! — вôдбуркнувъ.

— Може уразивъ тебе Якимъ?!

— Або-жь я Якимови що виненъ? Отъ шукае собѣ напасти! Не мае якъ зачѣпити, то вынаходитъ Богъ знае що. Вже не оденъ говоривъ менѣ, що Якимъ сердито дивить ся на мене, здае ся вôдъ тогды, коли я вôдъ жида вôдкупивъ его нивку. На що-жь продававъ?!

И пѣсни ляляли ся, зойкали скрипки дрôбными зойками, пищали, скомлѣли, тьохкали та дрожали; два весѣля ишли селомъ, Якимове передомъ, а Юркове за нимъ. Изъ хаты выбѣгали дѣти та жѣнки въ чорныхъ сорочкахъ, зъ обгорѣлыми лицами, ставали при

дорозѣ та вдивляли ся въ весѣльныхъ, глядѣли на князя та княгиню...

Холодна, тиха, осѣнна, ясна нѣчь. Далеке, безконечне небо посутенѣло та мовь рушае ся и блымае вѣдъ блыманя звѣздъ та блѣдого свѣтла мѣсяця. Мѣсяць розтрясь свое сяево гень-гень по глубокой воздушной пропасти и затьмивъ нимъ блѣдй зѣрочки молочной дороги. Зъ неба мовь дорогй жемчуги кане роса, стелить ся надднѣстровыми просторыми степами мовь сѣра плахта, зросуючи своими дрѣбненькими каплями вершочки дрѣбной пожовклой травицѣ. По вершкахъ деревъ перелѣтае легенькій вѣтрець немовъ якесь тайне шепотанье ангела; вода хлюпае ся о соннй береги, хвилѣ пѣднимають ся то спадають, одна другу доганяе та выпереджуе; голосъ збудженой зъ просоня чайки закигливъ и розлягъ ся рѣкою мовь сумне реготанье Русалки, що выплыла зъ леліювого свого ложа зъ шклянной палаты на верхъ воды, щобы заманити до себе живу душу. Въ водѣ рухають ся дрѣбненькй звѣзды, дрожить въ кучерявыхъ хвиляхъ блѣдымъ пѣдблескомъ мѣсяць, купае ся далеке, просторе, безконечне небо.

Дрѣмае тихимъ сномъ надднѣстровый лугъ немовъ якесь недоглядне та недвижне

чорне море ; головаті вербы поспускали свої гиля въ тиху воду, немовъ-бы потайкомъ хотѣли пригорнути еѣ до грудей ; одні вѣльхи, що стояли особнякомъ, якъ-бы якійсь страшнй велиты підняли ся гордо въ гору, мовъ-бы хотѣли своїми руками дѣстати самого тихого неба.

Въ Юрковѣй хатѣ миготить слабымъ свѣтломъ каганецъ, блискаючи неяснымъ сяєвомъ на тиху комнату. На стѣнѣ колыбае ся довга тѣнь Марины, що еще крутить ся коло постели. На постели, зъ розчерепленою головою, заллятымъ засохлою кровію, обпухлымъ лицемъ, лежить Юрко, не знати чи живый, чи мертвый ; губы посинѣли, очи підпухли, заплющились, лише груди підносять ся, знакъ, що дыхає. Марина ломить руки, підноситъ ихъ до неба ; але небо нѣме, глухе, нѣчого не каже на ей рыданье.

— За що покаравъ тебе безвинного такъ той Якимъ ? ! Кобы въ мене сила, я выдерла бы ему сердце, я якъ тая змія люта выссала бы теплу кровь, я пронизала бы наскрозъ его мозокъ ! — гомонѣла Марина.

— Цить... Марина... не клени !... Най Богъ ему не тямить... моей крив...ды!... — ледви-ледви прошептавъ Юрко.

Молода жѣнка заговкла, сѣла на лаву коло вѣкна и глянула на двѣръ. Зѣ неба покотила ся зоря, зѣставляючи за собою довгу, ясну смугу свѣтла.

— Чи може се звѣзда его молоденького житя погасла та спала на землю? — И она глянула на постѣль. Юрко спавъ тихимъ, солодкимъ, покрѣпляющимъ сномъ. — Абожь то на земли нема бѣльше людей, тѣлько Юрко оденъ? Однѣ умирають, другѣ родять ся, однихъ свѣчечки гасить смерть своею студеною рукою, другихъ запальное ангелъ и несе, щобы поставити на небѣ!

Довго-довго такѣ думки плютали ся по молодѣй головѣ Марины. Вѣ кѣнци змучилась и знемоглась, похилила голову край стола тай заснула, не видячи, як ранна зоря пурпурою прибрала всхѣдну часть погѣдного неба.

III.

Минали лѣта, летѣли мѣсяцѣ та тыжднѣ, плыли дни за днями мовѣ Днѣстровѣ хвилѣ, однѣ другихъ скорѣйше. Хвиля николи назадъ не верне ся зѣ безконечного бездонного моря; такъ не вернутъ ся и лѣта, що мовѣ сонъ майнули попередъ Юрковѣ очи, лишая-

чи за собою тільки неясну смужочку любо-го спомину та згадки. Юрко охлявъ вже тро-ха. За той часъ кільки то гдечого змінило-ся въ селѣ! Ба въ самихъ Мельникахъ кільки переклокотѣло житя, кільки докорівъ му-сѣвъ наслухати ся Юрко вѣдъ свого сусѣда, особливо тогды, коли Якимъ вернувъ до се-бе троха пѣдпилий.

— Ты мыслишь, що ты богачъ? У мене такій богачѣ на долони! Махну рукою, по-дую разъ, тай вже по нихъ! — верещавъ неразъ Якимъ. — Або що менѣ твои дѣти? Всѣ они трое на купу не варті за мѣзельный пальчикъ мого Грицька! Го, го, колись твое господарство лишъ шморгне въ Грицькову кишеню!

Юрко неразъ слухае такихъ верзливыхъ Якимовыхъ рѣчей. Досада, злѣсть та жаль бере за серце, тисне безвинну душу мовъ клѣ-щами, якійсь скверній думки плынуть на го-лову.

— Возьму, задушу паницю, бо вже осто-гидло менѣ и житье черезъ него. Нема супо-кою ни въ день ни въ ночи... може и грѣху тяжкого не буде! — Але по хвили сплюне на землю, ударить ся въ груди тай каже — Боже, будь при мнѣ! Що се я думаю? Най-жіе! Може, може набере коли розуму! —

еще и дѣтей наказуе — Дайте супокѣй, не дражнѣть! Старшій чоловікъ, грѣхъ смѣяти ся!

А дѣти ростуть мовъ на дріжджахъ, веселять своєю веселостію Юрковї та Мариненї тихї дни робучого житя.

— Иванко по менѣ лишить ся на батькѣвщинѣ. И не зле ему буде, кобы тѣлько знавъ шанувати мою працю! — неразѣ казавъ до жѣнки Юрко.

— А зъ Василькомъ що зробимъ? — пытае Марина.

— Василько учить ся добре, може що зъ него буде; а нѣ, то куплю въ селѣ кусникъ города, выбудую будынки та зроблю его господаремъ, кобы тѣлько прожити. А може и Якимове обѣйстѣ прїйдесь купити?!

— Не купуй, бѣй ся Бога! Вже за поле, що ты купивъ вѣдъ него та заплативъ добрі гроши, наслухаю ся що дня розличныхъ баяндрасѣвъ, а за обѣйстѣ треба бы утѣкати зъ хаты!...

— Не куплю я, купить другїй тоту святу земельку, а Грицько здае ся лишить ся безъ куточка!

У Якима тымчасомъ ишло якъ зъ Петрового дня. Еще доки жила перша жѣнка, доти якось и Якимъ бѣльше державъ ся хаты,

гдешо зробивъ коло господарства тай и въ поле заглянувъ. Але вѣдь коли Горпина умерла та Якимъ оженивъ ся въ друге зъ Юстиною, вѣдь тогды утѣкавъ зъ своей власной хаты, немовъ-бы она заповѣтрена, боячи ся Юстининого языка, що коловъ его гѣршъ жала.

— Я не буду робити на твого хлопчика! Досыть я напрацювалася у наймахъ, теперь не хочесь менѣ!

— Або-жь ты не знала, що у мене дитина?! Еще приходятъ не на такі дѣти тай жиютъ по Божому, а тобѣ за много и того одинокого мого сына! Охъ Грицьку, Грицьку, якій ты бѣдный безъ рѣдной матери!

Несупокѣй, грызота та недостатокъ въ хатѣ въ кѣнци выгнали Якима до Борислава на роботу. Попавши въ тото земске пекло, межи чорныхъ робѣтниковъ, Якимъ и не згадувавъ про Грицька та хату. Зъ-разу крутивъ корбою, а потѣмъ привыкши до сопухѣвъ та пары, що густыми клубами неразъ пѣдносила ся зъ глубокой дучки, почавъ спускати ся въ кибли до ямы. И середъ страшного вирвару, середъ людского гамору та клетоту, минало скоренько Якимове житье.

А Грицько тымчасомъ рѣсъ якъ тота былинка въ поли: куды вѣтеръ повѣе, туды она

№ 3494.

подасть ся; куды серце потягне, туды иде, не пытаючи, чи его поступокъ добрый чи злый. Грицько може и не знавъ, що то добре, а що зле. Вѣнъ чувъ тѣлько тое, що коли люта мачоха бѣе, то его болитъ, пече та щипае; и тогда затискавъ зубы, кидавъ ся на землю и копавъ Юстину ногами, где попало, штовхавъ руками, лапавъ острыми нѣгтями за лице, волосье та сорочку, а вырвавши ся зъ немилосердныхъ рукъ, утѣкавъ мовъ буйный вѣтеръ, покривляючи ся недобрѣй жѣнцѣ.

Тото еще бѣльше лютило Юстину; якесь дике завзятье обгортало серце, а ненависть до хлопця росла та росла. Грицько догадувавъ ся того, своєю душею умѣвъ читати та вѣдгадувати тѣ страшнѣ чувства, що мовъ на млынськихъ лѣтокахъ вода, клекотѣли у внутрѣ мачохи, и неразъ ховавъ ся цѣлыми тыжднями по шуварахъ та надднѣстровыхъ чатарахъ, слѣдячи, куды обертае ся Юстина, щобы змогти вѣгчи до хаты та захопити кусникъ якого хлѣба або зъ кѣлька добре недовареныхъ бульбѣ. Комарѣ та полевѣ овады покусали неразъ ажъ до крови молоде тѣло, великѣ бомблѣ мовъ сливки понабѣгали, свербѣли та пекли Грицька. Але Грицькови байдуже! Вѣнъ уганяе широкимъ сте-

помъ мовъ вѣтеръ, буе душею своею, спинаеся по головатыхъ вербахъ за пташачими гнѣздами, выбирае та выпивае яйца, смажить на огни воробчики та коростелѣ, заставляе сѣтки, заходитъ въ Юркову бульбу, бѣбъ та горохъ, пѣдкрадае ся до саду та рве, що може; хотѣвъ бы все знищити, зруйнувавъ бы цѣле сусѣдске господарство та будынки, кобы тѣлько сила. Такъ ненавидить Юрка та Юрковыхъ дѣтей! А за що, за яке, сего и самъ не знае.

— Татуньо проклинали Юрка, не любили его дѣтей, дивили ся кривымъ окомъ на его будынки, и я такъ роблю! — неразъ самъ до себе говоривъ Грицько.

Люде, що переѣжджали черезъ Мельники, здивовані дивили ся на великого здорового хлопця зъ червоными лицами, зъ выдутыми устами, зъ малыми живыми оченятами въ чорнѣй подертѣй ряднинѣ. Ноги у него чорні, лице негарне, волосье довге, кострубате, николи не чесане. Про Бога, про свѣтъ, про людей и не пытай его... Степъ се его хата, природа его мати.

— Що се за чудовище?! — пытали люде оденъ другого, дивлячи ся на Грицька.

А Грицько выставлявъ языкъ, плескавъ въ долонѣ, покривлявъ ся людямъ та кричавъ...

— Не видѣвъ ты мене, га? Дивись, дивись, колесо тобѣ въ возѣ обертае ся, кѡнь пѡдскакуе, драбина скрипитъ! Диви ся скоро та ратуй, бо пропадешъ! — верещавъ та реготавъ ся на цѣлѣи уста.

— Тфу, пекъ тобѣ осина, пропадь! — казавъ чоловѣкъ, затинавъ конѣ та ѣхавъ скоренько.

Тымчасомъ Грицько, поза туманомъ чорного пороху скулившись, летѣвъ за возомъ, чѣпавъ ся розворы, выскакувавъ въ полукѡшокъ и вытягавъ що зъ него, або робивъ людямъ деяку пакѡсть; гамувавъ колеса, мазавъ болотомъ заденки, причѣплявъ колючі бодаки та др. Люде, обернувши ся та зловивши Грицька на возѣ, свягали бичемъ; але Грицько скакавъ на землю, летѣвъ стрѡмголовую у високу траву та реготавъ ся якимось дикимъ, страшнымъ реготомъ.

IV.

А у Юрка въ хатѣ здавало ся, що поселивъ ся ангелъ супокою та гаразду. Все тихо, въ згодѣ та едности працѹе якъ не въ стодолѣ та въ хатѣ, то въ поли або на сѣножатахъ. Иванови вже пѡйшло на шѣснадцатый рѡкъ. Вѡнъ лише о рѡкъ оденъ

старшій вѣдъ Якимового Грицька, а вже и до серпа бере ся и зъ кѣньми нанѣчь вѣде. А вѣ церквѣ якъ потягне „Апостола“ своимъ тонкимъ, высокимъ голосочкомъ, то мовѣ той соловѣй, що на веснѣ закрывши ся вѣ зеленѣй густѣй роцѣ, виводить любѣй, дрѣбненькѣй тѣохканя. У Юрка та Марини ажъ серце веселить ся, якъ люде зачнуть зглядати ся на хоры на ихъ дитину; неразъ горяча слеза зъ радости заяснѣе вѣ ихъ очахъ та покотитъ ся по лицѣ. Люде хвалять Юрковѣ дѣти, бо они никому не роблять шкоды, шанують чужу рѣчь, не рушили-бъ ничего чужого, щобы се було зъ самѣсенького золота або обмазане солодкимъ медомъ, знаютъ, що до кого приговорити, що кому сказати, яку честь вѣддати.

А вже найбѣльше Юрко та Марина тѣшили ся своимъ Василемъ. Ему пѣйшло до перва на чотырнайцятѣй рѣкъ, а кѣлько вѣнъ вже вивчивъ книжокъ вѣ мѣйскѣй гѣмназіальнѣй школѣ, кѣлько перечитавъ! Ба и профессоры хвалять Василька!

— Добра дитина! Будуть зъ него люде! — кажутъ.

— Кобы то Богъ давъ! — шепче Юрко.

— Не бѣйте ся, господарю! Той грѣшь, що вы выложили на Василька, не страченѣй!

Се величезный маетокъ вашей дитины, бо она черезъ него придбае собѣ науку...

Була остра зима. Студені пѣвнѣчнй вѣтры жбухали снѣгомъ, крутили страшными туманами, проймаючи морозомъ та стужею навѣтъ загатою обваровану Юркову хату. Днѣстеръ покрывъ ся грубымъ ледомъ, загорнувъ ся бѣлымъ снѣговымъ покрываломъ мовъ мертвецъ, зложеный на лавѣ. Цѣла простора надднѣстряньска далечъ забѣлѣла ся; толькo стоги чорного сѣна мрѣютъ мовъ чорнй точки атраменту на розложенѣмъ бѣлѣмъ аркуши паперу. Голй корчѣ лозы ледви-ледви повыставляли свои головы зъ снѣжныхъ заметей, мовъ-бы и они бояли ся великой люто-сти зимовой стужѣ. Однй головатй вербы похитують своими галузями та шумять и выють скомлючимъ голосомъ якусь мертвецку пѣсню.

Въ Якимовѣй хатѣ трѣщатъ крокви вѣдъ вѣтру, зѣрванй старй чорнй кички котятъ ся по снѣгомъ покрытѣй ровени мовъ перекоти-поле, не обзираючи ся на тй дѣры, котрыми дрѣбный снѣгъ втискае ся на пѣдъ; побитй шибы вѣконъ дзеленькотятъ; по хатѣ мото-рощить вѣтеръ дрѣбными пылиночками бѣлого снѣгу; видно до свѣтла ихъ сверкатй кришталыки, чути на улицѣ ихъ стужу. Въ ха-

тѣ стужа, а на запѣчку на кулацѣ соломы лежитъ хорый, цѣлый въ горяцѣ Грицько. Мачоха покинула хату, поплъонталась зъ двоима дрѣбными своими дѣтьми до села, до родини, а Грицька лишила на Боже змилованье. Про Якима и слухъ загувъ; вѣдъ пѣвроку не показувавъ ся до села.

Вѣдъ рана плентавъ ся Юрко по своимъ гумнѣ: напувавъ худобу, дававъ то „передъ водою“ то „по водѣ“, заглядавъ до стодолы до молотѣльникѣвъ, згортавъ якусь солому, що вѣтеръ помервивъ, та нипавъ щось при саняхъ. При тѣй цѣлѣй роботѣ спозиравъ на Якимову хату.

— Чи тамка померли, чи що? — думавъ Юрко. — Вѣдъ самѣсенького рана не видно ни дыму, ни нхто не выходитъ зъ хаты! Що то такого?! Люде позагарали?!

Перелѣзъ черъ плѣтъ и пѣйшовъ до Якимовой хаты.

Вѣтеръ гудѣвъ, гонивъ передъ собою чорнѣснѣговѣхмары, що моторошили грубыми клаптями бѣлого снѣгу. На землю спускавъ ся вже чорный вечѣрный сумракъ, вытискаючи померкле денне зимове свѣтло. Юрко зѣ своимъ сыномъ Иванкомъ двигали на своихъ рукахъ обвитого въ кожухъ хорого Грицька зъ Якимовой хаты.

— У насъ розôгрѣ ся, занесе ся ложкою теплою стравы та прійде до себе! — казавъ Иванко до батька.

— Нѣтъ, не прійде Грицько такъ скоро до себе! Дивись, якій хорый, не рушить ся, не поратуесь, лежить якъ колода, не тямить ничого и не говорить. Кобы хотяй...

И старый замовкъ.

— То будемъ доглядати, заходити, може колись и подужае! — казавъ Иванко и мовъ евангельскій Самарянинъ зъ напруженьемъ своихъ молоденькихъ силъ двигавъ Грицька, забуваючи на всѣ побоѣ та прôзвиска, якѣ неразъ дôстали ся ему вôдъ Грицька. Хлопаче сердце не памятало на лихѣ поступки хорого, але жалѣло надъ недолею та хоробою опущеного бѣдного хлопця.

По цѣлыхъ довгихъ зимовыхъ ночахъ блымало въ Юрковôй хатѣ неясне свѣтло кaганця. Грицько мучивъ ся, побивавъ ся, кидавъ собою, торочивъ якѣсь нескладнѣ слова, зрывавъ ся зъ постели и радъ бы гдѣсь полетѣти въ бѣлый широкій свѣтъ. Марина та Иванко доглядали его що дня, поили овочевою юшкою, заливали молокомъ, обкладали горячу голову студеною водою. Довго-довго боровъ ся молодой хлопецъ зъ смертію, однакъ въ кôнці природа та крѣпка будова

тїла перемогла. Грицько пѣдвѣвъ ся та почавъ приходити до себе.

— Гдѣ я?... Що зѣ мною? — оглядаючись по хатѣ, запытавъ ся першій разъ.

— Цитъ, Грицьку, ты дуже-дуже хорый! Лежи, не рухай ся, щобы тобѣ не пошкодило! — каже Иванко.

— А чи я довго у васъ лежу?

— Пять недѣль!

Грицько нїчого не казавъ бѣльше, лише лежавъ, устроивши свои понурї очі въ стелю. Якїсь дивнї думки перелѣтали по его головѣ. Имъ знайти кѣнца, розторочити ихъ зъ того зачарованого клубочка, самъ Грицько не мѣгъ; то щось мовъ ясна блискавка освѣчувало душу то чорною плахтою накрывало его думку.

— Може они зробили менѣ що злого?... По що держать мене у себе, коли я ихъ такъ ненавижу? Або они мене справдѣ такъ любять? О го, го, знаю я, не здурите... Почкайте, утчу!

И хлопецъ пѣдводивъ голову, пробувавъ пѣднести ся; але голова ходила коловоротомъ, скипала та лупала, руки трясли ся мовъ осиковый листокъ, попередъ очі лѣтали жовтї точки, одна другу переганяе, ширшае, мигтить та счезае, голова сама клонить ся на мягку

подушку. И зновъ плынуть якъ Днѣстрова вода думки.

V.

Весна. Земля и цѣла природа воскресла. Надднѣстряньскій лугъ зазеленѣвъ ся, зеленою пышною шатою покрывъ ся просторый степъ, лише зъ-помежи того далекого моря зеленой краски гдесъ-негдесъ полыскають своими ясными срѣбными зеркалами маленькїй озера та струги, до сонця мигтять червонї та синї квѣточки. Дзѣботить въ травѣ розличне птацтво, фитькають коростелѣ, деркають деркачѣ, гудить гукъ закрывши ся въ шуварѣ, кигликае сполошена сойка, воробцѣ на галузю вербѣ цвиринькають немовъ сварять ся зъ собою, шемордятъ польнїй коники: а геть-геть въ горѣ крутять ся величезнї сивї яструбы, спозираючи на землю. Днѣстеръ плыне поволи та повагою, мовъ якусь довгу-довгу думу думае; ни плюсне, ни брызне водою, ни запѣнить ся.

Грицько зновъ буе мовъ вольный птахъ, веде давне збыточне житье, встрясае Залукамъ вершки та саки; що позаставляли на рыбу. Не змѣнила ся его давна лиха душа и на волосъ, хотяй хвороба лишила свою печать на тѣлѣ, обскубавши волосье зъ головы. За Иван-

комъ кидае грудями та патыками, покривляе ся Маринѣ та Юркови, прозывае людскій дѣти, пустуе такъ, що Иванко сказавъ разъ до тата...

— По що мы милосердили ся надъ нимъ? Чижь не лѣпше було бы намъ, якъ-бы Грицько умеръ?!

— Цитъ, такъ грѣхъ казати! — вѣдповѣвъ Юрко. — Най жіе, кѣлько ему назначено!

Вечеромъ въ недѣлю зладивъ Юрко вѣзъ. Напхавъ трохи сѣна, положивъ якусь торбину зъ гдечимъ для Василька, кинувъ и корецъ торѣчного збѣжа, приладивъ шліфъ, щобы раненько въ понедѣлокъ запрягчи конѣ та потарахкотѣти на торгъ до Дрогобыча. Конѣ пасли ся цѣлый день въ недѣлю надъ Днѣстромъ, щобы вѣдпочавши собѣ, скоренько мчали до мѣста. А коней у Залуки ажъ двѣ пары; чорні якъ круки, ситі ажъ полыскують ся, мѣцні якъ каты.

Ледви поблагословило ся на свѣтъ, якъ Иванко запрягъ конѣ до воза. Юрко сѣвъ, взявъ важки до рукъ, затывъ конѣ тай поѣхавъ. Въ селѣ майже зъ кожного выгона выѣздили возы обладовані розличнымъ добромъ, на возахъ квичали въ великихъ плетеныхъ кошахъ та соломянкахъ пацята, телѣпали ся звязані куры, квакали качки. Люде здоровкали ся, желали собѣ щасливого торгу и ѣхали

одень за другимъ. Залука наганявъ, минавъ возы; але за годинку щось конѣ помучили ся.

— Що за нужда? Єще недалеко їду, а вже стають!... Ба, а тому пѣдручному що? — сказавъ самъ до себе, злѣзь зъ воза та почавъ оглядати ногу пѣдручному коневи. — Щось храмає! Чи где покрутивъ, чи що?

Смотрить Юрко коня, нипає, дивить ся, ничего не видно. Сѣвъ на вѣзь, махнувъ бичемъ, конѣ пробѣгли; але пѣдручный, добрый молодой кѣнь, чогось штегулькає на задну ногу. Ледви-ледви заѣхавъ Залука до мѣста, а зъ мѣста порожный вѣзь притягъ одень кѣнь: пѣдручный якось дотелѣпавъ ся до дому, нога обпухла, конина посоловѣла. Пѣйшовъ Юрко по чоловѣка, що знає вѣдь ху-добы. Оглядають, смотрять, але не знати, що такого коневи стало ся.

— Може само мине! — каже чоловѣкъ. — Заждѣтъ, бо я не знаю, що ему; въ клубѣ ничего, раны нема, може пѣдбивъ ся!...

Радить Юрко коневи, що тѣлько люде кажутъ: смарує оковиткою, натягає, купає въ Днѣстрѣ, обкладає варенымъ костезѣльемъ. Та дарма! Ничого не помагає.

Отъ такъ минуло щось зо двѣ недѣлѣ. Якось въ недѣлю зъ полудня прѣйшовъ до Залуки Илько Салакъ. Чоловѣкъ зъ чоловѣ-

комъ найрадниѣйше говорить про тоє, що его болить та тисне; такъ и Юрко почавъ розповѣдати про коня.

— И такой храмае?

— Та храмае!

— Подивѣтъ-но ся вы ему добре: чи не перевязавъ коневи ноги тонкимъ шпагатомъ Якимовъ Грицько? Бо менѣ вчера мои дѣти казали, що Грицько тому двѣ недѣлѣ щось коло коня нишпоривъ!

Юрко кинувъ ся якъ опареный, взявъ капелюхъ и пѣйшовъ зъ Илькомъ до коня. Оглядають, придивляють ся, шукають, аж ось пѣдъ волосенею на самѣсенькомъ котику вгрызъ ся шнурочокъ коневи въ мясо та почавъ поростати. Илько чарахнувъ ножикомъ, шнурокъ трѣсъ, потекла кровь, а Залука затисъ зубами та заклывъ тяжко.

— Вже не знати, що и робити! Прийде покидати хату та ити въ свѣтъ за очи зъ дѣтьми та жѣнкою черезъ того урвителя! Перед-вчера то такъ оббивъ мого Илька, що ледви рушивъ ся; нынѣ хлопчиско пѣдвѣвъ ся, пѣйшовъ до коня подивити ся, а той якъ бѣсноватый зъ патыкомъ зновъ за нимъ! Добре, що утѣкъ...

— То заплата за зиму — каже Илько — и за того, що вы такъ коло него ходили та годували своимъ хлѣбомъ!

— Отъ и не згадуйте, бо менѣ ажъ щось робить ся!... Але кобы пѣйшовъ въ наймы!

— А пѣйде?! Я самъ ему казавъ, просивъ! Єще менѣ таке повѣвъ, що менѣ ажъ въ пятахъ постыгло!

— Громада повинна щось зробити!

— А щожъ громада зробить?! Дай собі раду зъ такимъ! Вѣнъ пѣдпаливъ бы еще!

Грицько все буявъ тай буявъ. Вже и люде зачали его бояти ся та обминати Якимову хату, щобы не зустрѣнути ся самому зъ молодымъ Барывкою, що розрѣсь ся якъ здоровый дубъ.

VI.

Було се въ Петрѣвку. Люде покосили першій травы. Легенькій вѣтрець завѣвавъ любыми пахощами скошеной травы; сонце грѣло-пекло; цѣлый день небо було чисте якъ хрусталь; пѣдъ вечеръ надъ землею повисла якась духота, вѣтеръ утихъ; людямъ, що робили коло сѣнокосѣвъ, приходило тяжко вѣдотхнути якимсь збитымъ, душнымъ та тяжкимъ воздухомъ; птацтво утихло, лише комарѣ та полевї слѣпухи-овады липли до лица, сѣдали на руки та шію, ѣли ажъ до крови людске тѣло; дерева стояли неподвижно, на-

вѣтъ найлекшій вѣтрець не рушивъ ихъ вершочками. Здавало ся, що небо сыпле на землю пекольною жарою. Лише зъ Днѣстра подыхало мѣсцями якимсь холодочкомъ.

На захѣднѣмъ рубчику неба розпростерла ся довгою смугою чорна хмара. Она ширшала, пѣдносила ся до горы, прибирала розличнѣ подобы, ажъ вѣ кѣнци затопила вѣ своимъ чорнѣмъ внутрѣ огненне лице золотого сонѣчка... Вѣтеръ подувъ; зъ першу легенько колысавъ травою, деревами, потѣмъ заставочавъ, заревѣвъ, розбѣсивъ ся, закрутивъ страшною курбелюхою, зрываючи соломяні капелюхи зъ хлопскихъ головъ, розмервляючи довге волосье, нѣсь скошену траву, ловавъ галузье вѣльхъ та вербъ. Днѣстеръ хвилювавъ, реготавъ ся якъ скаженный, бючи хвилями о берѣгъ, пѣнивъ ся, клекотавъ. Вѣ хмарѣ блысло, освѣтило ясне жовте свѣтло землю и загуркотало страшнымъ громовымъ реветомъ. Небо цѣле закрыло ся чорными дощевыми хмарами; дощъ хлюпнувъ якъ зъ коновки...

Землю обнявъ вѣдъ разу якійсь холодъ. Вѣтеръ троха утихъ, лишь дощъ лопотѣвъ по листю деревъ, плюскавъ по Днѣстровѣй водѣ, бивъ о шибы Юрковой хаты. Юрко зъ Мариною пополудни поѣхали до сына до

Дрогобыча, хотѣли въ мѣстѣ переночувати, поробити на другій день розличнї справунки та вернути ся около полудня до дому. На господарствѣ лишивъ ся тѣлько Иванко, наймичка та семилѣтна маленька сестричка Иринка.

Чорна, страшна нѣчь. Дощь хлюпоче, лье якъ зъ коновки, журчить вода зъ стрѣхи. Якїсь журливї думки насуває монотонне дощеве хляпотанье на Иванкову душу. Вѣтеръ скомлить въ дымарѣ мовь грѣшна душа на страшныхъ пекольныхъ мукахъ: то загуде, то зойкне, заскимлить, завые мовь вовкъ, то протягне якимсь тоненькимъ свистомъ. Дощь грубыми каплями бье о шибы, а шибы дрожать, дзеленькотять, посвистують своими гилями дерева, чути до хаты шумъ та клекѣтъ Днѣстровой воды.

Иванко довго сидѣвъ при вѣкнѣ, спозираючи на тоту широку далечь, що довгою ровенею розбѣгла ся генъ-генъ вѣдъ горбка, на котрѣмъ стояли ихъ будынки; але середъ страшной нѣчной темноты ничего не бачивъ. Лише въ шибяхъ вѣкна вѣдбили ся якїсь невыразнї постати, мовь-бы безъобразнї бовдуры наймички та Иринки, що снували ся по хатѣ. Довга смуга свѣтла стелила ся зъ вѣкна на подвѣрю, а дерева гойдаючи ся при-

бирали своїми чорними контурами розличну страшну подобу: то схиляли ся мовь мерцѣ въ могилу, то вытягались десь въ гору безъ кѣнця. А дощь лопотѣвъ по листю, хлюпавъ водою, що зѣбрала ся у розличнѣ то бѣльшѣ то меншѣ калабанѣ на подвѣрю, журчавъ окапѣ зѣ стрѣхи, бивъ грубыми каплями о шибы, каплѣ же розбивши ся втискали свою студену воду незрячими шпарами въ вѣкно до хаты, и вода плыла по варцабѣ ажъ на лаву та на землю. Иванко змѣтавъ зѣ варцабы воду рукою. Дощь не устававъ, але лопотѣвъ еще бѣльше, еще сильнѣйше, мовьбы своєю водою захотѣвъ затопити землю, напоити Днѣстеръ своимъ студенымъ напиткомъ.

Грицько вѣдъ весны не бувъ еще въ хатѣ. Уганяючи по просторахъ широкихъ надднѣстровыхъ рѣвинахъ, заприязнивъ ся зѣ двома пастухами, що пасли на „паньскѣмъ“ жидѣвскѣ волы. Ночувавъ въ ихъ будѣ, ѣвъ зѣ ними ихъ страву та хлѣбъ, завертавъ велике стадо круторогихъ волѣвъ, ловивъ рыбу та буявъ мовь степовой кѣнь. Пастухи, що вже ѣли не зѣ одной печи хлѣбъ, що були и пѣдъ лавою и на лавѣ, покепковували собѣ зѣ Грицька, смѣяли ся, а гдеколи и штовхали. Грицько

затискавъ зубы, але не плакавъ, лише вѣд-
грызавъ ся, якъ умѣвъ и мѡгъ.

— А вы що?! Паны? Вельможи?!... Жи-
дѡвскій побрехачи! — казавъ.

— Але не гольтипяки, якъ ты!... Не ди-
куны та поганцѣ!... Бодай видимъ людей,
не жіємъ такъ якъ ты, зъ вовками!

— Не знати, чому не жієте?! Правда,
не зъ вовками, але зъ жидѡвскими волами!

Передъ самою бурею та дощемъ пасту-
хи, погнѣвавши ся на Грицька за тое, що
закованою острымъ желѣзомъ палицею ска-
лѣчивъ коня, пе тѡлько не дали ему ничего
ѣсти, але прогнали, наштуркавши добре,
зъ своей буды. Зѡ злостею та тяжкимъ за-
взятемъ на души пѡйшовъ вѡдъ нихъ Гриць-
ко, по дорозѣ повытрясавъ всю рыбу зъ вер-
шокъ, що заставили пастухи вѣ рѣцѣ, ки-
нувъ вершки на воду, забравъ рыбу за па-
зуху и скоро пѡйшовъ до своей хаты.

Першій разъ вѣ его житю почали якѣсь
дивнѣ думки коловоротомъ крутитись по его
молодѡй головѣ; его самота и сирѡтство
якоюсь чорною марою ставали передъ очи
и пугали тверде молоде сердце. Грицько мало
що не заплакавъ, а рыбы били ся за пазу-
хою, студенымъ холодомъ холодили его
тѣло.

Въ Якимовѣй хатѣ палахкотѣвъ въ печи ясный огонь; огненнй яснй языки поломени забѣгали на грубѣй стебла сухой тростины, миготѣли своими изгибами, жарили Грицькове лице та чорнѣй обгорѣлѣй руки, що посягали за сивакомъ - горнятемъ, въ котрѣмъ варила ся рыба. А дощъ лопотѣвъ, залѣтаючи ажъ до хаты черезъ повыбиванѣй вѣкна, вода журчала довгими пасмугами по стѣнахъ, цяпала зъ чорной стелѣ на землю, калюжа ляла ся по Грицьковыхъ стопахъ.

Повечерявши, кинувъ ся Грицько на припѣчокъ, пѣдложивъ мармурку - шапку та кулакъ пѣдъ голову и почавъ вслухувати ся въ монотонне хлюпанье дощевой воды та шумъ буйного вѣтру. Вѣтеръ гудѣвъ, трѣщали крокви въ хатѣ, дзеленькало побите шкло у вѣкнахъ, хлюпали каплѣ дощу, а попередъ замкненѣй Грицьковѣй очи снували ся розличнѣй сновиды. Они розпочинали ся вѣдъ якихсь неясныхъ жовтавыхъ точокъ, точки перемѣняли ся въ колѣсця, перстенѣ та обручѣ; обручѣ дѣставали зубы, страшнѣй огненнѣй очи, великѣй та широкѣй клапчатѣй уха, якусь страшну гриву и зъ всего того робивъ ся якѣйсь страшнѣй звѣрь. Однакъ контура того страховища продовжала ся, розширювала ся, яснѣй линѣй розбѣгали ся у якусь невиди-

му далечь, душа утомила ся, умлѣвала, забувалась, и Грицько заснувъ.

Вѣтеръ гудѣвъ, дощъ лопотѣвъ та цяпавъ грубыми каплями; гудѣла, шумѣла та клекотѣла вода не тѣлько у Днѣстрѣ, але навѣтъ въ невеликѣй струзѣ, що крутила ся заразы по-за Якимовою хатою.

VII.

Поблагословило ся на день. Иванко вывѣвъ другу пару коней и спутавъ ихъ недалеко Якимовой хаты. Цѣле небо затягло ся страшными чорными, дощевыми хмарами, що мовъ тяжкѣй оловъ повисли надъ землею, хлюпаючи на свѣтъ ряснымъ дощемъ. Земля, збудившись зъ нѣчного просоня, позѣвала густою парою. Вода текла то меншими то бѣльшими нетечами, пѣдносила ся высокими хвилями, заповняла струги, ровы, озерця, калюжи та ямки, пѣдъ ногами свякало рѣдке болото, брыскало на всѣ стороны.

Середъ нескошенихъ травъ почали показувати ся бѣльшѣ шибѣ воды. Вода тота росла, ширшала, розбѣгала ся далеко и яснымъ кругомъ обнимала все бѣльшу просторонь. Зъ воды помахувала тѣлько своими вершочками трохи бѣльша трава, бодяки, що за-

цвили фіолетовымъ широкимъ квіткомъ, та корчки лозы. Однакъ и они зануряли ся та счезали поволи зъ ясной срібної поверхни воды. Иванъ, спутавши конѣ, закрывъ цѣлу свою голову рядомъ и побѣгъ до дому скоренько, щобы обойти полишену на оборѣ худобу.

Дощъ тымчасомъ хлюпавъ величезными каплями: здавало ся, що небо отворило заставки та дощеві спусти, щобы залляти своєю водою цѣлу землю. А вода припливала не знати зъ якъ далекихъ сторонъ, клекотѣла по ровахъ, котила ся брудными чорними хвилями въ струзѣ, каженѣла въ Днѣстрѣ, підсувала ся все бѣльше и бѣльше підъ Якимову хату. Хата трѣщала, глиняні вальки розмочивши ся обпадували, засыпуючи своимъ болотомъ воду, що журчала по-надъ стѣну. Грицько мокрый зѣ страхомъ якось спозиравъ на хату. Єго обнявъ якійсь невысказаний переполохъ; не знати чому, боявъ ся вийти на свѣтъ, хотяй давно вже розвиднѣло ся; ни живой ни мертвой стоявъ посередъ хаты и спозиравъ тужными очима на страшну потопу. Глянувъ у вѣкно: цѣла дорога, що вела до села а потѣмъ до мѣста, була заллята, струга розбуркала ся, розѣлляла ся широко-широко. Першій разъ, здае

ся, въ своимъ житю затуживъ Грицько за людьми.

— Нигде нема и живой душѣ, — подумавъ — хіба прійде ся самому безъ часу потапати!... Не знати, що тамъ у Залуки роблять?... Але, що они! Ихъ хата на горѣ, а тутъ клекоче мовь-бы нечистый гдесъ пхавъ воду... И зъ-вѣдки ей тѣлько набралось?

Вода захлюпала мѣцно. Пѣдъ самѣсенкою хатою озвавъ ся якійсь стукѣтъ, ажъ хата затрясла ся. Грицько еще бѣльше настрашивъ ся, але глянувъ у вѣкно тай достерѣгъ, якъ два конѣ Залуки, розпутавши ся, приплыли передъ саму Якимову хату, утѣкаючи передъ збѣльшаючою ся водою. А вода шумѣла, дошь ллявъ якъ зъ цѣвки, вѣтеръ гудѣвъ, а Якімова хата трѣщала, хвилѣ одна за другою пѣдпливали, били о стѣны, вѣд-рывали глину, обполѣкували чорнѣ пѣдлоги. тиснули ся до сѣней, потрясали основами, Грицько выбѣгъ на двѣръ. Днѣстеръ мовь скаженный велить ревѣвъ своими чорными скаламучеными водами, розливаючи свои хвилѣ поверхъ берегѣвъ гень-гень по сѣножатахъ. Вода пѣдступала скоро все далыше та далыше.

Пѣдъ вечеръ не було вже видно нигде ни травы ни корчикѣвъ лозы; не видно було крутой дороги. Хвилѣ воды розбѣгли ся на

кôльканайцять миль вздовжь и въ ширину, розпростерли мовь безконечне небо свое срѣбне зеркало. Лише на пôвдень далеко - далеко мигтѣла на горѣ нѣмецка кольонія зô своїми бѣлыми хатами, а на заходѣ синѣвъ ся въ мрацѣ вôльховый лѣсъ.

Повѣнь росла, пôднимала ся выше та выше зъ каждою хвилию, покрываючи все, що тôлько здыбала на своѣй дорозѣ, студеною водою; вже обняла своїми раменами Юркôвъ огородъ, пôдплавала до стодолы та шопы. Грицько затревоживъ ся, глянувши на хату; а хата рухала ся, затрѣщала, обернула ся и пôдплыла, вода досягнула хлопцеви поза колѣна. Конѣ тиснули ся на найвысше мѣсце, але не могли его знайти. Якась незряча тревога вхопила Грицька за душу: зъ очей хлюнули слезы, уста отворили ся, кричали о помôчь здоровымъ голоснымъ голосомъ, але вода, якъ-бы на перекôръ, своимъ клетотаньемъ та шумомъ заглушувала Грицькôвъ крикъ розпуки. Найстаршій люде въ селѣ не памятають, щобы вода такъ скоро прійшла та такъ нечаяно залляла цѣлу простору надднѣстряньску рôвнину.

— Где менѣ дѣтись? Що почати? — думавъ Грицько. — Пробувавъ бы я переплысти до Залуки, але чижь зможу? Правда,

вода несла бы мене сама до ихъ огорода но все-жь то далеко! А потѣмъ я-жь тѣлько натворивъ имъ пакости, я такъ ненавиждѣвъ ихъ, я зломъ вѣдплачувавъ ся имъ за ихъ хлѣбъ и працю, чижь пріймуть они мене до своей хаты? Може проженуть, а люде утоплять якъ того непотрѣбного шкѣдного кота!

И Грицько першій разъ почавъ застановлятись надъ своимъ грѣшнымъ, лукавымъ житьемъ. Всѣ его поступки пересували ся попередъ его зворушену душу мовъ страшнй марева, що ведуть за собою чорного упира смерти. Ему страшно приходило умирати и хотй се житье часами для него навѣтъ самого не представляло великой цѣны, то прецѣнь теперъ було оно для него дорогимъ та соловкимъ. А вода вже пѣдходила пѣдъ поясъ, конѣ ржали, фѣркали, трѣпались. Грицька перейшовъ по тѣлѣ смертельный дрощъ, голова закрутила ся, въ очахъ потемнѣло, и еще троха бувъ-бы поваливъ ся въ воду. Але сей часъ все тое минуло и хлопецъ вхопивъ якійсь патыкъ, що приплывъ до него, въ одну руку, другою учепивъ ся кѣньского хвоста, жбухнувъ коня по спинѣ такъ мѣцно, що ажъ луна простерла ся по водѣ, и закричавъ проразливымъ, страшнымъ голосомъ. Кѣнь скѣчивъ, стрѣпавъ ся, скрутивъ ся, але Гриць-

ко почаствувавъ его другій разъ патыкомъ и нагнавъ въ сторону обойстя Залуки. Кѣнь скочивъ якъ опареный горячимъ окропомъ и поплывъ въ напрямъ до добре знакомыхъ ему будынкѣвъ; за нимъ пустивъ ся и другій, форкаючи своими широко отвореными нѣздрями та штуркаючи головою Грицька, що волѣкъ ся по водѣ, учепившись коня.

Тымчасомъ Якимова хата, покрутившись троха на мѣсци, здвиглась и рушила гень-гень водою до Днѣстра. Дѣставшись на простору рѣку, поплыла мовъ невеличка чайка Богъ знае куды! Рѣкою плыли копицѣ сѣна, скошена трава, кусники дерева, якійсь приряды господарскій, а зъ села до Мельникѣвъ долѣтавъ крикъ, зойкѣтъ та рыданье.

VIII.

Темна, дощева нѣчь. Вѣтеръ гудить та скомлить въ коминѣ, хлюпае вода, дощъ грубыми каплями бѣе о шибы Юрковыхъ вѣконъ. Иринка зѣ сну зрывала ся що хвиля, кривила ся, плакала та рыдала за татомъ та мамою. Иванко якъ мѣгъ утихомирювавъ ю, промавляючи :...

— Цихъ, цить, не плачь! Чуешь, туркотить вѣзъ, конѣ иржуть, тато вже вертають

вѣдъ Василька зъ мѣста, привезуть великій колачъ!

Дѣвчина троха утихне, але не дѣждавши ся повороту матери, зновъ побивае ся, мовъ трѣпочесь дробна пташина, а при блѣдѣмъ свѣтлѣ каганця, що блымавъ на розѣ великой печи, пхае ся до вѣкна, глядить въ далеку, непроглядну, темну далечь. И зновъ плаче; а плачь сей кане якимсь пекучимъ жаромъ на Грицькову душу, пѣдѣймае ю до живого, розбуркуе проспани злыми учинками чувство, хватает за сердце.

— Иринко, чи чуешь той шумъ на дворѣ?! — пытае ся якимсь лагѣднымъ, мягкимъ голосомъ Грицько.

— Чую!... А щожъ се такъ вые?! — переставши плакати, каже дѣвчина.

— Се вовки! Они пожирають плаксивыхъ дѣтей!

— А якѣ они?

— У нихъ огненнѣ очѣ, острѣ зубы, великѣ довгѣ кѣгтѣ, а пашеки страшнѣ!

— Ты видѣвъ, Грицьку, вовка?!

— Видѣвъ!

— И вѣнъ мене взявъ бы?

— Взявъ бы, якъ бы ты тѣлько довшѣ плакала!... Цить, не плачь... чуешь? га!

И Иринка тиснула ся до Грицька та Иванка. Грицько гладивъ своею чорною рукою ей бѣлу, лебедину, ясну головку, чувъ ей дыханье, битье безвинного дитинячого сердца, дрожанье маленькой руки, тай его душа мякла, подавала ся, жалувала минувшого лиха, бажала утраченого супокою та родинного тепла.

Середъ такихъ думокъ и чувствъ замкли ся Грицьковѣ очи до сну. Страшный образъ заплаканой природы вѣдбивъ ся соннымъ образомъ у Грицьковѣ души. Ёму снило, що потапае на глубокоѣ водѣ, якась обкервавлена страшна рука хватае его за самѣсенькѣй вершокъ головы розпростертою долонею и тисне пѣдъ воду; вѣнъ хоче крикнути, але вода тисне ся до устъ, лье ся до носа, до ушей, замыкае въ грудяхъ вѣддыхъ. Ажъ ось Иринка та Иванъ хватають его за руку, вытягають зъ пропасти та кладуть на мяжку постѣль. Але страшна рука росте, зъ ей пальцѣвъ вырастають якѣсь страшнѣ марева зъ по-выкривлюваными широкими устами, зъ зазублеными зубами, зъ котячими очима, зъ страшными руками; ноги у нихъ курячѣ та телячѣ, шапки червонѣ, а языки довгѣ-довгѣ палахкотять огнемъ. Страшнѣ марева скачуть коло его постели, крутятъ ся, плещуть въ до-

лонѣ, смѣють ся, потѣмъ вылѣтають на него, лапають за горло, тиснуть-тиснуть що силы, пазуры ихъ влили ся въ его шію глубоко, вѣнъ захарчавъ, захрапѣвъ, отъ прійдесъ умерти! Та зновъ Иринка та Иванко стали при нимъ, траснули въ долонѣ, и марева гдесъ счезли!

День. Вода заняла цѣлый садъ Залуки и розѣлляла ся такъ далеко и широко, якъ тѣлько досягне око, пѣдступила до стайнѣ и зѣгнала на подвѣрье множество звѣрятъ, що радѣ бы були уратувати житѣе передъ страшною повенею. Биля полохливого заяця сидѣла ласиця, ласичка, мышѣ, яшѣрки, гадюки, щипавки, кертѣцѣ та жабы. Замкнена въ стайни худоба ревѣла проразливимъ сумнымъ голосомъ.

— Иванку, ходѣмъ подивѣмъ ся до товару! — казавъ Грицько.

— Я бою ся!

— Чого? Тажъ диви ся, въ стайни воды мало! Худобу треба поспинати, бо подусить ся, а погодувати чижъ не здало бы ся?

— Щожъ имъ дамъ?!

— Бодай зеленого листа! Ходи, не бѣй ся! — И Грицько поволѣкъ Иванка на двѣрь.

Зѣ очайдушною вѣдвагою кидавъ ся Грицько на дерева, ламавъ дрѣбне гилье,

бравъ на плечи и бродячи по поясъ въ водѣ, двигавъ до стайнѣ. Иванко дививъ ся на его роботу и дивувавъ ся его силѣ та вѣд-вазѣ.

— Добрый зъ тебе, Грицьку, робѣтникъ! — каже Иванко при обѣдѣ. — Не жалуешь рукъ та здорова, есть за що и подякувати! Що я самъ почавъ бы?!

А Грицько и не слухае, сербае деревляною ложкою горячу страву, що поставила наймичка на стѣлъ, и якусь важку думку думаетъ. Ему прійшло на гадку родинне, тихе, згѣдливое житъе Залукѣвъ, тыхъ самыхъ Залукѣвъ, котрыхъ его батько и вѣнъ такъ ненавидѣли та не любили. Прецѣ-жежъ тѣи Залуки стали ся его единымъ прибѣжищемъ та ратункомъ въ его нещастяхъ. Чижь годить ся ихъ такъ ненавидѣти? И за що? За яке?... Якѣсь pytania самѣ тиснули ся до головы, залягали молоду душу, падали на хлопчае сердце и малювали передъ его очима принадный образъ житя численной трудячой ся родины чудными красками.

— А я що? Бурлака, скиталець, дикунъ безъ родины, безъ хаты, безъ кутѣчка! Може незадовго хто задусить мене такъ, якъ дусило мене въ снѣ тое марево, и кине тру-

па мого голоднымъ вовкамъ! — думавъ Грицько и мало що не заплакавъ.

— Иванку, чи не взяли бы вы мене на службу? — нечаянно запытавъ ся Грицько.

— Пытай тата!

— Кобы тѣлько скоро вода обпала!

— Лише чи схочешъ ты, Грицьку, у насъ служити?

— Буду служити вѣрно; що скажете, все зроблю. Буду учити ся жити на свѣтѣ та зарабляти на хлѣбъ, щобы колись люде не трутили мене ногою та не прогнали зъ-передъ свого порога...

— Може тѣлько такъ говоришь!

— Нѣтъ, Иване! Вѣдъ нынѣ я не лишу вашей хаты, кобы тѣлько тато не прогнали мене за мои пакости зѣ свого житла!

— Не бѣй ся! Скажи татови правду та красно попроси! А якъ то намъ буде добре! Оба будемъ орати, оба на нѣчь зъ кѣньми поѣдемъ, оба до сѣна, до снопѣвъ, оба будемъ якъ братья!

И Грицькови зробило ся лекше на души. Иванкова доброта еще бѣльше ломала неподатливу Грицькову природу, розбуркувала хорошій чувства та скрѣпляла постанову до доброго. Переворотъ ишовъ скоро та нечаянно; лагѣднѣсть, прихильнѣсть та щирѣсть

доптала ненависть та завзятыє, лишаючи на ихъ мѣсце любовь.

IX.

Въ кѣлька днѣвъ вода почала опадати. Небо прояснило ся и веселыми ясными очима липнуло золоте сонѣчко на землю. На травѣ осѣвъ чорный намулъ, а зеленого гилля надбережныхъ вербъ почѣпало ся чорне намулисте сѣно. Въ Днѣстрѣ еще гоготѣла брудна, нечиста вода, крутила ся та хлюпала о береги, помазані сивавою калюжею. Въ Юрковѣмъ городѣ наробила повѣнь великой шкоды; позаливала грядки зъ морквою, петрушкою, бураками та капустою, потручала высоке тыче зъ фасолею, що ино зачала цвисти, повалила макъ та примулила горохъ.

Ходить Юрко та спускає зъ борѣздъ воду; а Иванко зъ Грицькомъ порозбирали ся зъ курманѣвъ та пѣднимають поваленый тынь (плѣтъ), вѣдкидають нанесене водою рѣзье та зѣгниле сѣно. А сонце грѣе, пече; чути тяжкій сопухъ въ повѣтрю, що уноситъ ся по просторѣй ровени зъ полишеного намулу. Дикі качки величезными стадами пурхають въ повѣтрю, зганяють ся понадъ воду та сѣдають на бѣльшій калабанъ зъ водою. Зъ по-

близкого села нарôдъ высыпавъ ся на сѣножата зъ волоками, саками, кошиками та решетами за рыбою, по маленькихъ калабанняхъ талапають ся дѣти та недолѣтки, по ровахъ и озерахъ бродять парôбки та господарѣ зъ перевѣшенными черезъ плечи торбами.

— Иванку, може бы и мы пôйшли на рыбу? — каже Грицько.

— Добре, заразъ пôйдемъ до нашої струги; у струзѣ ажъ шипить рыба!

— Возмемъ може и вершки?!

— На що? Досыть два кошики!

И такъ що дня Грицько все бôльше та бôльше привыкавъ до працѣ та господарства. Въ лѣтѣ ходивъ зъ граблями та вилами до сѣна, водивъ на нôчь конѣ, звозивъ снопы, складавъ копицѣ та полукôпки. Въ осени копавъ бульбу, поганявъ, ба навѣть пріучувавъ ся держати за чепѣги при плузѣ. Старый Юрко наказуе, учить та наставляе якъ свою рôдну дитину.

— Отъ такъ поволи кôньми, не тягни до себе важками, поверни въ право, возми за чепѣги! Уважай на плугъ!...

Грицько часами захмурить ся, давна привычка въ его серци озве ся, душа затрепоче ся, затне ся, очи блыснуть вôдъ злости та

завзятя, за горло щось потисне. Але щожь?! Погляне въ округъ себе и побачить усмѣхнене Иванкове лице, веселі очі старого Залуки, або учує приязні Маринині слова, душа зновъ повеселѣе, серце забуває завзятьє, вертає веселѣсть, плынуть самі слова, а зѣ словами ллє ся зъ Грицьковихъ устъ пѣсня та реготаньє.

Залука прибравъ Грицька якъ сына. Купивъ на зиму нові чоботы, кучму та камизельку; Марина пошила сорочки та полотнянки. Радѣе Грицько каждою обновою, тѣшитъ ся мовъ маленька дитина, спозирає на себе, ходить запышнивши ся мовъ гусакъ мѣжъ стадомъ гусей. Вовка тягне до лѣса; такъ и Грицько часами вирве ся, полетить на просторі сѣножата, побує мовъ той степовый кѣнь, зѣрвавши ся зъ опона, часами зробить кому и яку пакѣсть, але се ставало ся чимъ разъ рѣдше. По кождѣй-жежъ такѣй своѣй мандрѣвцѣ приходивъ Грицько до Залуки, цѣлювавъ его въ руки та просивъ....

— Не гнѣвайте ся, татусечку! Щось впилило ся мене, нудило та выганяло зъ хаты; чогось менѣ межи людьми ставало банно та тужно, доки не пустивъ ся я гень-гень въ широкій степъ...

— Ей Грицьку, Грицьку, забудь на тое, що минуло! Покинь старі навички, щоби ты коли того не пожалувавъ! Робѣтникъ зъ тебе незлый, але може бути и такъ, що за хвилину ты все тое пустишь, на що довгий часъ працювавъ гѣрко. Люде, що пѣддають ся своѣй навичцѣ, бувають нещасливими.

Юрковѣ слова глубоко падали въ Грицькову душу и розбуджали въ нѣй постанову до борбы зъ непотрѣбною навичкою; они показували хлопцевѣ дорогу житя середъ працѣ та труду. И вѣнъ прилягъ цѣлымъ серцемъ до Залуковой хаты, полюбивъ Юрка якъ батька и Марину якъ матѣрь, котрой тепла нѣколи не зазнавъ въ своимъ житю. Его не грѣли материнскі слова та пестошѣ, а люде, зъ котрыми въ своимъ житю зустрѣнувъ ся, галюкали мовъ на собаку, надаючи все нові прѣзвиска та споглядаючи на него зъ-укося. Теперъ-жежъ тихе родинне житѣ, ласкаві, пріязні слова, добра наука та примѣръ перетворили его въ иншого вѣдмѣнно-го чоловѣка, що зачавъ догадувати ся того, пощо жѣ на земли, та забиравъ ся змѣряти до своей меты.

Х.

Минали дни, минали тыжднѣ, летѣли мѣсяцѣ и лѣта мовъ дрѣбні пташки оденъ за

другимъ, а все спѣше-спѣше! Чи скаже хто, где они подѣли ся? Чи вѣдгадае хто, где коли и якъ пропали? Назначили по собѣ свою дорогу любою згадкою, лишили въ души мрачный вѣдблескъ щастя, вытиснули на нѣй образъ недолѣ тай поволокли ся дальше... дальше!

Грицько та Иванъ выросли на парѣбкѣхъ. Иванъ выгнавъ въ гору мовъ тополя, тварь протягнула ся, а станъ стрункій, хороший, лише пиши на бѣлѣмъ паперѣ. За того Грицько розрѣсь ся на всѣ стороны; ни высокій, ни малый, кремѣзный ставъ зъ него парубѣй; одною рукою и вола зваливъ бы на землю.

Засвѣтало Юркови яснѣ сонечко до хаты, пригрѣло дороге щастье батькѣвску душу, обгорнуло еѣ невысказанными чувствами мовъ пухкою шовковою намѣткою, зрадѣло на старѣй лѣта баткѣвске сердце щастьемъ та долею своихъ дѣтей. Василько скѣнчивъ гѣмназіяльнѣй школы. Иванко зъ Грицькомъ на поли все зрѣбать: и зѣоруть и засѣють и скосятъ и зvezуть. Залука сидѣтъ въ хатѣ, щось теше, направляе та порядкуе своею старою головою.

— Нынѣ поѣдете обома плугами орати

на Копань пѣдъ жито! Лише не выколюйте високихъ загонѣвъ, не зганяйте коней!

Хлопцѣ слухають та повинують ся батькѣвскої бесѣдѣ. А люде завидують щастя Залуцѣ, завидують силы, красы та уроды Грицькови, хвалять его працю, проворнѣсть та статокъ.

— Змѣнивъ ся, повергъ давнї норovy, въ батька свого не вдавъ ся...

Якимъ-жежъ, Богъ оденъ знае, где обертае ся; пропавъ якъ у водѣ камѣнь. Нихто и вѣстки про него не принесе до села, чи жїе, чи гнїе. Грицько гдеколи помяне батька, затужить, зѣтхне, ба и слеза закрутить ся въ очахъ та кане молодымъ личкомъ; однакъ середъ працѣ та работы серце утихомирить ся, забуде та верне до рѣноваги.

XI.

— Не знати, старый, якъ того року стане ся зъ нашими парѣбками? — пытала ся якось въ недѣлю Марина старого Залуки, крутячи ся по хатѣ.

— И менѣ се зъ головы не злазить! Ивана може пустять такъ якъ тамтого року, але зъ Грицькомъ хто знае, що буде! Може пѣйде звивати гверомъ!

— Шкода хлопця! Менѣ здае ся, що то мѡй сынъ; яось вѡдъ якогось часу прилягъ до серця...

— Змѣнивъ ся, набравъ розуму, поста- точнѣвъ, робѡтникъ добрый!

— Та щожъ, нема на чѡмъ робити! Отець все погиривъ, еще и хату вода забрала...

— Не жури ся, мы не дамо Грицькови загинути! Кривды хлопцеви не зробимъ, коли такъ добре обходитъ ся!

За три недѣлѣ опѡсля обстригли въ Дрогобычи Грицьковѣ кучерики. Заплакавъ Грицько, заллявъ ся слезами старый Залука, заридала и стара Марина, скотила ся одна-однѣсенька слеза по румянѡмъ личку Ирины.

Надѡйшла весна, зацвили дерева, замаила ся цѣла земля квѣтами та листьемъ, повеселѣло все, а Грицько сумуе та думае...

— Чи побачу я еще мѡй Днѣстеръ? Чи увиджу тотѣ просторѣ долины, гаѣ, тотѣ лозы, чагары? Чи учую мою рѡдну бесѣду, чи може гень-гень за тыми лелѡвыми горами наложу моею головою?

Минуло лѣто. Зашелевѣло пожовкле листье, подувъ студений вѣтеръ, на поли пусто, сумно, здае ся, що цѣла природа зъ легенька примыкае соннѣй очи до зимового вѡдпочинку. По-надъ берѣгъ стоять голѣ вербы

та лозові корчѣ, шемордятъ зъ вѣтромъ та протяжнимъ довгимъ свистомъ вытягають якусь сумну мелодію.

— Бувайте здорові! — каже, забираючи ся въ далеку дорогу, Грицько зъ клуночкомъ на плечахъ.

— Ходи здоровый та скоро вертай ся въ щастю, въ вдоровю до насъ! — гомонять Залуки, вѣдпроваджуючи молодого рекрута ажъ до села та обдаровуючи его то грѣшми то книшемъ на далеку дорогу.

Рекруты зѣбрали ся въ поблизкѣмъ селѣ, приставъ до нихъ и Грицько. Кождый прашаєсь зъ батькомъ, зъ матерію, зъ сестрами та братьми. Гомонять слова, чути зойки та риданье, крутятъ ся въ очахъ слезы. Лунає середъ того и весела парѣбоцка пѣсня, дзельенькають пѣдкѣвки.

Затуркотѣли возы. Пѣдѣхавъ возомъ и Иванъ, щобы Грицька завести ажъ до самого Самбора. Рекруты повыскакували на возы, кинули въ гору шапками, поклонили ся, закричали еще разъ. Заиржали конѣ, озвали ся слова прашанья, возы покотили ся гень-гень далеко, проваджені заплакаными очима. Передъ рекрутами далеко въ горѣ пѣдъ самыми хмарами, що залягли сумне осѣнне небо, закрюмкали журавлѣ; довгимъ чорнымъ клю-

чемъ летѣли они у „вырѣй“, въ далеку теплѣйшу сторону, прашаючи свѣй рѣдний край, свое любе гнѣздо. Чи вернуть ся они всѣ на весну до насъ? Чи може хуртовина та буря неодному поломить крыла та кине калѣку въ яку бездонну пропасть?

Такі думки пересували ся по души неодному рекрутови; таку думку думавъ и Грицько, пускаючи ся въ далеку, чужу чужину. Ему ставало жаль за рѣдною землею, за Днѣстромъ старымъ, за тою просторою ровенею, за Залуками, за своею золотою волею, котру теперь закують въ цѣсарскій кабатъ. Чи побачить еще коли рѣднй стороны? Чи верне ся до нихъ здоровый? Чи може приволоче ся калѣкою безъ руки або безъ ноги, такъ якъ прійшовъ до села Михайло Важный? Або може гень-гень далеко въ чужѣмъ краю загине забутый?...

XII.

Минуло три лѣта, якъ бичемъ махнувъ. Грицько вернувъ здоровый зъ вѣйска до Залукѣвъ. Тѣшитъ ся Юрко, радѣе Марина мовъ поворотомъ своей рѣдной дитины; зъ веселымъ лицемъ витае Иванъ Грицька. И зновъ

житѣ у Залукѣвъ поплыло звичайною ходою середъ працѣ та труду.

Грицько въ свѣтѣ межи чужими людьми гдечого доброго научивъ ся; на чужинѣ еще бѣльше прилягъ до рѣдной землѣ, научивъ ся еще горячѣйше любити свою ниву. Та щожь, одна-однѣсенька туга залягала молодежи Грицькове сердце та давила клѣщами за душу.

— Чи до гробовой дошки лишити ся менѣ наймитомъ?! Прийде може на старости лѣтъ вбивати ся та штуркати о чужій одвѣрки та пороги! Може и Залуки любятъ такъ довго, доки есть сила та доки служатъ руки до працѣ, а пѣзнѣйше проженуть вѣдъ хаты, не сказавши и „Спаси Бѣгъ!“

Такі невеселі думки плыли неразъ Грицькови на голову та тиснули за молоде сердце, особенно же ворушили ся они на Ивановѣмъ весѣлю. И хотяй Грицько дружбовавъ богацкому сынови, хотяй смѣявъ ся та спѣвавъ, то всежь такой якась невысказана туга залягала сердце и середъ найвеселѣйшихъ хвиль мало що не хлюнули зъ его очей рясні слезы та не пронесло ся гѣрке риданье.

Еще бѣльше защемѣло та заболѣло Грицькове сердце, коли до Залуки почали приходити люде та допрошувати ся о руку сѣмнайцятилѣтней Иринки. Якійсь дуръ бравъ ся его

головы; думки мѣшали ся, робота не брала ся рукъ, коло серця щось лоточило. Грицько посумнѣвъ, упавъ зъ лица та поблѣдъ; ба зачавъ казати Юркови...

— Треба менѣ васъ покидати та ити где въ свѣтъ за очи!

— Чи тобѣ у мене зле? Чи не обходили ся мы зъ тобою якъ зъ рѣдною дитиною? Чого-жь тобѣ въ свѣтъ шукати? Якой долѣ глядаешъ? — каже старый.

— А гдежь сирота-бурлака мае долю?! Нема ни хатины ни нивки, хіба отъ тыхъ десять здоровыхъ палцѣвъ!

— Не жури ся! Буде хата, буде все, кобы тѣлько здоровье! Я не дамъ тобѣ загинути!

— Коли ласка, „спаси Бѣгъ!“, але...

— Але що? Ну, не говори! Я знаю все!... И Ирина буде твоя...

XIII.

Въ осени було у Залукѣвъ велике родинне свято. Василь, окѣнчивши школы, оженившись та высвятивши ся на священника, мавъ въ церквѣ свого родинного села першу Службу Божу. Юрко и Марина ажъ плакали зъ радости. Люде слухали кожного Василевого слова, зѣхали та завидували щастя Залукамъ.

Того самого дня повѣнчавъ ся въ церквѣ и Грицько зъ Ириною. Старый Залука за той рѣкъ повыкуплювавъ весь ґрунтъ Барывкѣвъ зъ чужихъ рукъ, выставивъ краснѣ будынки на „Мельникахъ“, обгородивъ, засѣявъ поле пѣдъ зиму и вѣддавъ тое на посагъ своѣй донцѣ.

Грицько цѣлювавъ по ногахъ Юрка та Марину, дякувавъ за добру науку, за вихованье, за хлѣбъ та сѣль. Вѣнъ припавъ до землѣ, на котрѣй уродивъ ся, зъ радости та утѣхи обливавъ ю слезами, благословячи Залуку за тое, що не давъ его батькѣвскѣй нивѣ пропадати въ чужихъ рукахъ. Доперва нынѣ пѣзнавъ Грицько цѣну та вагу рѣдной нивы и клявъ ся доглядати ю мовъ зѣницѣ свого власного ока, працювати та обрабляти, стеречи та шанувати.

* *

Була ясна лѣтна нѣчь. До „Мельникѣвъ“ заблукавъ ся якѣсь старый калѣка безъ ноги зъ приправленою кулею. Ему лице набрескло, сива борода хвилями спадала по грудяхъ, на головѣ сторчала стара дѣрава „мрамурка“ (шапка).

— А се що? — казавъ самъ до себе ста-

рый, підходячи до Грицькового житла. — Хто се на моїй землі смѣвъ ставити такі будинки? Певне ненасичений Залука!... Почкай, не дождешь, драбе!

И старый взявъ кулакъ соломы, шаргнувъ сѣркою та підпаливъ. Свѣтъ лупнувъ ясными очима та освѣтивъ погану тварь та мутні поблеклі очи. Старый нѣсь запалену соломѣ подъ стрѣху. Але улицею надѣйшовъ зъ косою Грицько.

— Стой, бо косою зѣтну голову!... Не пали! — закричавъ здоровымъ голосомъ.

— Кому?! — дрожащимъ голосомъ запытавъ ся старый, опускаючи пирій на землю.

— Тебѣ!

— Менѣ?... Якимови?... Тажъ то мое обѣйство!

— Тату! Тату!

— Грицьку!... Моя дитино, мой сыну!...

Обняли ся, залляли ся дробными слезами мовъ маленькій дѣти.

Горбачи въ жовтні 1893 р.

З поезій Николая Устыяновича.

І. Рекрутка.

По горахъ ходила,
Дитятко носила,
Дитятко, ягѣдку дробную,
И цвѣтки збирала
И пучки вязала
И клала му въ ручку малую.

„Цить, ахъ цить, дитятко !
Поверне нашъ татко,
Поверне... говорятъ : миръ буде.
Принесе дитинѣ
Колачикъ въ гостинѣ
И мамку притисне до груди“.

Ходила и ходить...
Нѣмъ день ся розплодить,
Садить въ полонину високо
И быстрой соколы
Спускае на доли
По шлякахъ рекрутка широко.

И тулить дитину,
Голодну пташину,
Бо тоска - журиця кормъ спила ;

И плаче, рыдае,
Себе проклинае,
Що бѣдну на свѣтъ сей родила.

„Цить, ахъ цить, голубко !
Поверне нашъ любко,
Принесе колачикъ дитинѣ“.
Зъ зараня до ночи
Леліе и очи
Внуряе по шлякахъ въ долину.

Замрѣло на пути...
Вертають рекруты,
Заблысли рекрутки соколы ;
Бѣе въ груди серденько,
Палае личенько,
Гоповка ся крутить въ роздолы.

„Дитятко, дитятко !
Вертае нашъ татко,
Вертае намъ сонце до хаты !
Обмыймо росю
Личенька свѣжою,
Щобъ стались милѣйші для таты !“

И личка обмыла
И цвѣтку задѣла
Въ головку обоихъ русую ;
И скоро помчала
На стрѣчу и стала
При пути на скалу стромую.

И взнесла высоко
Дитя и глубоко
Востхнула, бо въ серцю щось тисне...
„Ахъ сыну, мѡй сыну,
Споглянь на долину
И въ ручки на татка заплесни!“

Надходятъ рекруты...
„Гей, братця, не чути,
Где другъ мѡй? Чи може вѡнъ зъ вами?“
— „Жено, Богъ зъ тобою!
Твѡй другъ упавъ въ бою
Ай тамъ, пѡдъ Мадженты мурами“.

Невѣста вздрожала,
Поблѣдла, взрыдала,
Притисла до серця дитину;
И въ небо соколы
Вознесла поволи
И верглась зъ ягѡдковъ въ глубину.

II. Пещена дитина.

„Ей мати, мати, не пести такъ сына!
Бѣдна на свѣтѣ пещена дитина.
Бо свѣтъ не батько, а судьба не ненька,

Не здержить бурѣ билина мягенька“.
Казали люде, говорили сваты ;
Даремнѣ слова, не слухала мати.
Пестила сына, плекала сваволю,
Хоть люде зъ того вѣщали недолю.
Хоть отецъ просить, хоть и суровѣе,
Неплатна гроза... мати свое дѣе.
Крестика зъ церкви забагъ пестѣй зъ-тиха,
А крестъ, чи правда ? то ворожба лиха.
Крестика зъ церкви, а дитинцѣ дати,
Щобъ ѣй солодко було споминати
За дѣмъ, за мамку... Достъ буде мозолы,
Якъ колись поѣде вѣдъ мамки до школы.

И поѣшовъ Стасю до школы до мѣста.
Хоть недалеко, плакала невѣста ;
Но еще бѣльше дитина рыдае
Надъ азбукою, ажъ ся сердце крае.
И що-день гѣрше, бо що-день укоры
За самоволю, за дитиннѣ споры,
Зноситъ хлопчина и що день бѣднѣтко
Бѣжить за мѣсто, чи не ѣде татко,
И що-день личко зливае слезами :
Не ѣде татко, не видати мамы !

Надѣйшли свѣта, рождество Христове.
Донесла мата несчастное слово :
„Поѣдешъ, Стасю, до дому на свѣта,
До своей мамки, до рѣдного тата“.

Подули вихры, потисли морозы,
Взрокъ въ вѣкнѣ Стася, въ очахъ дрѣбнѣ слѣзы.
„Ой не прѣздитъ мѡй татко по мене...
Ой Боже, Боже! Нене моя, нене!“
„И не прѣде“, озвавъ ся хтось зъ-тиха.
„На таку метѣль доѣздивъ бысь лиха“.
Рекла ся гадка. Щось шибло въ дитину...
Обтерла очка, вхопила шапчину
И гдесъ побѣгла нѣбы якъ до школы.
Заходитъ сонце, накрывають столы,
Бо Святый вечеръ, глядають хлопчины
Въ мѣстѣ, по домахъ, у сусѣдъ, родини...
Розступись земле, Духу святый, амѣнь!
Счезла дитина, якъ у водѣ камѣнь.

Минули свята, настигло Стефана,
Мати до мѣста поспѣшае зъ рана.
Утихла буря, сонце засвѣтило,
Але въ невѣсты очахъ потемнѣло.
Якась тревога лягла їй на груди
И смутокъ тисне, хоть весело всюды.
„Поганяй“, каже, „поганяй скоренько,
Бо ми щось тажко, щось нудить серденько!
Поганяй!“ каже и вразъ по убоchi
На роздороже устремила очи.
„Иванку, глянь-но! Чого тамъ вороны
По-надъ снѣжнѣи шибаютъ загоны?
Тамъ щось чорнѣсь пѡдъ крестомъ въ долинь.

Скочь-но! Крестъ Божій не мѣстце падлинѣ...
Вѣдь чіась згуба... А може, а може
Замерзъ пѣниця? Лишь скори, небоже!
Бо мене тягне ланцомъ до дитины
И колачь теплый бѣднятку застыне“.

Побѣгъ Иванко, стае на загонѣ
И пѣдъ крестъ глянувъ и сплеснувъ въ долонѣ..
А по-надъ матѣрь воронъ заскрегоче:
„Мы вже дитинѣ выдовбали очи!
Твоя дитина креста ся наперла,
Креста забагла... пѣдъ крестомъ умерла!“

Нашій Читателѣ, зъ котрыхъ лишь невелика часть
пѣдписуе наше издавництво вѣдъ самого початку его засно-
ваня, т. е. вѣдъ 1894 р. до теперъ, бо другій або поумирали
або постарѣли ся або сполитиковали, допытують ся за перши-
ми рочниками и налягають на насъ, щобъ мы постарали ся о
другій наклады ихъ. Мы сего зробити не можемо, бо нема у
насъ силы на тое; але мѣсто того мы постановили вѣдъ часу
до часу перепечатати красшій повѣстки зъ початковыхъ выпус-
кѣвъ, а то тымъ бѣльше, що зъ ними вже мало-где спѣткати
ся можна. И такъ въ нынѣшнѣмъ выпускѣ подаемъ оповѣда-
нне Данила Лепкого „Повѣнь“, котрымъ мы въ 1894 р. наше
издавництво розпочали.

Редакція.

Бібліотека для рускої молодіжи
під редакцією Юліана Насальського.

Выпускъ LXXIV.

Томъ CXLI.

Рокъ XIX.

Честію до щастя

и инші оповѣданя.

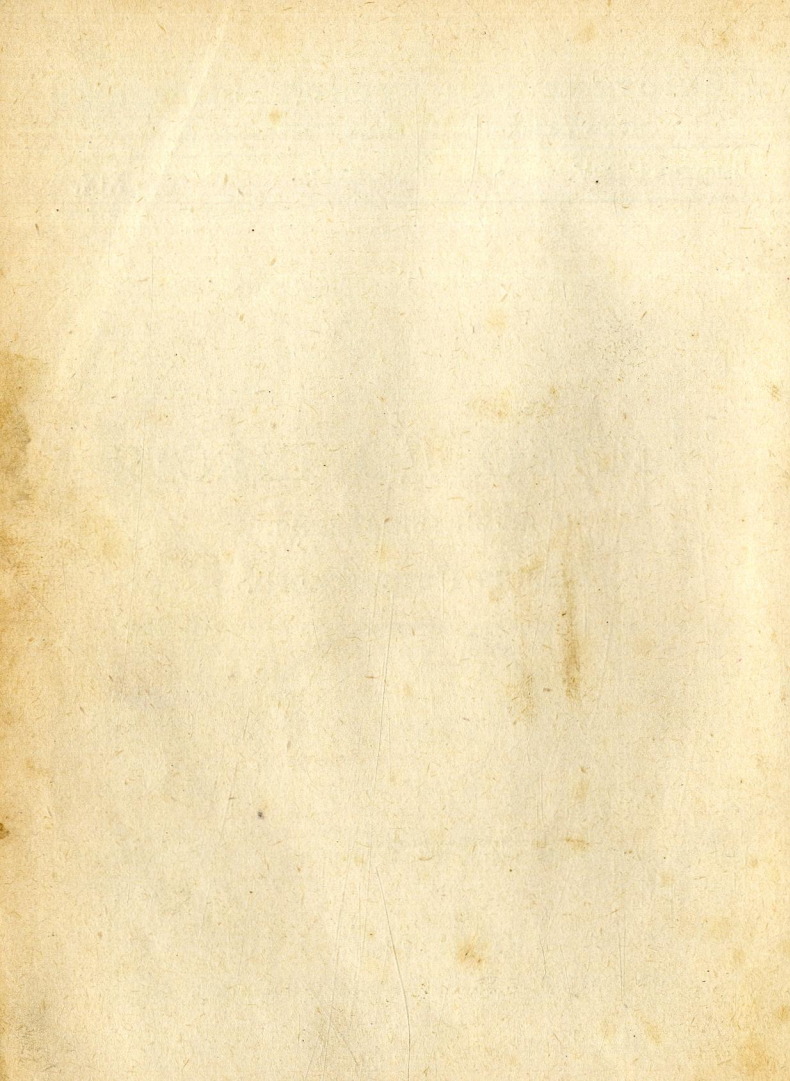
Василя Петровского.

КОЛОМЫЯ.

Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спѣлки.

1912.

І. Честію до щастя.

Вже и третій північ зап'яли, а Олена еще сиділа при світлі маленького каганця и взято пряла свою куделю. Тихий шепіть веретена и смыканье прядива та монотонне сопінне спячих дітей на печи, все то зливалось въ якусь безъименно чудову симфонію чарівной музики. Олена була бы вже давно лягла спати, але нині сонъ якось не приходивъ до ней такъ якъ звичайно; а причина тому була така, що нині мала она бiльше думокъ въ своїй голові якъ попереднихъ вечерівъ.

Она роздумувала, чимъ то завтра запалити бы въ печи тай що зварити для дітей...

— Я сама и голодомъ перебуду... але тіи діточки? Они малі и до того не знають, що то нема, лишъ „мамо дай, тай дай!“

Але чи вже буде що зварити чи ні, кобы бодай чимъ запалити, щобы було тепло, то вже и голодні будуть мусіли сидіти на печи...

— Охъ Боже, Боже! — зiтхнувши важко, підняла до горы похнюплена до тепер голову и прошепотіла. — Якi то щасливі тіи жінки,

котрї мають мужѣвъ ! Они ничимъ не журять ся, а я все мушу журити ся найменьшою рѣчею...

Она шептала ту ю мову немовъ до своей куделѣ, немовъ до сѣро понурыхъ стѣнъ въ хатѣ, котрї на жалъ не могли дати їй ніякой розрады на ту ю нещасну долю, що ю такъ гнобила вѣдъ часу, якъ померъ ей чоловѣкъ.

По хвили она зновъ потонула въ своихъ думкахъ ; але они почали теперъ звертати ся въ иншу сторону.

Она почала представляти собѣ, якъ-то передъ хатою стоять купы нарубанныхъ дровъ, а въ коморѣ мѣхи то той то иншой муки, якъ въ стайни помукую краса коровиця та еще и въ бантахъ висить трохи сала. Она чую себе такою щасливою въ тѣмъ добрѣ господинею, що зъ радости приспѣвуетъ собѣ якусь пѣсоньку, вештаючись коло печи...

Такї и имъ подѣбні образы щастя, вирынаючи въ уявѣ, забирали на хвилю журбу зъ вдовиной зажуреной головы та мимо волѣ вколысували ю до сну. Она поклала веретено на колѣна, притулила голову до куделѣ и середъ такихъ рожевыхъ мрѣй уснула, сповита солодкимъ сномъ щастя.

Коли пробудила ся, въ хатѣ було вже темно ; ю обгорнувъ якїйсь дивный перелякъ.

— Хто се мавъ бы загасити свѣтло ? — подумала собѣ. — Може то духъ мого небѣщика Ивана ? Може приходивъ дивити ся, що робятъ его дѣточки, а побачивши, що я спю, загасивъ каганецъ, щобъ на дармо нафта не палила ся...

Такъ роздумувала, а тымчасомъ изъ надвору крѣзь замерзлій шибы почало вдирати ся до хаты, блѣде свѣтло всходячого сонця. И щобы на певно переконати ся, взяла каганецъ въ руки и почала коло вѣкна приглядати ся, чи каганецъ справдѣ кто загасивъ, чи вѣнь самъ загасъ, и переконала ся, що вся нафта въ каганци черезъ той часъ, якъ она спала, выгорѣла, отже каганецъ самъ мусѣвъ загаснути.

— Не бери вѣдъ нынѣ на сонъ, бо тебе здрадитъ ! Я думала, що лишъ на хвилину уснула, а то таки богато часу минуло, коли ажъ вся нафта выгорѣла... Щожъ я буду нынѣ дѣяти ? ! — Анѣ чимъ запалити анѣ що зварити, а теперъ до того еще и ничимъ за-свѣтити ; ото я проспала ся ! Таке то и мое !... — шепотѣла сама до себе, а въ голосѣ чути було слезы. — Пѣйду, доки еще дѣти спять, до Стефана Лукинишиного та буду его просити, щобы давъ полѣнце дровъ, а я ему за тое вѣдсапаю або що иншого вѣдробю.

А зъ-вôдтамъ по дорозѣ поверну до Яцихи... Она добра невѣста, то дасть миску муки, а я ѣй вôддамъ або вôдпряду пôвмотокъ. Отъ и буде добре! Дровцями запалю, зъ муки звару кулешу и трохи чиру... буде ѣда якъ паньска!... А въ вечеръ будемо вже и безъ свѣтла сидѣти...

Потѣшаючи себе такими думками, вдова зазула подертї чоботы на ноги, вôдтакъ загорнула дряну сѣрачину и вийшла зъ хаты.

На дворѣ нôчна темнота вже клонила ся до заходу. На всхôднôмъ небосклонѣ розляло ся якъ ангельська риза денне свѣтло; надъ нимъ повисли фалями багряннї хмаринки, що вѣщували прихôдъ золото-огненного сонця.

Вдова довго-довго вдивляла ся въ тїи хмарки, котрї радѣли прибутємъ сонця, такъ якъ она тымъ полѣнцемъ дровъ та тою мисчиною муки, котру надѣяла ся, дôстати у богатыхъ сусѣдôвъ. Бѣгла скоренько по замерзлôмъ снѣгу, щобы розôгрѣти ся, и опинила ся за хвилю на ледѣ рѣчки Чернявы. Выдрапуючись на берегъ, упала горѣлиць два разы въ снѣгъ, але таки выдрапалась, перебѣгла гостинець та стежкою коло керницѣ перейшла; и отъ знайшла ся вже на Стефановôмъ обôйстю. Почала его просити, щобы давъ ѣй по-

лѣнце дровъ, бо разъ не мае чимъ запалити, а она ему вѣдробитъ...

— Ой нема теперь дровъ! — Стефанъ ѣй на тое. — Отъ лише що недавно вырядивъ я парѣбка въ лѣсѣ, то ажъ на вечеръ привезе. Прийдѣтъ завтра, то дамъ!

И вѣдвернувъ ся.

Тѣи слова якъ грѣмъ вразили душу бѣдной вдовы. Въ очахъ ѣй потемнѣло, она майже що не повалила ся на землю.

— Бувайте здоровѣ! — ледви прошептѣла и забрала ся зъ подвѣря. Ёй здавало ся, що она вже не иде снѣжною стежкою, а падае въ якусь чорну безодню, зъ котрой вже ни коли ѣй не выдобути ся...

Идучи такъ, она и не стямилась, якъ опинила ся передъ воротами Яцихи. Отворила ворота, потѣмъ двери, увѣйшла въ хату въ хвили, коли Яциха поралась коло печи, и почала просити, щобы ѣй дала муки мисчину на вѣдробокъ, а голосъ ей бувъ якійсь такій беззвучный, якъ-бы зъ тамтого свѣта.

— А що-жь я зрѣю, мои любенькѣ? Менѣ пряжа здала бы ся, але теперь муки не маю, бо лишь що вчера вечеромъ Яцко повѣзъ до Замулинецкого млына та не знаю, коли поверне. Але вы навѣдайте ся колись

иншимъ разомъ, якъ буде мука, то я вамъ дамь!...

На таку вѣдповѣдь то дрозь то горячо на перемѣну перебѣгали поза спиною нещаснои вдовицѣ. Она важко зѣхнула и майже безпритомна, не попрощавшись, вийшла зъ хаты. Бѣль ей серця перемѣнивъ ся въ божевѣльну розпуку... Ъй здавало ся, що она вже не иде, а сидить на днѣ той чорной безъоднѣ, въ котру передъ хвилиною падала...

Безодня тая була збудована зъ надмѣрною та безъуспѣшною працѣю, скропленою кривавымъ потомъ, та зъ недоспаваныхъ ночей и переголодованыхъ чорныхъ днѣвъ... Надъ ей обрывистыми берегами бачила вдова въ своѣй уявѣ великій громады захланныхъ богачѣвъ, обсмоленыхъ смолою... Они, въ тѣмъ вѣдвѣчнѣмъ хаосѣ житя, гонили зъ жаждою за щастьемъ... и безъ найменшого почутя чести що хвиля кидали бѣднѣй вдовицѣ та сироты, такі якъ она, въ тую безодню безъ куска хлѣба на поталу голодовой смерти...

Розглядаючись по безодни, куда можна бы зъ ней выратувати ся, побачила она якійсь дѣвольскій потвори, котрі зъ саркастичнымъ усмѣхомъ глумились надъ ей нещасною долею. Наразъ почали наближати ся до ней, та

пôдступнымъ шепотомъ поучували ю, якъ выдôстатись зъ той безоднѣ.

— Ади, ади!.. — шептали оденъ на передъ другого. — Якій сухій людскій плоти!... Иди-жь, наломи та запали въ хатѣ, щобы дѣти загрѣли ся та и ты зъ ними!...

— А иди-жь, подиви ся въ чужій курникъ, — шептали другі — якій тамъ товсті куры! За нихъ буде мука, буде мясо, и не будешъ потребувати сидѣти такъ безрадною зъ дѣтьми та заглядати нуждѣ въ очи...

— А нащо моя честь? — спытала ихъ вдова.

— Ха! ха! ха-а!... нащо честь? Що тобѣ зъ чести, якъ не маешъ житя?...

— А що-жь менѣ зъ житя, якъ не буде чести?... Нѣ, нѣ, прочь вôдъ мене, погана прояво, прочь, погані думки! Я сего не зрôблю. Нехай пропаду въ тôй злиденнôй безодни, а сего таки не зрôблю, разъ не зрôблю!.. Прочь, здрадо совѣсти... прочь вôдъ мене!

И розлетѣлись дiявольскі потворы, якъ искры зъ горячого желѣза, коли на нихъ впаде холодный важкій молотъ.

На гостинци роздавъ ся наразъ тупôтъ панскихъ коней, котрі гнали чваломъ, везучи поважный ридванъ.

Сей тупôтъ розбудивъ нещасну, що такъ

потонула у важкôй задумѣ. Тогды доперва опамятавшись, побачила она, що то лише мана, що она знаходить ся на снѣжнôй стежцѣ, а не въ чорнôй безодни,... и прискорила хôдъ, несучи свою нужду назадъ зъ села до дому, щобы нею дальше дѣлити ся зъ своїми сиротами...

Переходячи черезъ дорогу, побачила на снѣгу кимось згублену гарну торбинку. Она пôднесла ю, взяла зъ собою та пôйшла по ледѣ замерзлой Чернявы, а дальше стежною помѣжъ вербами до хаты. Въ хатѣ дѣти еще спали. Невѣста всунула торбинку въ пѣчъ и заклала горшками, опôсля умыла ся, выговорила молитвы та сѣла до куделѣ. За хвилю розбудили ся дѣти на печи.

— Мамо, я такъ змерзла! — говорила старша Параска.

— Та и менѣ, мамо, дюдю, дюдю! — шепотѣвъ за нею маленькій Николцьо.

— Цитьте, дѣточки, цитьте! Мама пôдъ вечеръ умыче трохи стрѣхи та буде палити, то и буде тепленько...

— А хлѣбець, мамо, есть? Бо мы хочемо ѣсти...

— А то треба умыти ся та „отченашъ“ выговорити, а Бозя дасть хлѣбця...

И зняла дѣти зъ печи, поумывала ихъ,

провела молитвы и роззула зъ себе чоботы.

— Бери, Парасю, узувай мои чоботы та бери Николця на плечи и неси до сусѣды! Може тамъ вуйна дасть вамъ що зѣсти... бо видишь въ дома нема ничего.

Пѣйшли дѣти. Невѣста вытягнула торбинку зъ печи, положила на лавѣ и почала роздумувати, що въ нѣй може бути.

— Та нищо инше, лише хлѣбъ, та певно пытьлований! Кобы лише можна ю якъ отворити, то я и дѣточки покормила бы, ну и сама попоѣла... А може суть гроши? Га, чи се, чи те, то однакъ треба подивити ся!...

И почала старою сокирою розбивати замокъ. Вѣдорвали ся скобки и торбинка вѣдчинила ся. Здивувала ся невѣста, що мѣсто хлѣба побачила цѣлкомъ що иншого. Було тамъ кѣлька родѣвъ краватокъ та колнѣрцѣвъ и много иншихъ паньскихъ вытребенькѣвъ, що були свѣжо накуплені. Пѣдъ сподомъ тыхъ рѣчей лежали якісь паперы, а мѣжъ ними укрыта мошонка зъ грѣшми. Одна половина той мошонки була повно наладована коронами та левами, а друга якимись дрѣбными золотыми та паперовыми грѣшми, на котрыхъ вдова цѣлкомъ не розумѣла ся.

— Отъ справдѣ шастье пѣславъ менѣ самъ Богъ! — подумала собѣ невѣста. — Те-

перъ за гроши куплю дровъ та муки и буде все гараздъ! Гараздъ або и не гараздъ! Се може такожъ споганити мою честь... Оно, правда, найдене, не крадене, але все-жь таки и незароблене, анѣ никимъ не дароване. Оно хотяй не явно але тайно буде стояти плямою на моѣй чести... Нѣ, сего не зробию, не возьму сихъ грошей для себе!... Заразь вѣднесу ихъ до вѣйта, а вѣнъ нехай робить зъ ними, що хоче... Але, але, въ що я теперъ взую ся?

И побѣгла боса по снѣгу до сусѣды, тамъ зняла зъ дѣвчины чоботы и наказала ѣй, щобы такъ довго сидѣла, ажъ поки она по ню не прійде.

Взяла торбинку въ руку, замкнула хату и пѣйшла скоренько ажъ на другій конецъ села до вѣйта. Тутъ застала кѣлькохъ людей, що такожъ зъ якимись справами прійшли до него. Она заразь заявила вѣйтови, зъ чимъ прійшла. Вѣнъ выпытавъ ю точно, якъ то було, куды она ходила и за чимъ и где саме знайшла тую торбину; опѣсля взявъ двоухъ людей за свѣдкѣвъ и переглянувъ точно найдений рѣчи та перечисливъ гроши. Було ихъ вѣсѣмнайцять тысячъ коронъ.

И сейчасъ велѣвъ запрягчи конѣ, взявъ зъ собою свѣдкѣвъ та вѣдвѣзъ тѣи гроши до судовой власти въ повѣтовѣмъ мѣстѣ. Тамъ

вже знали про згубу тихъ грошей еще передъ кôлькома годинами, бо властитель торбинки и грошей повѣдомивъ телеграфично власть и она вже була розпорядила урядове пошукованье за згубою. А вôйтиха, по вôдъѣздѣ вôита, дала Оленѣ бохонецъ хлѣба для дѣтей; и Олена пôйшла, радуючись нимъ такъ, якъ радуєсь потопаючій, коли вхопитъ ся за маленькій прутикъ, що на хвилинку ратує его житьє.

Вѣсть, що Олена такъ поважну суму грошей знайшла, рознесла ся хутко по селѣ.

— Хто мôгъ бы то бути, що згубивъ таку суму? — дивовали ся однѣ.

— Чесна и совѣстна вдова Олена — робили увагу другѣ — що не знакомила ся на знайдене добро! Хотяй въ хатѣ не мала и куска хлѣба нѣ полѣнця дровъ нѣ доброй одежины, а не затаила для себе грошей, про котрѣ певно нѣхто не бувъ бы знавъ.

А були и такѣ, що зъ цѣкавости поприбѣгали ажъ до ней до хаты...

— На що ты, дурна, — сварили ю въ очи хитрѣ и безсовѣстнѣ люде — на що ты вôддавала гроши? Тажъ ихъ певно не згубивъ якій бѣдний, лише якійсь богачъ, котрому шкода було вôддавати!...

— Нема шкоды! То гроши не мои! —

вѣдповѣдала рѣшучо вдова. — Моей чести и совѣсти за ніякій скарбы не продамъ!

И такъ перейшло цѣле пополудне и майже троха не цѣлый вечеръ.

Заразъ по вѣдѣздѣ вѣйта власти повѣдомили телеграфично властителя, що згуба найшла ся.

На другій день рано, явивъ ся въ судѣ самъ властитель. Бувъ се молодой а богатый купецъ. Вѣнъ, їдучи до свого первородного брата на весѣлье, вступивъ по дорозѣ до касы, где мавъ зложені гроши, велѣвъ собѣ виплатити означену суму, котра вже була передъ тымъ вымовлена, и накупивъ потрібныхъ ему на весѣлье и до дому рѣжныхъ рѣчей. Весѣлье вѣдбувало ся цѣлу нѣчь. Надъ ранкомъ купецъ зѣбравъ ся, спаковавъ свои рѣчи разомъ зъ рештою сумы, т. е. вѣсѣм-найцятма тысячами коронъ до торбинки, всѣвъ до повоза, поклавъ торбинку побѣчь себе и рушивъ въ дорогу до свого дому. Конѣ, ведені крѣпкою рукою вѣзника, гнали мовъ вѣтеръ, а купецъ, струженный по цѣлонѣчнѣй весѣльнѣй гульни, загорнений въ теплый кожухъ и колысанный ресорами, заснувъ въ повозѣ крѣпкимъ сномъ. Якъ разъ, прямо той стежки, котрою якъ знаемо ишла вдова, вытрутивъ торбину. Торбина упала на пухкій

снѣгъ безъ найменьшого гуку, а вѣзникъ, не оглядаючись, погнавъ конѣ дальше. И они-то тупотучи пробудили вдову зъ важкой задумы. Якъ разъ переходила она тогды черезъ дорогу и найшла торбину.

Купецъ же, доперва переѣхавши кѣлька кильометрѣвъ, пробудивъ ся и спостерѣвши, що торбины нема, велѣвъ вправдѣ вѣзникови завернути кѣньми, щобы шукати за згубою, але безъуспѣшно! Згуба, якъ знаемо, далеко вже була вѣдъ того мѣсця. Купцеви не позѣоставало ничего иншого, якъ повѣдомити власти про свою страту.

Коли отже вѣнъ тогды другого дня приѣхавъ по найдену згубу, то судовѣ власти не хотѣли ему выдати безъ вдовы и безъ вѣй-та та свѣдкѣвъ, при котрыхъ вѣнъ вѣддававъ. Тогды купецъ поѣхавъ и привѣзъ згаданѣ особы до суду и ажъ тогды пѣзнавъ добре вдову, котра знайшла его згубу.

Вдова розповѣла, до кого та за чимъ такъ зъ-рана ходила въ село и зъ чимъ назадъ вертала та якъ и где знайшла торбину.

Дивне диво обгорнуло всѣхъ присутныхъ, а наибѣльше молодого купця.

Вѣнъ не знавъ чи цѣлувати руки чи клякати на колѣна передъ тою простою хлопкою, передъ ей неоцѣнимою честію. Ухамъ

своимъ не хотѣвъ вѣрити, чтобы могла бути така чесна мужицка душа, котра середъ такихъ нужденныхъ обставинъ не закомила ся на марный грѣшъ, и то лише тому, чтобы не сплямити своей честоты... Вѣнъ першій разъ пѣзнавъ, що то не всѣ хлопы суть безъ чести ...

— Чи жертвуете, пане, для той невѣсты яку часть зъ знайденой сумы? — запытавъ судія купця, коли вдова скѣнчила свои зѣзнаня.

— Якъ то, я маю давати їй? — вѣдповѣвъ здивованый купецъ.

— А такъ, я пытаю васъ! — вѣдповѣвъ спокѣйно судія.

— Нѣ, то она нехай теперь дасть менѣ, що ей ласка, а я зъ подякою прійму! Се бо все есть теперь ей власностію, а не моею...

— О нѣ, пане! Я чужого добра не буду дѣлити!...

— А где-жъ оно чуже? Вы знайшли, то оно ваше...

— Ошибаете ся, пане! Коли бы оно пѣсля вашей думки було мое, то я була бы его затримала у себе, а не вѣддавала властямъ...

— Отже-жъ значить, що вы обое черезъ честь и зворушенъе грѣшми не подѣлите ся! — обѣзвавъ ся судія. — То я розсуджую такъ: нехай буде по половинѣ одному и другому!

— Якъ вдова скаже! — запротестовавъ купецъ.

— О нѣ, якъ панъ скажуть! — запротестовала вдова.

— Ая думаю, що нехай такъ буде, якъ я сказавъ! — повторивъ еще разъ рѣшучо судія.

— Ну, то нехай буде по воли пана судіи! — закончили обое рѣвночасно голосомъ, по котрѣмъ можна було догадати ся, що якъ одна такъ и друга сторона бажала щось бѣльше еще дати, якъ судія присудивъ.

На урядовѣмъ столѣ забрящали гроши. Вдова обернула ся головою въ кутъ, зъ ей очей покотили ся сребными кульками слезы. Купецъ звернувъ ся въ другу сторону и въ снѣжно бѣлу хусточку збиравъ щире золото своей душѣ, що рѣвно якъ у вдовы выдобувалось и зъ его очей.

Судія роздѣливъ гроши на двѣ части; одну давъ купцеві, а другу вдовѣ.

— Тая часть вамъ належить ся, признана паномъ судією за тое, що вы нашли, а тую частину маєте вѣдъ мене за вашу совѣсть и честь!...

И купецъ вѣддавъ половину зѣ своей половины вдовѣ, а самъ лишивъ ся лишь при четвертѣй части згубленной суммы.

За порадою пана судіи и вѣйта вдова заразъ въ мѣстѣ поклала гроши до „Щадни-

чей Касы“, лишаючи для себе лишь необходимому частину до дому. Зъ касы дѣстала грошеву книжочку, на котру пѣсля умовы побирала кожного першого часть вѣдсотокъ.

И скѣнчило ся нужденне житье бѣдной вдовы и ей дѣточокъ-сирѣтъ.

Такъ-то бѣдна вдова честію дѣйшла до щастя.

Честію чоловѣкъ здобувае собѣ у людей довѣріе, котре ущасливить и доведе его до добробыту морального и матеріального.

II. Затаеный злодѣй.

Въ недѣлю пополудни выйшовъ Иванъ зъ хаты та сѣвъ собѣ на гарно вымощенѣй приспѣ. Вынявши изъ-за череса стару орѣхову люльку зъ короткимъ та добре закривленнымъ цибухомъ, ударивъ нею два разы до долони своей руки и вытрясъ попѣлъ изъ спаленого тютюну; а взявши въ зубы конецъ пожмяканого цибуха, потягнувъ цмокомъ такъ сильно, що въ другѣмъ кѣнци, котрый бувъ встромленный въ люлцѣ, зафуркотѣло мовъ въ нѣздрѣ здорового коня.

— О, щось не тягне добре, мусить бути бага! — пробурмотѣвъ до себе Иванъ и вытягнувши зъ-поза череса желѣзный нѣжъ, привязанный на довгѣмъ ремени, розложивъ зъ него остру подѣбну до цвяха протычку и почавъ нею довбати въ люлцѣ. И зновъ ударивъ по долони и выпала бага великости половины волоского орѣха.

Такъ очистивши люльку, вынявъ зъ череса малый мѣшочокъ, повный тютюну, положивъ его коло себе на приспу та почавъ выбирати здорово чорными палцями тютюнъ и натискати до люльки. Коли вже була повна, вытягнувъ гупку та кавальчикъ кремѣнца. Ударивъ два разы ножемъ по кремѣнци и выкликавъ искры, котрыми запаливъ гупку. Заразъ положивъ ю поверхъ люльки и почавъ розкурювати и здорові клубы синого дыму стали выдобувати ся. Розкѣшно було для Ивана дивити ся, якъ они уносили ся до горы и зникали у воздухѣ.

Та бо розкѣшна була и природа, котра Ивана окружала. Ось таки передъ его хатою сливовый садокъ, нимъ самымъ засаженный, а зелена травичка межи сливами ажъ хапала за очи. А тамъ дальше въ самѣмъ куточку садка высокій кучарявый дубъ, которого еще небѣщикъ батько посадивъ на памятку того

дня, коли вѣнъ свѣтъ Божій узрѣвъ. А тамъ на лѣво вѣдъ дуба грядочка барвинку, що то его одиначка доня Настуня плекала и пильно пѣдливала, щобы нимъ на свято Бого-явленія трѣйникъ оплести и до церкви на жертву понести. Зъ дерева на дерево перелѣтали веселі птычки и своимъ милымъ щебетаньемъ оживляли природу...

Лишь Ивана не занимала тая природна краса. Вѣнъ преспокойно сидѣвъ собѣ на приспѣ та пакавъ свою люльку. Але черезъ густі клубы дыму можна було добачити, що его лице якась невеселѣсть покрыла. Вѣнъ не видѣвъ ни сливового садку, ни зеленой травички, ни высокого дуба, ни Настуниной грядочки, ба въ кѣнци и клубы дыму не звертали его уваги на себе. Вѣнъ не пѣдводивъ очей до горы, лишь влѣпивъ ихъ въ землю и якъ то кажутъ забувъ ся, а черезъ его голову переходили всѣлякѣ образы, що пригадали ему его дитинячѣй, пѣрѣбочѣй та молодечѣй вѣкъ...

*

*

*

Якъ то менѣ любо, якъ весело було, коли я живѣ коло моихъ родичѣвъ! Я ничимъ не журиѣ ся. Они мене годували и одягали

та зъ товаромъ на пасовиско высылали. Въ товариствѣ малыхъ пастушкѣвъ скоро и безжурноплыли дни за днями и коли еще теперь згадаю за тое, то слеза въ оцѣ закрутитъ ся. Гей, гей, где тая худѣбка подѣла ся, где тѣи товариши, где тѣи лѣта молодіи!

Коли-жъ я подрѣсь, взявъ мене батько до плуга, опѣсля до цѣпа тай до косы, а потѣмъ вѣльчыми днями посылавъ на зарѣбокъ. Коли-жъ менѣ стало на дваццатый рѣкъ, покликано мене передъ вѣйскову комисію, котра оглянувши мене узнала за спѣсѣбного до вѣйска. Засумовали покѣйніи родичи.

— Отъ таке то наше! — каже бувало мати до вѣтця. — Гудуй дитину, доглядай, а вырасте, то вѣддавай ю въ чужіи руки! Въ дома нихто его не бивѣ, нихто голодомъ не моривѣ, нихто на морозы стати не высылавѣ, а тамъ... пожалѣ ся, святый Боже!...

Пріишла осѣнь, небѣщикъ батько запрягъ конѣ и вѣдвѣзъ мене до мѣста и я опинивѣ ся въ касарни и розпочавѣ свою службу. Ой тяжка то була служба, тяжка, але и она перебула ся щасливо!...

По трехъ лѣтахъ вернувѣ я здоровъ до дому, та щожъ?... Батька вже не було межи живыми, бо передъ рокомъ померѣ, а мати? Стара мати утѣшила ся мною...

— Отъ — каже — добре, що хочъ ты еще вернувъ! Будешь господаремъ на мѣсци батька...

Та оно правда, подумавъ я собѣ, але зъ кимъ? Треба супруги до помочи...

И я взявъ собѣ у недалекого сусѣда Микиты Вербія гарну дѣвчину. Мы знали ся обое еще зъ дитинячихъ лѣтъ. Правда, бѣдна она була, бо батько ей великого майна не мавъ; але за тое була смирна и роботяща, а зъ уроды похожа на панянку, тожь и жѣнка зъ ней була добра и гарна.

Та щожъ, коли Господь Богъ не судивъ намъ довго въ купѣ жити! Она померла та лишила наслѣдницю донечку Настуню, котра цѣлкомъ вдала ся въ свою матѣрь-покѣйницю. Коли подивлю ся на ню, то образъ покѣйницѣ стае менѣ живо передъ очима. И жило ся дальше спокѣйно и безжурно...

Ажь разъ якось въ недѣлю вернувъ я пѣзно вечеромъ до дому. Свѣтла вже не було, мати спала, а я по тихоньки вѣдчинивъ двери одні и другі тай увѣйшовъ до хаты. Почула зъ просоня мене мати тай збудила ся и почала сварити на мене...

— Пощо тобѣ, сыну Иване, ходити ночами та тратити здоровье? Ты вже не малый и не молодой и повиненъ розумъ мати, а

бачишь, що зъ того ходу нема ничего. Отъ лучше бы ты оженивъ ся та будешь хаты пильнувати! Бачишь батька вже нема, а матокъ безъ головы починае упадати, и я вже стара, часъ бы менѣ вѣдпочати, а коли буде невѣстка, то заступитъ мое мѣсце и въ хатѣ и коло хаты. А ты будешь тримати ся хаты та розпѣчне ся нова господарка, яка давнѣйше була...

— А где менѣ, мамо, знайти таку невѣстку, котра догодила бы вамъ? — поспытавъ я зъ невдоволеньемъ.

— Не менѣ, а тобѣ щобы догодила! — мати на тоє. — Я вже незадовго буду мати невѣсточку холодненьку спокѣйненьку зъ чотырохъ дощокъ, зъ котрою прійде менѣ вѣки вѣчний газдувати тамъ, где твоѣ батько теперъ газдуе... Але ты якъ не теперъ то пѣзнѣйше дружину мусишь собѣ взяти. Отъ раджу тобѣ, сватай у нашего вѣйта! Дѣвчина у него и смирна и роботяща та до того одиначка. Она прильгне до тебе и ты будешь въ дома сидѣти та не будешь по ночахъ волочити ся. Може и газдѣвство пѣднесе ся! Оно по смерти батька страшно дѣдъупало. Коли бы небѣщикъ вставъ та подививъ ся, то назадъ до могилы вернувъ бы! А то все черезъ тебе,

що дома не пильнуешь, лишь Богъ знае куда волочишь ся...

— Ей, мамо, — я не тое — не мене вже розуму учити! Я и самъ знаю, що и якъ менѣ робити...

Та по сихъ словахъ grimнувъ я дверима и вийшовъ розлюченый та зô сну выбитый зъ хаты на обôйстье.

Була вже пôзна година. Мѣсяць спустивъ ся низко на захôдъ и лише где-не-где зъ помѣжъ деревъ блымали послѣднй лучи его бѣлого и сонливого свѣтла. Я глянувъ кôлька разôвъ на него и думавъ хвилинку, що менѣ робити. Спати менѣ не хоче ся.

— Отъ пôйду та подивлю ся, чи не пасуть якй конѣ на нашôмъ пасовиску за селомъ! — погадавъ я собѣ и мовъ-бы нарочно собѣ на бѣду вытягнувъ зъ-пôдъ стрѣхи тернову добре желѣзомъ оковану палицю, взявъ пôдъ паху тай пôйшовъ вздовжъ селомъ.

Идучи такъ добру хвилю, наближивъ ся я до нашей церкви та якось такъ не хотячи закашлнувъ. Ажъ тутъ въ тôй самôй хвили вôдчинила ся брама и зъ-передъ церкви якъ не выскочить якйсь драбиско та дальше на втѣкача, а я ставъ мовъ остовпѣлый такою несподѣванкою... Ба за нимъ и другий трохи меншй удирае зъ брамы!

Я побачивши таке, хопивъ палицю зъ-пôдъ пахи, стиснувъ ю сильно п'ястукôмъ та кинувъ ся шаленымъ скокомъ ихъ спôймати.

— О, не втечете! — думавъ собѣ.

Не памятаю вже, якъ довго мы бѣгли, але ажъ въ громадскôмъ лузѣ далеко за селомъ мы опинили ся. Той першій бôльшій злодюга утѣкъ, а той меншій зачѣпивъ ногою о корчъ тернины тай упавъ.

Тогды я прискочивъ до него и потягнувъ его здорово палицею по плечахъ такъ, що вôнъ ажъ зойкнувъ и не мôгъ пôдняти ся зъ землѣ. Твердою рукою взявъ я его за каркъ и пôднявъ до горы.

— Ты певно нашу церковь обôкравъ, злодѣю, и утѣкаєшь... О, зъ моихъ рукъ вже не выдрєшь ся! — grimнувъ я люто на него.

Вôнъ зъ переляку почавъ цѣлый дрожати въ моихъ рукахъ.

— Даруйте житье, вучку! Я вамъ дамъ, що самі схочете, лишень пустѣть мене! — почавъ плакати и просити ся въ мене.

— О, не пущу вже тебе, злодѣю, хотяйбы зъ тебе и душу выперло въ моихъ рукахъ! Я тебе вôддамъ до жандармеріи, а тамъ они тобѣ покажуть, якъ ты маєшь церковь обкрадати, що вже певно бôльше николи не схочєшь!

Почувши такі грôзні слова, почавъ вѣнъ мене цѣлувати по рукахъ.

— Ей, вучку, — просивъ ся — що вамъ зъ того прійде, якъ я за церковні гроши сидѣти буду въ криминалѣ? Ничого, а коли возьмете кôлька тисячъ банкнотôвъ вѣдъ мене за тое, що пустите мене, то будете мали до самой смерти за що жити безъ працѣ... Чижъ не лѣпше се вамъ? Пустѣть мене!

— Та оно и правда! — думаю собѣ. — Я собѣ грошики возьму, а злодѣй нехай собѣ иде на чортову матъ! Ну, але якъ хто дôзнасть ся, то що? — питаю его.

— Ей, та хто дôзнасть ся? Якъ вы мене затаите, то лише вы будете знати о тѣмъ та и я; ниhto бôльше и все буде добре. А я, зъ-вѣдки прійшовъ, туда и пѣйду, що и слѣдъ за мною загине. За гроши же ниhto васъ не буде пытати, бо ниhto не надѣе ся того по васъ. Памятайте лишъ, зъ разу ними не починайте, а будьте певні, що все пѣйде гладко!...

Ставъ я тай не знаю, що тутъ робити... Я и гроши бы взявъ та и злодѣя до жан-дармеріи вѣддавъ; але мѣркую, одно и друге разѣмъ не удасть ся, бо если злодѣя вѣддамъ, то и гроши мушу вѣддати. А коли его пуцу, то гроши вже мои!

Такъ розбираю, а тутъ безнастанно мовѣ-

бы щось шептало менѣ въ ухо: бери гроши, бери, то твои, а злодѣя пусти, то не твоѣ!

— А чи маешь ты тѣлько грошей, кѣлько я схочу? Я може и пустивъ бы тебе! — пытаю его.

— Чому-жь я не мавъ бы? Ось стѣлько маю коло себе, а если схочете еще бѣльше, то я вамъ въ короткѣмъ часѣ донесу. Скажѣтъ лишѣ, якъ называете ся, а я вже до васъ допытаю ся...

И при тыхъ словахъ почавъ здѣйматизъ плечей торбинку, напаковану самыми срѣбными карбованцями, та давати менѣ. Я однакъ не хотѣвъ еще брати, але вѣнъ таки насильно пхавъ менѣ въ руки.

— Се еще за мало менѣ! — кажу до него. — Я тебе за тѣи гроши не пущу!

— Ну, то кажѣтъ скоро, якъ называете ся! Буде бѣльше, бо у мене есть ихъ досыть, лишѣ ихъ зъ собою не маю...

— Ну, то диви-жь ся, щобъ я еще доставъ бодай двѣста карбованцѣвъ, а я называю ся Иванъ Бурлаченко...

— Ну, коли вы называете ся Иванъ Бурлаченко, то я коли-небудь зайду до васъ и доурчу вамъ решту належитости.

И я пустивъ его зъ рукъ, а вѣнъ скочивъ въ корчи и по нынѣшнѣй день пропавъ

якъ камѣнь въ водѣ. Я утѣшивъ ся моею добычею та еще и такою великою, стиснувъ торбину зъ грѣшми пѣдъ паху и почавъ радѣ вертати домѣвъ. Однакъ не вертавъ я тою стежкою, куда належало ся, але путивъ ся поза село, щобы мене хто не добачивъ.

И такъ охочо пѣдбѣгаючи, дѣйшовъ я до кладки, що стояла надъ нашою рвучою и глубокою Быстрицею и скочивъ зъ розмахомъ на ню, зашоломленный токою незвычайною пригодою. И якъ разъ на самѣй серединѣ ступивъ я небачно на самъ край бѣчной дощины, котра нечаяно подала ся и разомъ зѣ мною упала до воды.

И такъ въ одну мить опинивъ ся я пѣдъ кладкою середъ глубокой рѣки. Быстра вода стала мене шаленою силою порывати. Я забувъ про торбину зъ грѣшми, а ратовавъ лишь свое житѣ, щобы не утопити ся. И якимсь чудомъ удалось менѣ доплыти до краю рѣки и выдрапатись на берѣгъ, але вже безъ торбы зъ грѣшми и безъ палицѣ и безъ капелюха. Ледви живой, помараный и перемоклый, я не мѣгъ опамятати ся.

Теперь доперва, коли смерть менѣ въ очи заглядала, розбѣбравъ я все тое, що стало ся. Я не хотѣвъ злѣдѣя вѣддати въ руки справедливости, а за тое Господь Богъ не помѣгъ

менѣ грѣшно набути гроши донести до хаты и зъ нихъ користати...

— Га, пропало! Нехай дѣе ся воля Божя! — подумавъ я собѣ и чимъ скорше мовь божевѣльный, безъ капелюха, мокрый якъ хлющъ, пѣгнавъ до дому.

Вже засвитало и небосклѣнъ зачервонѣвъ ся и соловѣй на калинѣ почавъ щебетати. Я чимъ скорше вѣдчинивъ стайню, увѣйшовъ до середины, вылѣзъ на подрю и перебравши ся въ суху одѣжъ, лягъ въ сѣно. Неспокѣйні думки морочили мене, страшні образы пересувались передъ моими очима... Мене обгорнувъ переполохъ, морозъ переходивъ по цѣлѣмъ тѣлѣ, я цѣлый трясъ ся, я ставъ въ судорогахъ...

— Ты злодѣй! Ты святотать! — шептало менѣ що-то до уха.

А наибѣльше болѣло мене, що я дурный признавъ ся злодѣеви, якъ называю ся.

— Теперъ, — подумавъ я собѣ — скоро его зловлять и поспытають за гроши, то вѣнъ выдасть мене и зрадитъ, що я забравъ гроши... а тогды? Тогды криминаль жде мене...

Середъ такихъ думокъ я не мѣгъ утихомирити ся... Я злѣзъ зъ подрю на землю и пѣйшовъ до стайнѣ. Тутъ взявъ я корову на воловѣдъ и попровадивъ въ поле, щобы ю

попасти и при тѣмъ забути на все, заглушивши свою нужду, свою совѣсть.

Пасъ я такъ ажъ до полудня, але злыхъ думокъ ани позбути ся ани загубити; я вертавъ до дому и злѣ думки зѣ мною. Доходжу въ село, дивлюсь и очамъ своимъ не вѣрю! Майже цѣле село людей коло церкви назбѣгало ся...

— Господи Святый, а то що тамъ таке стало ся? — пытаю одного чоловѣка, немовъ о ничѣмъ не знаю.

— Ей, таке стало ся, що ажъ страшно и говорити! — повѣдає.

— Ну, та що, кажѣть! — пытаю въ друге.

— Отъ якѣсь злодѣѣ напали сей ночи на церковь, порѣзали вартѣвникѣвъ, влѣзли до середины и забрали девятьнайцять тысячъ баньокъ!

Охъ, мовъ-бы громомъ прошибли тѣ слова мою душу. Я покинувъ его и пѣйшовъ до хаты. Чимъ скорше привязавъ я корову въ стайни до жолуба и на силу вернувъ до церкви и собѣ подивити ся.

Приходжу, а тамъ справдѣ два вартѣвники лежать на земли, якъ бараны порѣзанѣ, на застиглѣй калюжи крови!

— Ажъ теперъ — думаю собѣ — можу назадъ вернути ся на тую кладку, зъ котрой

я вчера упавъ, и привязати собѣ млынскій камѣнь до шиї та кинути ся стрѣмголовъ въ воду, лишь щобъ на таке не дивитись!

И не знаю, чи мѡгъ бы я бувъ такъ довше коло церкви стояти, бо въ серци мене страхъ тиснуло, але заразъ жандармъ надѡйшовъ и розѡгнавъ людей. Всѣ розѡйшли ся и я нужденный прилучивъ ся до нихъ и поволѣкъ ся до дому.

Пѡзнѣйше доперва розказували менѣ другі, що вѡкно въ церквѣ було выбите, черезъ котре злодѣѣ влазили и вьлазали, и що каса була розбита, зъ котрой злодѣѣ девять-найцять тысячъ похитили. Я сего не бачивъ; я бачивъ лишь порѣзанныхъ вартѡвникѡвъ, котрі вѡдъ того часу тяжкимъ та студенымъ каменемъ лягли на моѣй души и здае ся до гробовой дошки тяжѣти не перестануть.

На другій день похоронено вартѡвникѡвъ. Жандармерія почала слѣдити за злодѣями, але майже черезъ два роки не выслѣдила ничего. Въ кѡнци для браку доводу застановлено слѣдство. Здавалось, все пропало.

Лише зъ моей окаянной душѣ по нынѣшній день ничо не пропало. Въ журбѣ та въ клопотахъ шли дни за днями, роки за роками. Померла мати, я оженивъ ся; та що зъ того, коли лиха доля не судила менѣ ща-

сливымъ бути! Въ короткомъ часѣ померла и жѣнка и я на мое горке житѣе оставъ ся лише самъ зъ одною дочкою.

Ой лихо, лихо на томъ свѣтѣ, а еще горше на души, коли нема супокою! Коли я иду до церкви або лише попри церковь, то заразъ передъ моими очима являють ся тѣ два окервавлені вартѣвники и заступають менѣ дорогу. Менѣ здае ся, що чую ихъ голосъ, котрымъ промавляють до мене...

— Верни церковні гроши, окаяннику дїавольскій! Ты на що ихъ зрабувавъ? Нащо злодѣя затаивъ?

Охъ, охъ, охъ, менѣ здавалось, що не выдержу довше! А еще и тая проклята кладка, зъ котрой я упавъ, чому она тогды мене не добила? Чому я разомъ зъ грѣшми не пропавъ! Коли лише переходжу нею, морозъ обгортае мое тѣло и заразъ на гадку приходитъ менѣ той злодюга, якъ я пустилъ его зъ рукъ и вѣнъ зникъ въ корчахъ.

— Ходи, ходи сюды, — кричитъ на мене люто и здаеь менѣ протягае руки зъ воды — нехай тебе утоплю! Нащо ты мене затаивъ и дальше тайшь? Я черезъ тебе богато душъ потопивъ и самъ теперь потапаю. Ходи, ходи, мусишь прійти! Ты вѣдъ мене не утечешь! Я твоя згуба!

Ахъ, якъ страшно таку велику тайну на своимъ серци носити!

— Може вѣнъ вже и не жіє, — думаю неразъ — а мене совѣсть такъ грызе, якъ ржа желѣзо! А може и жіє? То еще колись и мене виявить та буду за грѣхъ покутовати на старій лѣта! Га, лише Господь Святий знає, якъ се дѣло скѣнчить ся... нехай-же стане ся по воли Єго!

* * *

Такъ товкъ ся Иванъ зъ своими думками, спустивъ голову до землѣ и выбалушивши очи, забувъ навѣтъ, где сидѣвъ, бо и не побачивъ, якъ вѣдчинили ся вѣрота и увѣйшовъ вѣйтъ, присяжный, полиціантъ, а за ними жандармы. Всѣ пѣдѣйшли до Ивана. Першій вѣдѣзавъ ся оденъ зъ жандармѣвъ.

— Вы Иванъ Бурлаченко? — запытавъ ся остро.

Иванъ, почувши грѣзный голось, прокинувъ ся немѣвъ зъ глубокого сну та самъ не знавъ, що зъ нимъ дѣє ся.

— Га? — поспытавъ безмыслѣно!

— Вы Иванъ Бурлаченко?! — повторивъ жандармъ.

— Та, я!

— Маемо право васъ нынѣ арештовати !

— А то за що ?

— За що ? А тямите вы, якъ то дваццять и оденъ лѣтъ тому назадъ, коли обкрадено тутъ въ селѣ Гуркановѣ церковь, вы имили утѣкающого злодѣя и вѣдобрали ему гроши, тай до того сказали ему свое назвиско, щобы вамъ єше бѣльше принѣсъ грошей, бо тыми грѣшми вы не були вдоволені ? Розумѣете ? — скѣнчивъ жандармъ.

— Самъ Богъ менѣ свѣдкомъ, що я нїякихъ грошей не маю !

— Побачимо, побачимо ! — сказавъ жандармъ и вытягнувъ зъ торбы желѣзнїй ланцушки. — Давайте сюды руки !

— Та за що, коли я ничо не виненъ ?

— Не думайте операти ся, бо вамъ гѣрше буде ! — скѣнчивъ послѣдне слово жандармъ и ухвативши Ивана за руки, почавъ его вязати сильно ланцухами.

Дочка Ивана, побачивши жандармѣвъ на подвѣрю, выбѣгла зъ хаты и коли узрѣла, що жандармъ сковавъ батька, почала плакати переразливимъ голосомъ.

— Цить, цить, не плачь, моя доню ! Єсть и бѣльше дѣтей сиротами, не лише ты ! — обѣзвавъ ся Иванъ, а горячї слезы покотили ся зъ его очей.

— Вѣдчиняйте комору! — закричавъ другій жандармъ и увѣйшовши зъ вѣйтомъ до середины, почавъ перешуковати кожде мѣсце. Такъ само перешуковавъ хату, стайню и цѣле обѣйсье.

Черезъ цѣлый той часъ першій жандармъ списовавъ зѣзнанье Ивана до маленькой книжочки, але Иванъ до ничего не признававъ ся.

— Я ничего не бачивъ, я ничего не знаю...

— Ой будешь знати тай будешь бачити, чоловѣче, коли поѣдешь зъ нами до мѣста! — вѣдповѣвъ ему жандармъ.

Въ мить ока почали люде збѣгати ся до ворѣтъ...

— Що то есть зъ Иваномъ? За що его арештують? — розпытовали.

— За тое, — вѣдповѣдавъ имъ вѣйтъ — що затаивъ злодѣя, котрый передъ двайцати роками обкравъ нашу церковь. Вѣнъ теперь буде вѣдповѣдати за тое.

Тымчасомъ жандармы забрали Ивана на вѣзъ, котрый присяжный пригнавъ зъ села, посѣдали побѣчь него и повезли до мѣста.

Почала знова плакати дочка за батькомъ, ажъ омлѣвала, але на тое нихто не зважавъ.

— Нехай бы бувъ не таивъ злодѣя! — говорили всѣ. — А коли затаивъ, то и вѣнъ злодѣй!

Въ два мѣсяцѣ пѳзнѣйше, коли вѳдбула ся розправа, Иванъ признавъ ся до вины. Справа була ясна. Оборонцѣ адвокаты ничего не помогли. Ивана засуджено на пятнайцять лѣтъ тяжкой вязницѣ.

* *

Цѣкаві певно будете, Любѣ Читателѣ, якимъ способомъ выявила ся тайна, котру Иванъ Бурлаченко черезъ стѳлько лѣтъ такъ старанно укрывавъ. Ото послушайте!

Въ кѳлька днѣвъ по засудженю Ивана спросивъ вѳйтъ старшину громадску до Читальнѣ и передъ зѳбраными выяснивъ все.

Довго-довго слѣдили жандармы за злочинцемъ, що церковь обѳкравъ, але всякѣ ихъ стараня були надаремнѣ. Довгѣ лѣта минали такъ! Ажъ лучило ся одного разу, що замордовано богату графиню, и теперъ удало ся зловити убѳйника въ хвили, коли зъ величесною сумою зрабованыхъ грошей утѣкавъ за границу. Ёго зловлено и засуджено на кару смерти черезъ повѣшенье. Саме передъ смертю ставъ вѳнъ жалувати ся, що марно иде зъ того свѣта, а то черезъ свого старшого брата и черезъ... Ивана Бурлаченка.

— Я мавъ — розповѣдавъ вѣнъ — до-
перва вѣсѣмнайцять лѣтъ, коли мене братъ
взявъ зъ собою на злодѣйску выправу. Пѣзно
въ ночи прійшли мы до села Гурканова, за-
били найперше двохъ сторожей, що спали на
цвинтари, опѣсля закрали ся до церкви и за-
брали гроши изъ скарбонки; а коли мы вы-
ходили зъ брамы, ненадѣйно явивъ ся Иванъ
и ставъ за нами гнати. Мѣй братъ утѣкъ ща-
сливо зъ частиною грошей, але мене спѣймивъ
Иванъ, вѣдобравъ гроши, що були при менѣ,
тай еще обѣцявъ никому нашего злочину не
выявити, ѣсли ему донесу еще бодай двѣста
золотыхъ...

— Якъ-же вы называетесь? — пытаюсь
его. — Мушу знати, якъ допытовати ся за вами.

— Иванъ Бурлаченко! — вѣдповѣвъ. —
А памятай, приноси, а буде все добре!

Заразъ по тѣй крадежи выѣхавъ я зъ
братомъ за границу. Але не довго судилось
мому брату вѣковати. Вѣнъ погибъ въ борбѣ
зъ сторожами цѣсарской касы, до котрой хо-
тѣвъ добувати ся. Я лишивъ ся самъ, але
навычки до морду и грабежей не покинувъ.
Пять душъ выправивъ я на тамтой свѣтъ,
ажъ стягнувъ пѣдозрѣнье на себе. Я повер-
нувъ назадъ до своего краю; але тутъ, коли
я зъ рабоваными грѣшми пускавъ ся утѣкати

зновѣ за границу, зловлено мене и вѣдставлено до суду. Прошу отже высокой власти судовой, вѣдшукати Ивана Бурлаченка и его яко спѣльника моей вины по заслузѣ укарати. Еслибъ вѣнъ мого першого злочину бувъ не утаивъ, а вѣддавъ на укаранье, я першу кару бувъ бы охотно перетерпѣвъ и нынѣ поряднымъ чоловѣкомъ живѣ. Вѣнъ, Иванъ Бурлаченко, есть причиною згубы мого жия и моей душѣ...

— Се були послѣднїй слова злочинця, засудженого на кару смерти черезъ повѣшенье! — скѣнчивъ оповѣдати передъ громадянами вѣйтъ.

Почувши все тое, дочка Ивана згрызла ся, ажъ занедужала и до мѣсяця померла. Все добро Ивана коло хагы и саму хату выставлено на продажъ, щобы покрыти церковнїй гроши. Господарь, котрый все тое закупивъ, поклавъ иншу хату и вырубавъ садъ. Лишивъ ся лишь старый дубъ коло ворѣтъ.

А люде споглядають на дуба тай розповѣдають своимъ дѣтямъ...

— Се той дубъ посаженный на памятку въ дни уродженя Ивана Бурлаченка, котрый затаивъ церковного злодѣя!

III. Розойшли ся, якъ-бы не були.

Смерековый лѣсъ дрѣмавъ мрачнымъ вѣчѣрнымъ сномъ. Холодный осѣнный день тихо шепотѣвъ дрѣбными каплями по густыхъ мовъ щѣтка смерековыхъ шпилькахъ. Кругомъ панувала гробова тишина. Лише зъ-далека чути було на копаной гѣрской дорожѣ завзяте мѣшенъе ногами студеного осѣнного болота.

Се ишовъ молодой чоловѣкъ низкого присадковатого росту, въ чорномъ гуцульскомъ капелюсѣ та въ короткой свитинѣ и чорныхъ сподняхъ. Вѣнъ два мѣсяцѣ тому полишивъ въ дома жѣнку и четверо маленькихъ дѣточокъ та выѣхавъ до Прусь на зарѣбокъ. Але що лишъ передъ трема днями отримавъ листъ зъ почты, щобы вертавъ до дому, бо его жѣнка лежитъ хора на смертельной постели. Саме нынѣ прѣхавъ вѣнъ желѣзницею до одного пѣдгѣрского мѣсточка, а зъ-вѣдтамъ иде цѣлый день пѣхотою до дому. Помимо великой утомы и непогѣдного дня напружуе послѣднй свои силы, щобъ якъ найскорше дѣстати ся до своей хати, где его нещасна родина ожидае зъ великою нетерпеливостію.

Теперь въ ночи выпало ему, щобъ дѣстати ся до села, переходити черезъ лѣсъ; але вѣнъ

иде безъупинно и его зъ-пôдъ споду выдерти прускй черевики мѣсять завзято густе болото, лишаючи по собѣ слѣды пôдковы и пяти пальцѣвъ, а свитина перемокла на нимъ ажъ до сорочки. Вôнъ однакъ зимна не чуе, бо ноги ему вже затерпли, а сердце въ грудяхъ бѣе ся зъ великой утомы мовъ въ дзвонѣ. Вôнъ чуе, кождый его ударъ, котрый шепче ему...

— Иди, иди скорше, бо нещастье жде тебе на дорозѣ и въ дома! — щось шепче ему до уха и прискорюе его кроки.

Вôнъ заложивъ за пазуху праву руку, затиснувъ кулакъ и притиснувъ сердце, щобъ не выскочило зъ грудей, та пôдъ своимъ тяжкимъ горемъ вôддыхавъ що хвиля такъ, якъ умученый кôнь пôдъ горою зъ повнымъ возомъ дровъ.

Наразъ щось зашелестѣло межи смереками и зъ-поза корча крѣслатого ялôвцю показала ся людска постать. Она въ однôй хвили продерла ся черезъ корчъ якъ хижа звѣрюка и станула на дорозѣ та заступила собою нещасному подорожному дальшій хôдъ.

Бувъ се чоловѣкъ високого росту, барчистый, зъ дикимъ голосомъ. Изъ-за его пояса вызирали двѣ рукояти, одна вôдъ пистолета, друга вôдъ великого розбищацкого ножа. Одною рукою ухвативъ вôнъ сильно подо-

рожного за барки, а другою піднявъ въ гору величезну палицю.

— Вѣдай гроши, бо якъ нѣ, то твоя смерть! — крикнувъ до него.

— Гр... гро... гроши? Якіи гроши? — спытавъ зъ переляку дрожацій на цѣлѣмъ тѣлѣ нападеный.

— Не пытай якѣ, лише вѣдай всѣ, якѣ маешь зъ собою!

— Я не маю ніякихъ грошей зъ собою!...

— Не маешь? То я заразъ побачу!...

И въ тѣй самѣй хвили замахнувъ величезною палицею по головѣ подорожного. Нещасному задзвенѣло въ ухахъ, въ очахъ поѣшли червоні колѣсцята, носомъ жбухнула струя червоной крови и вѣнъ затрѣпотавъ руками та заголомшеный поваливъ ся на землю... Зъ его грудей вырвали ся храпливі слова...

— Житѣ!... Дѣти!...

— Даруй житѣ, бо маю дѣти! — хотѣвъ имовѣрно сказати, але такихъ слѣвъ вже не мѣгъ договорити.

Тымчасомъ розбѣйникъ перетрусивъ всѣ его кишенѣ, але ничего въ нихъ не знайшовши, здвигнувъ зѣ злости раменами, мовъ-бы жалуючи, що зле зробивъ, плюнувъ на землю и копнувъ лежачого ногою.

— Тфу, счезай, проклята потворо! Шкода було собѣ руки валяти по твоихъ кишняхъ...

И справдѣ вѣнъ жалувавъ, але не за тымъ, що зле зробивъ, лише що трудивъ ся, а мало що зыскавъ... Хвильку еще подумавъ надъ лежачимъ, а опѣсля не оглядаючи ся счезъ якъ вовкъ помежи смереками въ лѣсѣ.

За якійсь часъ надтягнувъ тою самою дорогою вѣзъ. На возѣ сидѣло двоохъ людей; они зъ недалекого тартаку везли дошки, призначені якъ разъ на домовину жѣнки сего побитого чоловѣка.

Наразъ конѣ зъупинились на дорожѣ, почали фортати та скакати и не хотѣли ани рушъ дальше поступити.

— Ану, куме, скочте зъ воза та подивѣтъ ся, чи тамъ случайно нема чого на дорожѣ, що конѣ не хотять ити!

И оденъ зъ нихъ скочивъ на землю, пѣшовъ напередъ коней та почавъ шукати руками по дорожѣ.

— Куме, куме! — крикнувъ наразъ. — Ходѣтъ-но сюды и подивѣтъ ся! Тутъ лежить якійсь трупъ на дорожѣ...

— Трупъ?! Ахъ Господи, то хто такій?

— Злазѣтъ скоро, будемо бачили, хто то такій!

Злѣзъ другій чоловѣкъ зъ воза и за хвилию

высадили нещасливого на вѣзъ и почали его вѣдтерати. Намучили ся не мало, закимъ сердце въ немъ стало сильнѣйше бити ся; але вѣнъ лежавъ безъ памяти и вѣддыхавъ важко та храпливо...

— Ото, куме, доробивъ ся грошей у Прусака! Жѣнка вже не буде ихъ видѣти; але дѣти урадують ся, що тато повернувъ...

— А я, зъ розваленою головою...

— Ото якійсь звѣрюка въ людскѣмъ тѣлѣ безъ сердца, що напавъ такого бѣдака на дорожѣ та такъ немилосердно побивъ!

Такъ говорили мѣжъ собою, ажъ доѣхали до села.

*

*

*

Въ хатѣ на лавѣ лежавъ умерлецъ. Ему въ головахъ горѣли двѣ маленькѣ свѣчки; межи ними стояло Разпятіе Христа. На печи сопѣли сповитѣ сномъ дѣти. На припѣчку куняли двѣ старшѣ невѣсты. Они старали ся побороти сонъ та на силу пѣдводили свои головы, щобы якъ годить ся стерегчи лежаче на лавѣ тѣло небѣжки. Пѣдъ хатнымъ порогомъ въ сильныхъ обѣймахъ сну хропѣвъ якъ ненамашченый вѣзъ кулявый и глухій Матвій,

що бувъ сельскимъ жебракомъ та коли треба було, займавъ ся копаньемъ ямъ для мерцѣвъ.

На дворѣ почало розвиднюватись. По небѣ меркли звѣзды передъ бѣлымъ деннымъ свѣтломъ, лишъ на сходѣ ярко мерехтѣла свѣтова зѣрниця.

— Трр...р...рр! — роздавъ ся голосъ на подвѣрѣ, котрого сонні жѣнки не зачули въ хатѣ.

За хвилю затупали въ сѣняхъ важкі кроки двохъ хлопцѣвъ.

— А ну, вѣдчинѣть намъ! — крикнувъ оденъ зъ нихъ.

Сонні жѣнки, мовъ громомъ поражені, прокинулись на припѣчку и кинули ся прожогомъ обѣ рѣвночасно вѣдчиняти двери, але заспані не запримѣтили пѣдъ дверми спячого Матвія та завадивши о него, попадали одна верхъ другой, придушуючи собою спячого на земли...

— Ахъ, Господи, се хто тутъ? — закричали обѣ зъ переляку и хотѣли утѣкати вѣдъ дверей.

— На Бога ратуйте, бѣ хтось придушуе мене! — кричавъ глухий Матвѣй.

— Матвѣю, Матвѣю, то мы! Пусти насъ! То нѣхто не дусить тебе! — почали опам'ятавшисьъ успокоювати обѣ заспаного та переляканого Матвѣя.

— Гей, що тамъ зъ вами? Вѣдчинѣтъ намъ двери! — закричали въ друге нетерпеливо зъ сѣней хлопы.

А въ кѣнци и самѣ мусѣли собѣ вѣдчинити двери, бо тутъ еще не можна було дѣйти до ладу зъ заспанымъ Матвѣемъ, котрый заодно шамотавъ ся и кричавъ.

Два хлопы вступили въ комнату, несучи на рукахъ побитого.

— Ахъ, Матѣнко Христова, се кого вы несете?! — закликала одна и друга невѣста, а морозъ перебѣгъ по цѣлѣмъ ихъ тѣлѣ.

— Подивѣтъ ся, кого! — вѣдповѣвъ чоловікъ.

— Ой, ой, дивѣтъ ся, кумо, обкервавлена ему голова... Та где вы его знайшли тако-го? — допытували ся жѣнки дальше.

— Онъ-тамъ въ лѣсѣ на дорожѣ лежавъ въ болотѣ такъ побитый!—вѣдповѣли газды, и высадили ледви дыхаючого Николу на постѣль та почали стягати зъ него мокру одежу.

— Ей Катрю, Катрю, встань та подиви ся, якѣй прѣхавъ твоѣй Никола!... Ото доробивъ ся, що незабавки поѣде и за тобою!... — стала заводити одна за другою жалѣбными голосами надъ умерлою.

Матвѣй стоявъ въ кутѣ коло прилавка

и не знавъ, що зъ нимъ дѣе ся и що зъ собою робити.

— А будете вы жѣнки тихо, чи нѣ? — закричавъ наразъ, впяливши очи въ невѣсты мовь осель въ новѣй стайни. — Чи вы хочете своимъ заводженьемъ дѣти побудити? Що стало ся, то вже не верне ся... Такъ Богъ давъ, такъ мае бути!

— Отъ мовчѣть — перервали газды — та лучше подайте намъ сюды яку мокру шмату, щобы ему приложити до головы! Може прійде трохи до себе. А може есть где яка суха одежина, щобы его перебрати. Лишь скоро шукайте!

На сей розказъ замовкли жѣнки и кинули ся шукати одежи та шматы. За хвилю було все подане.

* *

Того дня сонце заходило дуже червоно. Въ его яркомъ свѣтлѣ стояли неповорушно закаменѣлы хмары. Въ бѣлочервенохъ пасмахъ сонячного блеску выглядали онн мовь кровавы головы, що лежать на побоевищи. Они немовь вѣдчували недолю тыхъ сирѣтъ, котрымъ теперь матери не стало, а незадовго такъ само и батька не стане.

Передъ хатою на ослонѣ стояла домовина. Она була чимось почернена и приокрашена хйба лише смерековымъ вѣнкомъ. Приготовленіи були такожъ жовті гвоздѣ, щобы ними прибити вѣко, коли до домовины буде зложено тѣло на вѣчный супочинокъ.

Въ воротахъ бавило ся двое маленькихъ мовъ перепелята дѣтей, а другихъ двое старшихъ вештало ся по хатѣ на услугахъ. Зъ сусѣдной хаты вийшла маленька Варка, тримаючи червоне яблоко въ руцѣ, та въ старыхъ мамусеныхъ чобстахъ хотѣла зайти передъ хату, где стояла домовина. Але маленькій дѣточки, що бавили ся у ворѣтъ, заступили їй дорогу.

— Ага, Варко, мы тебе не пустимо подивити ся на нашу маму...

И розклали обое руки, мовъ двѣ птычки крыла, що збирають ся до лету.

— Чому не пустите ?

— Бо ты маешь яблоко !...

— Ну, та що, що маю ?

— Дай намъ его, то пустимо...

— Овва, я яблока не дамъ, але якъ моя мама умруть, то я васъ такожъ не пущу подивити ся...

— Ну то иди, иди !

И розступили ся покѣрно обое.

Незадовго наднѣсь оденъ чоловѣкъ церковный хрестъ, а за нимъ ишло еще чотырохъ чоловѣкѡвъ, що несли порожній мары. Они взяли домовину и занесли до хаты. Въ хатѣ роздавъ ся жалѡбный плачь жѣнокъ. Дѣти изъ-пѡдъ ворѡтъ кинули ся и собѣ мовъ мышенята до хаты; але на сѣннѡмъ порозѣ задержала ихъ стара Параня, кума-посестра небѡжки Катрѣ, та не пустила до хаты. Зъ ей старечихъ очей покотились якъ горохъ слезы по бѣлыхъ дѣточихъ головкахъ. Она стала заводити...

— Дѣти, дѣти, макѡвъ цвѣте, що-жь будете дѣяти? Хто васъ буде доглядати?...

Зъ хаты вынесли чотыри чоловѣки домовину, въ котрѡй лежавъ трупъ матери несчастныхъ дѣточокъ. Вынесли, положили на мары, пѡдняли на плечи и пустили ся прямо на дорогу, що вела на цвинтарь... Передъ домовиною на самѡмъ передѣ ишовъ чоловѣкъ зъ Разпатымъ въ рукахъ, потѡмъ старенькій Отець духовный и дякъ, що захрыплымъ голосомъ спѣвавъ церковнѣ пѣсни. За домовиною поступало невелике число громадянъ зъ засвѣченными свѣчками.

На дворѣ смеркало ся. Вечѣрный вѣтеръ легко закидавъ чорнымъ та сѣдымъ волосьемъ на вѡдкрытыхъ мужицкихъ головахъ.

Зъ-вѣльна наближавъ ся похѣдъ до цвинтаря. Похоронено Катрю. Заводили надъ нею смереки, плакали березы.

Въ хатѣ крѣмъ старой Паранѣ не було никого зъ чужихъ. Дѣти плакали по кутахъ, а Никола въ тяжкихъ мукахъ конавъ на постели. Закимъ вернули ся похороннѣ люде зъ цвинтаря, Николы вже не стало межи живыми. Заразъ его умыли та нарядили, а третей днины похоронили.

Того вечера по похоронѣ лишилась почувати зъ дѣтьми въ хатѣ стара Параня. Ъй и не снилось таке, яке склалось той ночи...

Бо другого дня рано знайшли люде на цвинтари старшого хлопця Семка. Вѣнъ въ ночи, коли заснула стара Параня, выкравъ ся потайки зъ хаты и крадкомъ побѣгъ босо и безъ шапки на цвинтаръ и тамъ межи гробами батька и матери заснувъ на вѣки въ обѣймахъ осѣнного приморозка.

А прочѣ меншѣ дѣти пѣшли въ наймы. Та якими они могли бути наймитами? Отъ жебракство...

Розѣйшли ся зъ хаты, якъ-бы и не були!

Д о д а т о к ъ.

Ж О В Н А.

Байка народна.

Бувъ колись давно оденъ дуже бѣдний чоловікъ, такий бѣдний, що коли настали Великодні Свята, то не мавъ за що купити собі навѣть муки на паску, не то що иншого. Тому коли всѣ прочі люде, его сусѣды и приятелѣ, повезли або понесли святити паски на цвинтаръ, то вѣнъ зъ досады, що не має зъ чимъ показати ся, взявъ сокиру, заткнувъ за поясъ и пѣйшовъ въ лѣсъ.

— Нынѣ — подумавъ собі — инші люде будуть нести свячене зъ цвинтаря до дому, а я припесу бодай дубчака, щоби мала жѣнка хоть чимъ затопити въ печи!

Прійшовши до лѣса, ставъ рубати дуба, що ему вже було трийцять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій

равъ, ударивъ третій разъ; ажъ дивить ся, а тамъ на дубѣ сидить птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ такє велике свято, рубаешь? — пытає его птахъ.

— Ой лишенько менѣ, птаху! — вѣдповѣвъ ему чоловѣкъ. — Понеже я дуже бѣдний и жаль менѣ стало, що не буду мати понести паски на цвинтарь, якъ инші мои сусѣды и приятелѣ, то я взявъ сокиру и поѣшовъ въ лѣсѣ, щобы собѣ дещо зрубати, думаючи собѣ, що коли другі своїмъ жѣнкамъ и дѣтямъ будуть нести свячене зъ цвинтаря до дому, то я принесу бодай дубчака зъ лѣса, щобы було хочъ чимъ затопити въ печи!

— Будь спокѣйный, чоловѣче! — сказавъ на тое птахъ. — Вертай, вертай назадъ до дому; будешъ мати тамъ паску!

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

Приходить вѣнъ до дому, ажъ дивить ся, а тамъ повна скриня грошей; правду говоривъ птахъ. Утѣшивъ ся чоловѣкъ и купивъ собѣ за гроши паску и всего свяченого по трохи и мавъ свята якъ другі его сусѣды и знакомі. Десь по якѣмсь часѣ накупивъ поля, набувъ худобы, розвѣвъ господарство и ставъ богачемъ.

Такъ газдує вѣнъ рѣкъ, газдує другій

рѣкъ, газдуе третій рѣкъ ; ажъ въ концѣ навкучило ся ему газдувати. А коли настали Великодній Свята, взявъ вѣнъ сокиру, заткнувъ за поясъ, пойдѣвъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що ему вже було сорокъ лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ ; ажъ дивить ся, а тамъ на дубѣ сидить птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ такє великє свято, рубаешъ ? — пытає его птахъ. — Еси прецѣнь вже богачемъ !

— Ой лишенько менѣ, птаху ! — подповѣвъ ему чоловѣкъ. — Що менѣ зъ того богатства ? Радше хотѣвъ бы я бути паномъ !

— Будь спокѣйный, чоловѣче ! — сказавъ на тое птахъ. — Вертай, вертай назадъ до дому, а тамъ будешъ паномъ !...

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

Приходитъ вѣнъ до дому, ажъ справдѣ зоставъ паномъ, великимъ паномъ ! Добре ѣсть, добре пѣе, красно одягає ся, нѣчо не робить, по цѣлыхъ ночахъ бенкетує, по чужихъ краяхъ ѣздить, звичайно якъ панъ...

Такъ панує вѣнъ рѣкъ, панує другій рѣкъ, панує третій рѣкъ ; ажъ въ концѣ навкучило ся ему панувати. А коли настали Великодній Свята, взявъ вѣнъ сокиру, заткнувъ за поясъ,

пѡйшовъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що ему вже було пятьдесять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ; ажъ дивить ся, а тамъ на дубѣ сидить птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ такє велике свято, рубаешъ? — пытає его птахъ. — Еси прецѣнь вже и богачемъ и паномъ!

— Ой лишенько менѣ, птаху! — пѡдповѣвъ ему чоловѣкъ. — Що менѣ зъ того богатства та паньства? Радш хотѣвъ бы я бути царемъ!

— Будь спокѡйный, чоловѣче! — сказавъ на тое птахъ. — Нехай и такъ буде, якъ ты хочешъ! Вертай, вертай назадъ до дому, а тамъ будешъ царемъ...

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

И стало ся якось такъ, що не задовго умеръ царь, а той чоловѣкъ зѡставъ справдѣ на его мѣсце царемъ, на цѣлый свѣтъ царемъ! Мешкає въ пышныхъ палатахъ, засѣдає на золотокованыхъ престолахъ, водить численнй вѡйска по найдалышихъ сторонахъ, покорює найзавзятѣйшого ворога, тѣшитъ ся любовію у своихъ, славою у чужихъ, звычайно якъ могучій царь-вельможа...

Такъ царює вѡнъ рѡкъ, царює другій рѡкъ, царює третій рѡкъ; ажъ въ кѡнци на-

вкучило ся ему царювати. А коли настали Великоднїи Свята, взявъ вѣнъ сокиру, заткнувъ за поясъ, поїшовъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що вже ему було вѣсѣмдесять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другїй разъ, ударивъ третїй разъ; ажъ дивить ся, а тамъ на дубѣ сидить птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ таке велике свято, рубаешь? — пытае его птахъ. — Еси прецѣнь вже и богачемъ и паномъ и царемъ, чого-жь тобѣ бѣльше треба?

— Ой лишенько менѣ, птаху! — вѣдповѣвъ ему чоловѣкъ. — Що менѣ зъ мого богатства та зъ мого паньства та зъ мого царства? Радше хотѣвъ бы я засѣсти на тронѣ Божѣмъ и все знати, все видѣти, що дѣе ся за хмарами, на звѣздахъ, въ небѣ...

И розгнѣвавъ ся святой Ангелъ; бо птахомъ тымъ, маєте знати, любїи дѣтоньки, бувъ самъ святой Ангелъ.

— А тобѣ чого захочуе ся, грѣшнику? — сказавъ ему на тоє Ангелъ святой. — Знай, що Всевѣдущимъ есть лишень Богъ, Сотворитель неба и землѣ! А що ты осмѣливъ ся сягати ажъ до Его Премудрости, то за кару будешь всегда, ажъ до кѣнця свѣта, ковтати по деревинѣ!

И перемѣнивъ ся той чоловѣкъ въ жовну.

Зъ-вѣдси то походить, що жовна завсѣ-
гды ковтае по деревинѣ и до кѣнця свѣта
ковтати не перестане.

Бібліотека для рускои молодежи
пѢдъ редакцією Юліана Насальскаго.

Выпускъ XXXV.

Томъ LX.

РѢкъ IX.

ПАНИЧЬ ЛЕОНИДЪ.

Образъ зъ недавнаго житя написавъ
ДАНИЛО МЛАКА.

КОЛОМЫЯ.

Зъ печатнѢ А. І. Мизевича.

1902.

79.

Право передруку або переводу застерігає собі редакція.

I.

Що оповѣдаю, не дуже давно дѣялось; але потекло вѣдъ того часу не мало воды нашимъ старымъ и синимъ Прутомъ до Чорного моря. Замовчу, где то дѣялось; не двигну тымъ цѣкавѣсть шановного читателя. Въ кождѣй закутинѣ сего свѣта находятъ ся нездоровіи виростки рода людского; вже вѣдъ природы имъ судилось, становити плюгавый матеріалъ людского соціального гною. Читателеви однаково, где те все дѣялось; менѣ же вѣдрадно буде, если я его симъ творомъ забавлю, ему не одну гибельну пропасть людского серця вѣдкрыю, его зъ поганими слѣдами схибленого житя ознакомлю.

Всѣ особы, якѣ я наводжу, типичніи и правдивіи. Где люде живутъ, где такъ звана пѣвѣинтелигенція заразливи слаботи выквочує, все обгортає мовъ той полипъ своими довгими и шкѣдливими раменами, тамъ вкореняєсь заздальгѣдъ цѣлковитый морально-нравственный упадокъ и заглада тыхъ пропащихъ осѣбъ. Въ тѣмъ оповѣданю розвиваєсь плюгавый образъ, але всѣ его краски щиріи, правдивіи; деморализація, якъ ржа зелѣзо, якъ ракъ тѣло, точила немилостиво всѣ версты

суспѣльности, почавши вѣдѣ благородѣвъ до пѣд-
панкѣвъ и ажѣ до послѣднихъ посѣнакъ и двѣр-
скихъ венасытныхъ дармоѣдѣвъ-трутѣвъ. Кожда пу-
ста нулѣя думала тогды, що одиниця до неѣ гра-
ючись прилучить ся и она двѣгнѣсь до надзвычай-
ной вартости; але та значна одиниця находилась
въ жидѣвскѣй кишени, зѣ котрой годѣ було їѣ
добутись, и нулѣя нулѣю на вѣки лишалась; не
помагали въ крайнѣй бѣдѣ нѣ плачь нѣ проклоны, ко-
тивѣ ся камѣнь зѣ горы у долину, не здужавѣ-бы
его сперти въ шаленѣмѣ покатѣ и самѣ Гераклеѣ.

Имена героѣвъ и женъ перемѣнивъ авторъ, якъ ему подобалось. Въ тѣмъ краю, где наша трагикомедія вѣдгрывалась, закорѣнилась тогда нова манія, новородженымъ, особливо паньскимъ дѣтямъ надавати при крестѣ якісь дивні поганьскі имена, про які и звѣсточки не було въ стародавнихъ метрикахъ; священникъ записувати ихъ не хотѣвъ кажучи, що они поганьскі. Тогда и собакъ не звано Сивками, Тарками и Лисками, але Аполями, Гекторами и Неронами.

❖ ❖ ❖

Головний богатырь нашего оповѣданя звавъ ся паномъ Олимпіемъ. Бувъ вѣнъ старого шляхо-коро роду, але жидъ за то шляхоцтво и крейцара не дававъ. Се однакъ не журило пана Олимпія;

вѣнъ одно лишъ знавъ, що панъ паномъ, а Иванъ Ивановъ, и що паньскими жилами не така кровь протѣкає, якъ у простого хлѣбороба, нервы паньского носа назначені зъ поконвѣку лишъ для перфумовъ, а панскій жолудокъ сотвореный лишъ для ласощовъ и чужихъ винъ, паньска могила не така якъ мужикова, на паньскѣмъ нагробнику блищить золота надпись, а мѣсце простолюдина укажує хибя лишъ камѣнна плита або смиреннѣкій хрестъ дубовый.

Здавалось, що панъ Олимпій проживъ зъ роду здорову половину сотнѣ рокѣвъ. Колись проживавъ вѣнъ на дѣдизни якъ той туръ у горахъ въ гараздахъ и достаткахъ. Якъ тѣ образы и виды въ калейдоскопѣ, такъ мѣняєсь наше чоловѣче жите по щасливыхъ дняхъ: по нечуванѣй марнотратѣ настали хлопотливі злиднѣ. Трудно було и панови Олимпієви вѣдъ цѣлковитой заглады вымотатись. Изъ всѣхъ сторѣнъ такъ туго обснувавъ его той хитрый нарѣдъ Израила, що зъ вѣтцѣвского маєтку лишились єму лишъ вѣдкравки; на пра-дѣднѣй земли осѣвъ ся, мовъ кѣгтями пришиливъ ся панъ Ицко Єдельштайнъ; нѣ вода нѣ грѣмъ бѣльше его зъ мѣсця не порушить.

Якъ-же оно сталося? Одной красной днини прибула въ село якась комисія, а зъ нею купцѣвъ въ кафтанахъ и патинкахъ ласка Божа; а коли сонечко зъ полудня хилилось, то вже двѣрь зъ полями,

ланами и лѣсами не бувъ бѣльше власностію пана Олимпія, але пана пропинатора Ицка и его жены панѣ Рухлѣ. Таке неслыхане лихо, таке безголове не було першиною у тѣмъ Богомъ забутѣмъ краю; тому намъ и не дивуватись, що густѣ лѣсы и пралѣсы, обширнѣ поля и просторѣ полонины черезъ недбальство властителѣвъ зѣ-часта переходили въ чужѣ руки, а автохтонамъ-первѣснымъ дѣдичамъ лишилась хіба одна сумна споминка бувшої своєволѣ, панованія и злопамятнои буйности тыхъ шкѣдливыхъ ознакъ нашого шляхоцтва. Що оповѣдаю, давно дѣялось, але сумными наслѣдками не стала наша шляхта до сегодня умнѣйшою; що дня читаємо, що сей або той дѣдичъ присилованъ бувъ свою дѣдизну сему або тому жидови за довги у вѣчнѣсть передати. Здає ся, що Господь Богъ всѣмъ панамъ розумъ вѣдобривъ и що ихъ очайдушнихъ стогонѣвъ чути не хоче: чи се справедливо, що, где мы разѣ панами були, теперъ проворный нарѣдъ Израеля панує?

Бийте ся въ груди вы, що всего лиха и безладу виною! Вѣдъ вашои буйности, вѣдъ вашого панованія и своєволѣ осталась лишѣ одна мила згадка; на вѣки минулись тѣ часы, коли розпирались всѣ боки! Выбачайте, тѣ часы бѣльше не вернуть ся!

Жалко и горесно стало пану Олимпію! Ставъ вѣнъ жебракомъ на земли своихъ прадѣдѣвъ; а

щобъ не бачити свого пѣлковитого знищеня, не бачити, якъ чужі плуги вѣтцѣвскій ланы орють, чужі косарѣ цвѣтучими сѣножатами звивають ся, щобъ не чути удару топора у темныхъ поконвѣчныхъ лѣсахъ, то вѣнъ зъ тяжкимъ серцемъ и болючою згадкою по минучихъ изобильныхъ розкошахъ оставивъ село и оперъ ся ажъ межи бѣлыми мурами головного мѣста того краю.

Тутъ въ городѣ мешкавъ вѣнъ въ славномъ готелю „пѣдъ когутикомъ“ и плативъ за комнату мѣсячно ажъ 2 злр... Отъ, бувъ-бы я щось важного и забувъ: Панъ Олимпій на вѣки не женивъ ся! Бувъ вѣнъ зъ роду женилюбомъ, вѣнъ того цвѣту нѣколи не страхавъ ся; але щобъ свое життя женою якъ ярмомъ неволити, се ему и на умъ не приходило.

— Жена тягаромъ мужа! — думавъ вѣнъ собѣ. — Я и безъ неи обѣйду ся!... Для женъ я на тѣмъ свѣтѣ живъ и не оденъ золотый оболь на ихъ олтарь положивъ...

Где-жъ стоявъ той велебный готель „пѣдъ когутикомъ“? У осередку, въ самѣй матцѣ просторого жидѣвского кагалу. Бувъ то стародавний, похилый, занедбанный дѣмъ; цѣлый свѣтъ звавъ его „пѣдъ когутикомъ“. Подвѣре того готелю було переповнене всякою нехарею и гноємъ; бляшанный когутикъ, що гордо украшавъ вершокъ крѣвлѣ того дому, неразъ зъ замороки горѣ ногами обертавъ

ся, мабуть не мѡгъ знести того нездорового воздуха, того пекольного смроду, котрый зъ дому оркуса мовъ тиміянъ зъ кадила до облакъ вноси́въ ся.

Тутъ по́дъ числомъ 4. проживавъ во́дъ часу до часу панъ Олимпій, котрый и до нищеты и до недостатку зъ-во́льна привыкавъ. Вѣдай ему въ зоряхъ написано було, межи жидовою, котра его знищи́ла, сво́й ледачій вѣкъ безраднo доживати. Чому-же во́нъ на самѡмъ осередку Израи́ля осѣвъ ся, се було не для одного трудно́ю загадкою. Мабуть и тому, що мѣсячно лишъ 2 злр. за ту ну́женну комнатку плативъ, бо часто въ его мошонцѣ и зломаный крейцаръ не вертѣвъ ся. Тутъ во́нъ собѣ межи чотырма брудными стѣнами якъ циганьскій князь проживавъ: не безпокоивъ его нѣ монотонный галасъ тальмудистѡвъ, що своимъ незно́снымъ зовомъ зъ близкой синагоги до обуреня ухо разили, не непокоила его сварня нехарныхъ жидѡвокъ, що гусьми и всякимъ лахматѣмъ торгували.

До той превражой комнаты, до числа четвертого, трудно було прилично до́йти. О хѡднику въ те время и самъ панъ бурми́стръ не снівъ, зъ подѡбными мрѣями и не носивъ ся. Всяка нехарь, смѣте и брудъ громади́лись передъ поро́гомъ той велебной комнаты и забивали мовъ обухомъ всѣ чоловѣчій нервы, хочъ у не однихъ такі́ грубі́ були якъ той волово́дъ.

Проминула погана болотиста осѣнь, прибула люта зима, загуло и то чортѣвске неприходиме болото. Тогды бувъ и людскій приступъ до тои триклятой комнаты. Зъ цѣкавости загляньмо въ еи середину. У дверехъ виднѣлась здорова розко-либина, черезъ котру можъ було заглянути, всѣ маетки пана Олимпія до послѣдnoi вещи побачити.

Того дня бувъ на дворѣ трѣсучій морозъ. Въ комнатѣ на похилѣмъ столѣ догорювала у кри-вѣмъ мосяжнѣмъ лѣхтарику жидѣвска лоева свѣчка ; гнѣтъ подавъ ся на бѣкѣ и пожиравъ стопленный лѣй такъ голодно, якъ чортъ грѣшнѣй душѣ. У гру-бѣ догорювали вохкѣ яловѣ трѣски и вербовый хворостъ; на жару такъ вѣнъ ужасно скиглявъ, що тобѣ мимоволѣ причувались зойки и писки за-клятыхъ душъ у кромѣшнѣмъ пеклѣ. Мимо огню дарма було душу загрѣти; тѣломъ дрожъ пробѣ-гавъ, а зубы скреготѣли. Панъ Олимпій щось зъ собою бурмотѣвъ, пара зъ устъ клубами носилась. Вѣнъ безнастанно теръ свои сухѣ руки, хухаючи у закляклѣ кулаки, и ходивъ комнатою вздовжъ и поперекъ, думавъ бы чоловѣкъ, що вѣнъ якусь задану кару збуває.

— Нѣчо! — думае собѣ не хочачи. — Тамъ на сѣверѣ близко бѣгуна еще гѣршѣ морозы и студень!

Разомъ побачивши на столѣ статочну флящи-ну, калатнувъ собѣ зъ неи добрый стаканъ нежур-

ницѣ и почавъ знова свою избу нетерпеливо мѣ-
ряти, забуваючи на хвилию на фатальну ситуацію.

Якій-же бувъ мабильяръ пана Олимпія? Скром-
ный, нѣкому нездалый. Коло грубы стояло дере-
вяне, розтороченымъ старымъ коверцемъ поврите
лѣшко. Чи були въ нѣмъ подушки, колдра та мате-
раць, трудно було добачити; здає ся, що вся по-
стѣль на сухоты болѣла. Ольхові ноги того лѣшка
такъ спорохнѣли, що зъ нихъ ажъ червоточина
сыпалась; по политурѣ и знаку не лишилось, до-
вѣдъ, що на тѣмъ лѣшку не оденъ кривнякъ пана
Олимпія на сей свѣтъ родивъ ся. По широкихъ
зв'язахъ и скалубинахъ сего стародавнього мобилья-
ру пробивалась барва, похожа на засохлу заки-
пѣлу кровь людску. По тыхъ закутинахъ вражій
блощиць такъ надъ мѣру розплодились, що ихъ
незносный ароматъ не допускавъ легко дихнути.
Дарма було животѣти тымъ поганимъ воздухомъ,
але панъ Олимпій такъ до него привыкъ, якъ рыба
до воды. Ся сквернь кормилась и товстѣла пань-
скою кровію, не знала злиднѣвъ и недостатку.

Близницею сего лѣшка була похила софка.
Мовъ слабовитый старикъ спиралась она до про-
тивной стѣны. Коверець, що єи наготу закрывавъ,
не бувъ еще занадто зношений, еще виднѣлись
мѣсцями червоні гвоздики, сині фіялки; рядоч-
комъ снувались они, застеляючи бодай въ части
брудну, харкотиною замурзану пѣдлогу.

Въ кутѣ виднѣвъ ся стародавний ясеновый стôль; не знати, чи вонъ стѣну, чи стѣна немôчного калѣку пôдпирала. На нѣмъ стоявъ лѣхтарику, въ котрôмъ догорювала лосѣа свѣчка. Однои ноги ему не доставало; попрощалась она зъ свѣтомъ два роки тому назадъ, коли панъ Олимпій зъ паномъ Партеніємъ покумались и вонъ гаразденко наклавъ того хмелю въ свôй черепъ. Коло сего стола виднѣлись два его щирі товаришѣ-трабанты, два задумчиво до него споглядаючи крѣсла. Они до кожного гостя своимъ дѣравымъ рипсомъ таємничо промовляли „noli me tangere“, бо познакомишь ся зъ законами безсмертного Нютина, переконаешь ся, що въ воздухъ може хибати лишь ангелъ або птиця удержати ся.

На столѣ, якъ вже згадано, блищала гарна шлифована фляшка. Їи довгу лебедеву шию давно часть выцербивъ; въ нѣй хоронивъ панъ Олимпій житя дорогій елексиръ, по хлопски горѣвкою прозваний, щобъ вôдъ часу до часу одну собѣ калатнути и кровь загрѣти, котра колись въ его жилахъ окропомъ кипѣла, але теперь на его жалѣ тяжкій, ледомъ пристыгла и штучнымъ способомъ розгрѣву потребувала. Буза-жь то и горѣлочка extra fein пôдъ тымъ когутикомъ! И для пана рабина лѣпшой панъ пропинаторъ не шинкувавъ...

Ясенева шафа безъ дверей, стеляжь зъ довгими и короткими, правыми и кривыми цибухами,

зъ щербатыми люльками, зъ заиржавленими пистолетами и въ чотыри ремень плетеными нагайками становили омегу славного мобилѣя пана Олимпія. Тусклі шибы одного вѣкна слабо пропускали свѣтло до брудного темного покою.

По стѣнахъ висѣло цѣле задымлене альбумъ хорошихъ и гидкихъ, молодыхъ и старыхъ портретѣвъ сельскаго и мѣщанскаго жѣноцтва, вырѣзанныхъ Богъ знае зъ якихъ иллюстрированныхъ часописей, и кѣлька портретѣвъ его предкѣвъ, брідко выконаныхъ олѣйными фарбами.

Ага, цѣлкомъ забувъ я на годинникъ, що на стѣнѣ въ кутику висѣвъ! Бувъ вѣнъ улюбленимъ чудовищемъ того часу: каждой години вылазила зъ него зазуля якъ жива тамъ въ зеленѣмъ гаю, кукала лѣтомъ и зимою, не журила ся, що панъ Олимпій зъ студени якъ кленовый листъ дрожавъ; безличнй пендель монотонно свѣй тыкъ-такъ безъ утомы проголошувавъ и заглушувавъ пискъ и крикъ, що зъ сусѣдства прорывавъ ся и перерывавъ гробну тишину, котра избою неразъ ширилась. Часто нападавъ тяжкій сумъ бѣдну зазулю; тоскуючи спускала она у низъ свои замашисті крыла, забувала на довгій часъ свое живе куканє. Було се тогды, коли панъ Олимпій на провинціи проживавъ и не журился, що сталося зъ его любою зазулею-кукошкою.

Хто пана Олимпія побачивъ, той присягнувъ

бы, що єму вже пятьдесятый рочокъ минувъ; але то не сходилось зъ правдою. Въ прадѣдѣвскѣмъ селѣ, где вѣнъ родивъ ся, жила еще масноязыка моша Горпина; она памятає тѣ гучнѣ хрестины, коли кумы и гостѣ червѣнцями єѣ обдали и токайскимъ виномъ такъ упоили, що она, вертаючи до дому, дорогою собѣ весѣльнои выпѣвувала, въ руки плясала и такѣ дивнѣ выкрутасы болотомъ вытинала, що єи мужъ, що гуменнымъ бувъ, руками обѣ полы збивавъ и думавъ, що єго жѣнка збожеволѣла. Стара моша Горпина и сегодня присягла бы, що пану Олимпію на Покрову сорокъ лѣтъ минуло. Те саме доводила чорнымъ на бѣлѣмъ и парохіяльна метрика. Що панъ Олимпій старшимъ здававъ ся, тому не винна пѣ моша нѣ метрика, але самый панъ Олимпій. Гучно и буйно живѣ вѣнъ собѣ на сѣмъ свѣтѣ; знавъ вѣнъ дуже добре, що чоловікъ другій разъ на свѣтѣ не родить ся.

Мертвецке, якъ у муміи жовтаве, морщинами покрыте лице тебе страхомъ наповняло, набряклый носикъ мовъ козачій кармазинъ горѣвъ, брита борода, пѣдстриженный сторчистый вусокъ лишъ почасти крывъ мясистѣ уста, сивѣ неспокойнѣ очи зъ клѣпающими вѣками, лыса голова зъ рѣдкимъ шпаковатымъ волосомъ, пѣдъ правымъ окомъ ряпава гарна бородавка, згорблена и зхудла постать, тупѣ черты, котрѣ вѣчно мовъ до смѣху стягались, величнѣ бруднѣ фатермердеры, старый сафрановый

шляфрокъ, штруксові панталёны, зелена зъ лыску-
чими гузиками камизелька, на ногахъ сафіянові
домові черевики, въ руцѣ довгій цибухъ зъ фай-
кою... отъ и вѣрна правдива фотографія вѣдъ чола
до нѣгъ пана Олимпія. Такъ выглядавъ вѣнъ май-
же каждого дня, если межи стѣнами своєї избы
проживавъ. Старый цилиндръ зъ позагинаными
крысами, сивый бобрами пѣдбитый контушь, чобо-
ты зъ высокими котурнами доповняли тоалету, въ
котру панъ Олимпій всувавъ ся, если треба було въ
важныхъ справахъ межи людьми появи́ти ся, людямъ
показати, що вертитъ ся неборачиско еще межи
живыми.

Чимъ же занимавъ ся вѣнъ? Сю загадку и
старому битому розумови дарма було вѣдгадати.
Бувъ вѣнъ для многихъ непонятнымъ, загадочнымъ
сфинксомъ: сегодня появи́ти ся въ городѣ, завтра
зновъ безслѣдно счезне и Богъ знае якими сто-
ронами опре ся. Люде, особливо жѣнки вѣдъ него
сторонили; говорили, що вѣръ его непевный и
пошкодити може. Але мавъ вѣнъ и свѣй кругъ
знаемыхъ, що того взора не страхались, до него
прибували, его о раду-пораду просили. Служащій
его, старый кулявый мошуль Андрей Циганчукъ,
вѣрна, заинвентарована спадщина по его отцю, сей
оденъ лишь знавъ про всѣ sprawy и вѣдносины
пана Олимпія. Але вѣнъ нѣмый бувъ мовъ той
грѣбъ; хочъ дровъ зъ огнемъ до него прикладай,

мовчавъ якъ та рыба и однимъ словомъ свого пана не зрадитъ.

Яку службу сповнявъ старый Андрей? Вѣнъ харивъ, на скѣлько дозволяли старіи кости, комнату пана Олимпія, приносивъ обѣдъ чортъ знае зъ якои кухнѣ, старавъ ся, щобъ фляшка зъ покрѣпленемъ порожною не була, сповнявъ службу сторожа, если панъ Олимпій кудысь вѣдѣхавъ, доносивъ ему, хто зъ его знакомыхъ до города прибувъ, рано и вечеръ вѣдѣдувавъ свого пана, пытаючись его, чи не потребуе вѣдъ него якои услуги, и потѣмъ зновъ счезавъ, пропадавъ въ кагалѣ жидавского гною; вѣнъ носивъ жидамъ воду, рубавъ дрова, чистивъ всяку нехарь, и такъ збувавъ свои нужденнїи дни; не наприкрывъ ся и на волосочокъ пану Олимпію, знавъ неборачиско, що часто и въ его кишняхъ стухлостію пахло. Старый Андрей бувъ для пана Олимпія правою рукою; вѣнъ не разъ его зъ великихъ клопотѣвъ выручавъ.

Отець пана Олимпія бувъ шляхтичемъ дуже маленького гербу, але мимо того лишивъ своєму сыну значну частину села Р., такъ може сто фалечъ добре обробленого поля, на котрѣмъ росла пшениця у хлопа за висока, родила даръ Божій на причудъ людскій. Букового и смерекового лѣсу, що стеливъ ся убочами гѣръ, таки була ласка Божа; було зъ чого латры складати, для pokryтя хатъ драницъ наколоти. Остра пила двохъ водою гна-

ныхъ трачокъ могла черезъ цѣле лѣто звиватись; безъ утомы тарахкотѣло тамъ день и нѣчь, вѣдалась пила въ само сердце грубыхъ пнѣвъ, здоровыхъ десять паръ сивыхъ круторогихъ волѣвъ везло до недалекого города тертицѣ, опѣлки, брусы и латы, а шафарь вертавъ завсѣгды зъ грошемъ домѣвъ и здававъ рахунокъ.

Межи обширными густыми садами бѣлѣвъ ся паньскій дворець, на майданѣ стоявъ фільварокъ зъ потрѣбными будынками, въ колешняхъ стояли рядами кованіи скарбовіи возы, санѣ, плуги и бороны, запасы хлѣба биткомъ лежали въ стодолахъ. На сѣножати пѣдъ лѣсомъ въ пасѣцѣ старый пасѣчникъ Илько кожного року мѣдъ бочками мѣрявъ, а вѣскъ въ круги, великій якъ воевъ колеса, топивъ. Отъ було того маєтку ласка Божа; при розумнѣй, здоровѣй господарцѣ стало бы було и правнукамъ.

Молодой паничъ Олимпій небавкомъ по смерти своего вѣтця такъ розбрыкавъ ся, такъ зъ-паньска проживавъ, що дарма було буйному коневі вѣдповѣднои уздечки дѣбрати; подорожъ въ чужій краѣ, забавы, ловы, бенкеты, безстыднѣй гулянки и той чортомъ выдуманный вражій газардъ спадщину вѣтцѣвску такъ немилостиво обскубли, такъ до голого обстригли, що не лишилось нѣ пѣря на курцѣ, нѣ вовны на овечцѣ. Отъ промарнувавъ, потративъ панъ Олимпій все, зѣйшовъ якъ то кажутъ

на печену редьку. На дѣдизнѣ его батька твердо закорѣнивъ ся жидѣ-посесорѣ и газдувавѣ, що лишѣ голі пни мѣсце означали, где разѣ густыи дѣсокѣ стеливѣ ся.

— Зѣ старымѣ паномѣ и долю вѣ могилу загреблено! Розпуста и буйнѣсть доводятѣ чоловѣка до старечои торбы, до неславы и крайнои нужды! — говорили собѣ люде.

Дѣзнавѣ паничѣ Олимпій страты, бо не знавѣ нѣ схову нѣ спряту; не знавѣ нѣ труда нѣ поту, за довги попалась вся его спадщина вѣ чужі руки. Где разѣ цвивѣ стародавныи патріархальныи проботокѣ, скромна и сердечна гостиннѣсть, тамѣ теперь другіи порядки зароились... хорони Господи вѣдѣ такихѣ кожду хрещену душу! Где паничѣ Олимпій щасливо свою молодѣсть проживавѣ, тамѣ теперь дѣтворѣ пана Ицка чи Сруля пильно выводитѣ ся. Правою рукою пана дѣдичѣ Ицка бувѣ тогды панѣ двѣрникѣ, а вѣ доминіи робивѣ все єгомосцѣ панѣ мандаторѣ, чого лишѣ дѣдичѣ забавѣ. Бѣдный мужикѣ бувѣ чорнымѣ робомѣ черезѣ цѣлыи свѣй вѣкѣ: безѣ права, безѣ обороны, минали єму его чорні безталанні дни, оденѣ супокѣй находивѣ щербатою долею тяжко пригнетенныи хлѣборобѣ у могилѣ. Така тогды вже була клята доля мужикова: на свѣтѣ роди ся, цѣле жите горюи и бѣдуй, а вѣ кѣнци гинѣ и умирай! Хвалити Господа, що тѣ злопамятніи времена без-

слѣдно проминули, на вѣки провалились въ безодню западню, що той всенародный яремъ безслѣдно сокрушивъ ся!...

Пѣдъ такими сумными обставинами не було въ селѣ бѣльше прожитку для велебного панича Олимпія. На далекихъ кривныхъ и знакомыхъ не мѣгъ вѣнъ спускати ся; его товаришѣ, котрѣ зъ нимъ за добрыхъ часѣвъ буйно и безжурно проживали, теперь вѣдъ него вѣдцурались, вѣдъ него якъ вѣдъ тяжкой заразы вѣдвертались, о немъ и чути не хотѣли. Въ крайнѣй нуждѣ и нищетѣ ставъ вѣнъ чужимъ чоловѣкомъ межи знакомыми, самотною билиною середъ глухого безлюдного степу. Въ такѣмъ клопотѣ попрацавъ ся вѣнъ зъ селомъ, где родивъ ся, а перенѣсь ся зъ остатками своего маѣтку, що жида ему зъ ласки великодушно оставили, въ городъ, где провадивъ житѣ загадочне. Часами сидѣвъ вѣнъ цѣлыми добами въ своѣй комѣрцѣ якъ той щиголь въ клѣтцѣ, мовъ борсукъ черезъ зиму въ своѣй норѣ; часами зновъ мовъ пѣдъ водою пропадавъ, не лишаючи по собѣ нѣ слѣду нѣ слуху. Хиба лишъ оденъ Андрій объ тѣмъ знавъ, але зъ него и огнемъ слова не добутишь.

— Не знаю! — конецъ его бесѣдѣ.

Зъ ходачковою збѣднѣлою шляхтою, зъ людьми подѣбного сорта, якъ зъ економами, писарчуками и др., сходявъ ся вѣнъ часто. Люде такого

сословя не рѣдко его вѣдѣдували; але про які справи, про які орудки они радили, про се трудно було якусь правду довѣдатись.

Не всѣ однакъ зъ молодшихъ панкѣвъ, особливо тѣ, котрі гойнымъ житємъ и картами до его скоршого упадку причинились, цурались его знакомства. Въ ихъ компаніи ему не одна нѣчь весело минала, они ему всякі орудки повѣряли и ему за такі услуги все щось въ руки уткнули, просто не хотѣли его образити поданємъ милостинѣ. Коли отже Олимпій занюхавъ, що сей або той панокъ до мѣста приѣхавъ, то вѣнь вже нюхцемъ по готеляхъ доти сотавъ ся, ажъ поки свого не найшовъ; знавъ добре, що его акціи хочъ трохи до горы пѣдскочать. Сповнявъ вѣнь панамъ и пѣдпанкамъ всяку службу: сему вышукавъ кухаря, тому зновъ ключницю, отъ бувъ паньскимъ факторомъ. Ночами, коли паны газардували, знавъ вѣнь дуже добре, где они сходились; бувъ вѣнь для нихъ неоцѣвеною потребностію, наливавъ имъ токайского и шампана, накладавъ турецкій тютюнъ до ихъ люльокъ, крутивъ имъ цигарета, варивъ для нихъ чай и чорну каву и такъ окружинами буйства и марнотравства збувавъ свои мрачнѣ и безраднѣ дни. Такими и пѣдѣбными послугами поправлявъ вѣнь на короткій часъ своє жалю достойне положенє, свою крайну нужду, свою невыхѣдну недолю.

Отъ такъ живъ панъ Олимпій на семъ свѣтѣ. Неразъ, коли за свои услуги ему добрый грѣшъ въ мошонку покотивъ ся, то кортячка збирала его по давному на всѣ заставки розбрыкати ся, а вовка, якъ всѣ здорові знаєте, все до лѣса тягне. Хто до марнотравства привыкъ, той того гидкого наклону хйба въ могилѣ побуде ся.

Ага, еще про оденъ зарѣбокъ пана Олимпія треба згадати. Занимавъ се вѣнъ тымъ хосеннымъ гешефтомъ, котрымъ занимае ся у жидѣвскѣмъ кагалѣ шадхемъ: зводивъ такихъ людей до купы, якихъ злучити и самъ чортъ не збумѣвъ бы. Для старого богача була у него на поготовю на дивовиже хороша дѣвчина, правдива казочна принцизна; для престарѣлой дѣвчины або бридкои маючої вдовы мовъ зъ землѣ выринавъ гарный чепурный козакъ-молодець зъ чорнымъ вусикомъ, гнучкимъ станомъ, зъ очима, котрі до себе женщину мовъ чотырьма волами тягнули. Панъ Олимпій бувъ настоящимъ бюромъ для всѣхъ на подруже охочихъ людей, ему не стояли въ дорозѣ нѣ бридкѣсть нѣ погана слава, въ такихъ справахъ бувъ вѣнъ собѣ славнымъ и дуже способнымъ. За свѣй трудъ, за свои заходы побиравъ вѣнъ таксы, якѣ посагъ назначавъ, а коли лучивъ ся ему добрый интересъ, то кѣнчились на якесь время всѣ его злиднѣ и недостатки. На такѣ зарѣбки мавъ вѣнъ мудру и хитру голову: и самого рабина за поясъ

сховавъ бы. Если довѣдавъ ся, що ся або та панночка пѣдъ вѣнецъ ажъ просить ся, що сей або той кавалѣрь вже три роки собѣ пары шукає и найти не може, то вже вѣнь якъ Deus ex machina тамъ появляєсь, все якъ ладъ выпитає, свѣй зарѣбокъ назначить и дальше въ свѣтъ Божій потиче ся, шукаючи для себе иншого золотого руна. Удачно умѣвъ вѣнь тѣ свадьбы и заручины до доброго кѣнца допроводити, своимъ маснымъ языкомъ всюды тумана пускавъ, всѣхъ мовъ дурманомъ напоювавъ. Супружескій вѣнокъ вѣнь такимъ сплѣтавъ, котрымъ здавалось, що ихъ барвѣнокъ давно перецвѣвъ, давно зѣвявъ; на ихъ весѣлю гулявъ и такъ собѣ гойно живъ, що три дни розперезаный ходивъ. Чи жите подруженныхъ щасливе буде чи нѣ, про се не журивъ ся... гараздъ, що удавъ ся ему добрый интересъ. Где легко було нитку въ говку всилити, тамъ вѣнь зъ панѣматкою шуткувавъ и жартувавъ, за здорове не одну собѣ калатнувъ. А була справа не дуже гладка, то вѣнь и тогды не упадавъ духомъ; знавъ вѣнь и побѣчну стежку, нею доходивъ завсѣгды до своєї цѣли. Пѣдъ впливомъ якихъсь чудовныхъ чарѣвъ мякло якъ вѣскъ при грани кожде холодне сердце, заздаягѣдъ выбухала поломѣнь щирои горячої любви. Вѣдъ старого знахора, що тамъ гдесъ далеко въ Карпатахъ живъ, выучивъ ся вѣнь тѣи чары припра-

вляти: наложить до фляшки зъ горѣвкою любистку, мятки, чорнобривокъ и незабудкѣвъ, щось пошепче до тои наливки и за три недѣлѣ чудотворнѣ кроплѣ до ужитку готовѣ. Симъ талисманомъ отзиравъ вѣнъ кожде для любви неприступне сердце, примовляючи кождому слова старого горского знахора-ворожбита:

Сердце, спамятѣй ся,

Єи не цурай ся!

Богъ на свѣтъ тебе родивъ,

Щобъ жену ты полюбивъ.

А жена щобъ мужа мала

Законъ Господа сповняла...

Въ кого сердце єсть скалою,

Той вмыває ся слезою;

Хто самотно вѣкъ проживъ,

Той поганый сонъ лишъ снивъ!

Було якъ дать того чарѣвного напитку старому напiti ся, то вже и жена за нимъ пропадає и дурѣє; а если межи заручеными холодный вѣтрець повѣявъ, чи чортъ межи ними межу переоравъ, то вѣнъ двѣ-три кроплѣ на цукоръ влиє и лишъ дивись та зъ дива руками збивай! Тѣ, що ненавидѣлись, не лишъ що раменами, але и цѣлыми пригорщами до сердца горнуть ся, одно безъ другого дыхнути, жити не може. Правда, говорили брехливѣ языки, що вѣдъ тихъ пахучихъ чудотворныхъ кроплѣвъ були такѣ, що трохи не подурѣли; але такимъ сплет-

нямъ, такимъ несправедливимъ закидамъ не вѣривъ панъ Олимпій. Зъ всего знавъ вѣнъ хитро-мудро вымотатись: бувъ крутиголова, якого рѣдко!

Та бо и на снахъ вѣнъ знавъ ся! По всѣхъ усядахъ легковѣры его яко характерника поважали и нумера для лотеріи за добрый грѣшъ вѣдъ него брали; лишъ дивота, що вѣнъ самъ на лотеріи и разъ зломаного гроша не выгравъ! Носивъ вѣнъ при собѣ книжку, такъ звану „зодію“, и каждому зъ неи правда що не пусто и дурно зъ его планеты долю вычитувавъ. Если ему якось свадьба не пощастилась, то вѣнъ то словами доводивъ: „не родились въ одну планету.“ При сихъ словахъ показувавъ пальцемъ на якусь карту, засѣяну звѣздами, рыбами, звѣрями, такъ звану „Зодіаку“ стародавнихъ Египтянъ.

Отъ такими орудками занимавъ ся теперь панъ Олимпій. Але збаномъ лишъ до одного часу воду черпати; збанъ розбѣе ся и все пропало! Настали тяжкі роки и недостатки: саранча зъ Крыму хмарою надлѣтала, сонце чорною габою закрывала, где сѣла, то вже и корѣнь знищила, хлѣбъ вже зъ кѣлька рокѣвъ не родивъ ся, революція потрясла въ углахъ всѣ европейскі державы и кровію та згарищами писала свои слѣды, а азійска холера острою косою свои жертвы безъ милости стинала, засѣваючи кладбища-цвинтарѣ густыми могилами.

О свадьбахъ-подружяхъ и слухъ запавъ ся, кліен-

ты пана Олимпія мовь пѣдъ землю провалились, а крѣзь зубы, що въ его яснахъ свѣтились, продирались болючі слова: Дай що грызти, пане Олимпій; если нѣ, то ладь для себе домовину!

Въ такихъ гидкихъ и прикрыхъ вѣдносинахъ бувъ тогды славетный нашъ панъ Олимпій; попавъ сердега у саму гушавину тыхъ клятыхъ злиднѣвъ и хлопотливыхъ недостаткѣвъ. Задумчиво прохажувавъ ся вѣнъ по холоднѣй комнатѣ, не зважаючи на те, що въ люльцѣ огонь загасавъ, що зъ довгого цибуха годѣ дыму добутись було. Минае и охота до куреня, если тебе такі димки клопочуть...

— Самъ не знаю, якъ теперь зъ крайнои нужды вымотатись! — говоривъ вѣнъ зъ собою, зближивъ ся до столика и ликнувъ стаканъ сивухи. — Бѣгме, смѣхъ людскій бувъ бы, еслибъ Олимпій въ крайнѣй бѣдѣ рады собѣ не давъ... Таже я не собака, голу кѣсть грызти. Другі зъ хлопоту дурѣють, а менѣ власне тогды розумъ прибывае!

II.

Велике и дивне собѣ то село Р*. Проживало тамъ бѣльше панѣвъ-шляхтичѣвъ, нѣжъ тыхъ простыхъ хлопѣвъ-мужикѣвъ, тыхъ бездольных паньскихъ робѣвъ; були тамъ и такі голоколѣнцѣ-паны, що два зъ нихъ лишъ одного пѣдданого мали. Хто носивъ камизельку, чоботы безъ пѣдошвъ, хто бувъ

босый але въ пѣдвѣзкахъ, хто свѣй волосъ якъ швабъ пѣдстригавъ, не носивъ тыхъ довгихъ мужицкихъ паплѣвъ; той вже и бувъ паномъ и при кож-дѣй нагодѣ доводивъ, що его гербъ найстаршій въ цѣлѣмъ краю, що его предки славою величались и рѣжными достойниками були пѣдъ владѣнемъ сего або того воеводы; але за то, що було и безслѣдно пропало, не дававъ жидъ и пустого шелюга. Такихъ сель, засѣяныхъ такою голотою, найде ся у насъ зъ-кѣльканайцять; въ нихъ каждый другій чоло-вѣкъ рицаремъ, розумѣе ся безъ острѣгъ и шаблѣ-карабельки. Каждый зъ нихъ на мужика зъ коса, зъ горы, зъ погордою позирае и хотяй голый и бо-сый, але хранъ Боже паньского гонору дотыка-тись: завзяте вороговане тревало неразъ ажъ до третого поколѣня, слѣды обыдъ и ненависти вѣд-значались на дѣтяхъ и внукахъ. Насѣне ходач-ковой шляхты и до теперъ не звело ся; оно ро-сте и розводить ся якъ той нѣкому нездалый бу-рянъ, шкодливый и заглушующій кожде стебло зъ здоровымъ зерномъ.

Въ селѣ Р* було тыхъ панкѣвъ и пѣдпанкѣвъ ласка Божа; тутъ якъ знаемо родивъ ся и панъ Олимпій. Каждый панокъ въ селѣ мавъ колись свѣй власный пай, що тягнувъ ся далеко-далеко зъ по-лями, сѣножатами, лѣсами. Пай одного бувъ ву-зенькій якъ та глиста, пай другого занимавъ об-ширнѣй ланы, луги, лѣсы... було где двѣрь поставити,

худобу выкохати, фільварокъ выбудовати. Такій панокъ при розумнѣй господарцѣ и ошадности затыкавъ за поясъ не одного дѣдича; але сегодня, если поглянемо на таке село, то лишъ жалъ ся, милый Боже! Кождому лишилось хиба зъ кѣлька пражинъ огороду, нужденна хатчина и грѣшна душа въ знуженнѣмъ, заголоднѣлѣмъ тѣлѣ.

Куды поглянешь, чи на горѣшній чи на долѣшній кутъ, всюды крайна нужда и бѣда, всюды въ дѣравѣй сурдутинѣ одѣтый пролетаріятъ... зъ удиву лишъ руками збивай и до неба кричи: Боже милостивый, що тутъ сталося, чому все на нѣчо звело ся? На прадѣвнѣй землици жидова густо осѣлась, цѣпко вкорѣвилась! До Божого суду тои напасти бѣльше не позбути ся...

Межи старинными тополями, берестами и вербами, недалеко вѣдъ похилои деревлянои церковцѣ, виднѣлись якієсь занедбані будынки; звались они колись паньскимъ дворомъ. Въ нѣмъ проживала стара Пульхерія зъ многоадѣйнымъ своимъ сыномъ Леонидомъ.

Боже святой и милостивый! Въ селѣ панѣвъ безъ числа, а церковь, дѣмъ Божій, где паны до Всевышняго близко коло иконостаса молили ся, щобъ Господь Богъ ихъ молитву скорше нѣжь того мужика-хама выслухавъ, церковця та була, чтобы не повалилась, дубовыми стовпами пѣдперта, дѣравою мхомъ покрытою крѣвлею сотались влѣзли-

вѣ цвѣркаючі воробчики. Темні, закурєні образы маєстату облупились, у Спаса хибувала права рука. Вѣнъ вже тыхъ безбожныхъ христіянъ не благословивъ, Мати Божя не мала очей, а по апостолахъ и пророкахъ вже и знаку не було. Дошки були гипсовані, огидне мальовило якогось стародавнього богомаза давно повѣдпадало-повѣдлѣтало, червоточина вѣстила, що вѣ тыхъ дошкахъ ужасно розмноживъ ся гидкій червъ часу. О церковныхъ книгахъ, сосудахъ, хоругвахъ и ризници шкода згадувати: така дрань тамъ хоронилась, що грѣхомъ було, що находилась вѣ святѣмъ Божѣмъ домѣ. Се убожество и голода святои церкви не клопотала панѣвъ; добре, що були патронами церкви и мали право выбирати собѣ священника, якій имъ подобавъ ся, звикло такого, котрый передъ ними низкій поклоны клавъ и терпеливо зносивъ всѣ химерні забаги паньской своеволѣ. Священникъ бувъ паньскимъ рабомъ и якъ старі люде розказували, неразъ и панщину збувавъ, нагай паньскихъ посѣпакъ его до працѣ якъ того чорного пѣдданого наганявъ. Славити Господа, що тѣ злопамятні времена вѣ безвѣсти пропали!

Стоявъ межи конаристыми, пѣвзасохлыми тополями и яворами похилый, занедбанный, гнилыми гонтами и чорнымъ грѣхомъ покрытый двѣръ. Тутъ проживала стара Пульхерія зъ єи бѣдолашнымъ сыномъ Леонидомъ.

Колись пробувавъ въ тѣмъ дворѣ гараздъ и достатокъ. Розкѣшна доля тутъ кужѣль пряла и кросна розложила, и шовкове полотенце, тонке якъ той папѣръ, для нѣжного паньского тѣла панѣ Пульхерія ткала. Величалась колись панѣ Пульхерія рѣдкою красотою, чаромъ чорного ока кожде серце плѣнила; куды нимъ зиркнула, а до того заманчивыми бровенятами моргнула, то вже прощай, серця супокою, до смерти не бачитись зъ тобою! Ёи покѣйный мужъ, панъ Нарцизъ, мавъ, коли зъ нею подруживъ ся, на плечахъ чотыри римскі хрестики; до того не бувъ вѣнъ хорошой вдачѣ, вѣспа ёго тварь сказала, мовъ-бы, якъ нарѣдъ мовить, на нѣй чортъ горохъ молотивъ. При шлюбѣ говорено: она цвѣточка, ёи ледви вѣсѣмнайцятѣ лѣто минуло, а вѣнъ гидкій дѣдуганъ... Богъ знає, якъ вѣкувати обоє будуть. Подруже легко до купы сковалось: вѣнъ бувъ сильнымъ, маючимъ вѣдѣвцемъ, а она бѣдна сирота по збѣднѣлѣмъ шляхтичу, отже и не дивота, що придавъ ся золотый ключикъ пана Нарциза до тайного замку дѣвочого серця пышноцвѣтки Пульхеріи. Панъ Нарцизъ бувъ чоловѣкомъ сталого, твердого характера, але при тѣмъ и химернымъ дивакомъ; отъ знайте, мавъ сильну жилку доробкевичѣвъ, мучивъ ся и не досыпаявъ, щобъ лишъ до бѣльшого маєтку доробити ся; стоявъ вѣнъ на своихъ ногахъ, не жузивъ ся, що про него нуж-

денна голота базѣкала. Було якъ поїде на полонину до худобы, або въ зрубъ до лѣса, то тамъ и цѣлый тыждень забавить, не думаючи о нуднѣй самотѣ своєї хорошої и молодой супруги.

Зъ-першу не подобалось такє самотнє нуднє житє панѣ Пульхерцѣ.

— Марно минає моя золота молодѣсть, — говорила она неразъ зъ горячимъ чутємъ и обуре-немъ мужеви — марно гине и пропадає моя краса и прелесть! Тобѣ милѣйшій козы и вѣвцѣ, латры дровѣ и бервена, нѣжъ твоя красива, рѣдкими чарами обдарована жена; тобѣ пѣдъ пару вѣвчарева Параска... Охъ яка я несчастна, охъ недоле моя гѣрка и незносіма!...

Такихъ докорѣвъ чувъ безъ числа панѣ Нарпизѣ, зъ-годомъ и они притихли. Зъ панею стала дивна перемѣна, що и слуги дивувались.

— Змѣнилась наша панѣ! — шептали межи собою. — Передомъ лишъ зъ паномъ спорила, любого слова вѣнъ вѣдъ неи не чувъ; а теперъ она зъ милости до него ажъ розплавалась, кожде слово, що до него промовить, мовъ цукромъ по-сыпує. Отъ дѣждавъ ся и вѣнъ солодкой старости...

Виною сеї нечуваної перемѣны бувъ панѣ Стефко, молодый и хорошій дѣдичъ сусѣдного села. Разъ при забавѣ пѣзнавъ ся вѣнъ зъ панею Пульхерією, вѣдъ чару ви оченягъ вѣнъ мовъ не свѣй

ставъ, хотяй бувъ знатокомъ на жѣночѣ кивы, морги и миги. Вѣдъ сего часу часто загощавъ вѣнъ до двора пана Нарциза и всегда бувъ милымъ, дорогимъ гостемъ. Знавъ вѣнъ точно, коли пана Нарциза дома не було, знавъ вѣнъ панѣ Пульхерцѣ гарно нудьгу вѣдогнати, пасіянсами и кабалками серця тоску такъ по майстерски вѣдхилати, що еи сумнѣ черты вѣдъ дня до дня веселѣйшали.

— Теперъ я бѣльше не тоскую! — говорили тогды еи малиновѣ уста. — Здає ся менѣ, що хтось мене на сто коней посадивъ!

Славнымъ чародѣемъ сеи змѣны бувъ панъ Стефко. Вѣнъ паню Пульхерію такъ розважавъ, що она занедбала свого мужа. бѣльше про него не думала, хотяй коли домѣвъ вернувъ, до нѣжної повной груди єго такъ горнула, що неразъ старому вѣдъ такихъ горячихъ обнятій ажъ духъ заширавъ ся.

Одного року, якось пѣдъ весну, давъ Господь въ дворѣ гараздъ: зъ недалекого багниска занявъ бузько у двѣръ мале немовлятко, якъ огѣрочокъ гладенького хлопчика. Охрестили єго Леонидомъ. Панѣ Пульхерцѣ мовъ рай розтворивъ ся, а панъ Нарцизъ зъ радощѣвъ ажъ вѣдмолоднѣвъ; всѣ бо говорили, що хлопчина удавъ ся въ батька, мовъ єму зъ очей выкаяный. Панъ Стефко бувъ великимъ кумомъ, єго атласове криж-

мо засѣяне було червѣнчиками, призначеними для мамы и дитини.

Не лишъ клонить и пѣдкопуе наше здорове розпука, нужда и недостатокъ, але и превелика неожидана радѣсть. Старый панъ Нарцизь, зъ утѣхи, що дѣждавъ ся рѣдного сына, небавомъ по гучныхъ хрестинахъ зъ свѣтомъ попрощавъ ся и часу не мавъ зъ маєткомъ порядокъ зробити. Пульхерія лишилась наслѣдницею цѣлои спадщини. Въ тяжкѣмъ смутку и роздираючѣмъ жалю потѣшавъ молоду вдову панъ Стефко, кожде его слово було цѣлючимъ бальзамомъ для зраненого печаливого сердца молодой вдовы, дѣдички панѣ Пульхеріи.

Знакома рѣчь, що и краса вѣчно не тревае. Зъ часомъ почавъ на твари панъ Пульхеріи рожевый цвѣтъ марнѣти и морщкы яко непрошеніи гостѣ почали загощувати, довгі ебеневі косы, що колись мужескѣи очи подивляли, поволи сѣдею засѣвались, гнучкѣи станъ и свѣжѣсть тѣла почали подаватись, все вѣстило правду слѣвъ царя Соломона: Суєта суєтствій, всяческа суєта! Се все до волосочка доглянувъ панъ Стефко и черезъ его сердце провѣявъ холодъ и морозъ. Рѣднѣли богатіи щедріи подарунки. Вѣдъ дня до дня вѣнъ мѣсяцями до панѣ Пульхеріи не загощувавъ, а въ кѣнци, ажъ жалъ повѣдати, невдячный любу сусѣдку позабувъ, порога до еи двора бѣльше не переступивъ.

Якъ-же рѣсъ и якъ виховувавъ ся паничъ Лео-

нидѣ? Рѣсъ вѣнъ и розвивавъ ся на дивовиже. Панѣ Пульхерія, правда що єго на свѣтъ породила але щобы дбала про єго добре вихованє, о тѣмъ ѣй и на думку не приходило.

— Я мамою, а не нянькою моєи дитини! — думала она собѣ.

Зъ першимъ вихованємъ хлопця клопотали собѣ головы ажъ двѣ няньки: що имъ забагалось, добре все було и пожиточне для хлопця. Коли мавъ хлопчина вѣсѣмъ лѣтъ, вѣддала єго мама въ якійсь шонвиктъ до школы, гдѣ вѣнъ десять лѣтъ добре учивъ ся, але мусѣвъ лишъ тому до дому вертатись, бо починало у панѣ Пульхеріи все къ долу хилитись, бо хвилями не выстарчувавъ грѣшь для порядочного вихованя панича Леонида.

Саме въ той часѣ, коли паничъ Леонидъ до дому вернувъ, почало межи паномъ Стефкомъ и вдовою Пульхерією холодочкомъ провѣвати. Чому вѣдвернувъ ся панъ Стефко вѣдъ двора доброи Пульхеріи? Сусѣды межи собою говорили, що и пшеничный хлѣбъ зъ часомъ переѣдаєсь, що чоловѣкъ зновъ до разового вертає ся, що и мошонка пана Стефка гараздъ протерлась.. добачивъ и вѣнъ, що зъ-годомъ и керницю вычерпати можна. Видно було, що сонечко панѣ Пульхеріи къ заходу клонилось и що густѣ чорнѣ хмары почали єго заслоняти.

Зъ-разу було въ дворѣ доволѣ того плачу, въ очахъ панѣ Пульхеріи слезы не высыхали; стара служанка Замфира пусто и дурно для тои клятушои мигрины той ѣдкій хрѣнъ терла; противъ сеи тяжкой хоробы бувъ лишь оденъ лѣкъ... панѣ Стефко! Але того теперь и чотырма волами до панѣ Пульхеріи не притягнувъ бы. Часъ, время, однимъ лѣкомъ для розчарованъ сердца, для того трѣскачого жалю сумуючои душѣ, котру погорда и зневага на крестѣ розпяла и проклятемъ цѣлого свѣта притьмила. Зъ-разу кляла и нарѣкала панѣ Пульхерію на невѣрного пана Стефка; по якѣмсь часѣ зъ судьбою погодилась.

— Все обманъ, все мрія, все суєта! — говорила. — Вѣнъ мене, той вражій сынъ, до крайного упадку допровадивъ, вѣнъ мене до тла знищивъ!...

Щиру правду она говорила. Щобъ передъ паномъ Стефкомъ зъ-паньска показатись, єго до сердца мовъ шпилькою прищипити, треба було єго лакѣтками кормити и чужими винами поити, такими выдатками до єго сердца мѣстѣ мостити. Таку штуку удасть на довго хйба самъ чортъ; отже треба було неоднѣ передъ часомъ марновати, за безцѣнъ продавати, бо не спадали зъ неба, якъ дощъ, градъ и снѣгъ, тѣ дорогі строѣ, шовки, аксамиты, стравы и вина. Двѣрь почавъ пустою воняти. Зъ цѣлои дѣдизны, зъ значного

мастку лишили ся лишь окрушины: старый похилый дѣмъ и садъ, где колись по альтанахъ спѣвы розлягались, где славнѣ циганы звѣнко выгравали, що ажъ паркъ цѣлый лунавъ, где вужами стежки вились, где по ружарняхъ пышноцвѣты красувались, тамъ теперь тяжкій сумъ резстеливъ ся, що жаль ся милый Боже неразъ було трудно и того насущного хлѣба роздобути. Зъ кѣлька рокѣвъ еще держалась панѣ Пульхеріа на верху воды, човномъ еи були сребнѣй посуды, дорогѣй футра и всякѣй клейноды; але коли и се пѣйшло хибкою дорогою до пана арендатора, то вже годѣ було слабѣй дѣравый човенъ на дикихъ розбѣшенихъ волнахъ удержати. Крутивъ ся вѣнъ еще черезъ часъ по грѣзныхъ вирахъ, а потѣмъ безслѣдно пѣрнувъ на глубоке дно невыхѣдной гибели и заглады.

Крайна нужда и упадокъ, хмарнѣй, темнѣй дни загостили въ опустѣлый и осиротѣлый двѣръ панѣ Пульхеріа; где разъ гулянки и сваволя шумѣли, тамъ теперь чорна година настала...

При стародавнѣй кахлевѣй печи, по котрѣй зеленѣй когутики и ящѣрки пистрѣли, (въ зимѣ дѣялось) сидѣла въ старѣмъ фотели панѣ Пульхеріа, похожа на дряхлу стару руину. Матеріа домового шарафана давно зблѣдла, мѣсями висоталась; звисавъ вѣнъ якъ той старинный хитѣнъ безчисленными фальбанами. Температура избы подобали из волосочокъ тѣй, яка панувала

въ комнатѣ пана Олимпія, а на дворѣ такой не-
зносный морозъ, крига близкой рѣки такъ трѣща-
ла, мовь бы у самопалы гарматы стрѣляли. На
хорошомъ носіку панѣ Пульхеріи кульбачились
окуляры, у рукахъ держала она малый молитвосло-
вецъ въ золотомъ переплетѣ и читала пошептомъ
„молитвы на сонъ грядущій“.

Въ послѣднихъ временахъ часто молилась панѣ
Пульхерія до Господа Бога; доповняла то, що попе-
редними лѣтами занедбувала. Коли переставала чи-
тати, то сягала пушками до золотой табакерки, щобъ
чорнымъ порошкомъ слабій нервы покрѣпити.

Коли пчихала, то окуляры часто спадали на
землю, а старый котиско, що на колѣнахъ дрѣ-
мавъ, зъ переляку якъ сатана схоплювавъ ся и
несамовито до кухнѣ змыкавъ.

— Гей, гей, все минулось! — роздававъ ся
по комнатѣ тяжкимъ бодемъ роздертый голосъ. —
Було коли я пчихала, тогды табаки я еще не ужи-
вала, то вонъ невѣрный якъ Vivat крикне, то ажъ
изба лунала; а теперъ кругъ мене гробна тишина,
безлюдна безголосна пустиня! Гу, зъ студени на
цѣломъ тѣлѣ дрожу! Боже милостивый, безраднои
старости я дѣждалась! О лукава, тяжка недоле!

Зъ тяжкою бѣдою двинулась зъ крѣсла; го-
стець ломивъ, лупавъ, теръ ей кости. Карае Богъ
старій кости за грѣхи молодости...

— Жаль ся, милый Боже, вѣкъ минувъ, якъ

не бувъ; бѣдувала я ... Трррръ, зимна я якъ мертвий трупъ! Леониде, Леониде, натопи но въ печи, студѣнь менѣ душу зъ тѣла пре! Скоро, скоро, мѡй сыну єдиный!

Въ избу вступивъ паничъ Леонидъ. Нѣсь вѡнъ на руцѣ оберемоку яловыхъ трѣсокъ, вѡдбиваючи зъ нѡгъ примерзлый снѣгъ.

— Тутъ въ избѣ пѡвъ бѣды-лиха, — промовивъ дрожачими вѡдъ морозу устами — але на дворѣ такий трѣскучій морозъ, така скажена заверуха, що хрань Господи вѡдъ такои грѡзної години кожного грѣшного чоловѣка! Зъ плотѡвъ и парканѡвъ и слѣду не лишилось, зъ старої шопы лишъ дубовѣ стовпы виднѣють ся! При такихъ морозахъ безъ палива прийде ся Богу душу вѡддати...

— Що, парканѡвъ вже нѣтъ?

— Давно вже ихъ нема! Все кругъ двора пустинею здає ся ..

— „О старости, не радости! Леониде мѡй єдиный, пали, рубай, кавалкуй все, що лишъ горить! Таже не схочешъ, щобъ твоя добра запопадна мамаша у своімъ дворѣ замерзла! — такъ говорила крѡзь слезы, цѣлюючи єдиного, сына панѣ Пульхерію.

Въ грубу наложивъ паничъ Леонидъ мокрыхъ трѣсокъ и почавъ устами якъ циганьскимъ мѣхомъ єго роздувати. Вѡдъ дыму єму очи ажъ посоловѣли. Мамаша на всѣ заставки такъ розкашляла-сь, щось думавъ тутъ-тутъ koniecъ зъ нею. Зъ-годома розгорѣвъ ся огонь и она утихомирилась.

— Сынку мѡй дорогій! — почала зновъ тяжко зѡтхаючи панѢ Пульхеріа. — Бслибы я тебе не ма- ла, то давно не стало бѢ мене на свѣтѢ. Ты моя вся надѢя, моя одна цѣпка пѡдпора! Шануй ме- не, не допускай, щобѢ я марно загибла! Знай, мѡй сердечный, що я тебе надѢ все любила, надѢ то- бою розбивалась, надѢ твоєю колыскою не одну нѡчку безсонно провела! Ходи близше, нехай тебе до матерного серця пригорну! — и почала его такѢ до груди пригортати, що кождый, се бачучи, думавѢ бы: отѢ ся взѡрцева мама якѢ та рымлянка Корнеліа любить якѢ свою душу єдиного рѡд- ного сына....

Паничъ ЛеонидѢ мавѢ тогды 26 рокѡвѢ, бувѢ гарнымѢ, рослымѢ, лагѡднымѢ молодцемѢ зѢ сальо- новыми рухами и досытѢ просвѣщенный, чимѢ другій сынѢ тои простацкои шляхты похвалити ся не мѡгѢ. ГоворивѢ вѡнѢ не лишѢ краєвыми язы- ками, но несогѡрше и по французски. ПѡдѢ инши- ми обставинами бувѢ бы зѢ него взѡрцевый на чорну долю пѡдданого хлѢбороба не забуваючій дѢдичѢ виробивѢ ся. ЛѢта, якї вѡнѢ у школахѢ проживѢ, не минули для него пусто: вѡнѢ и Бо- га боявѢ ся и людей шанувавѢ и пустыхѢ дорѡгѢ якѢ огню сокотивѢ ся; однимѢ его непростимымѢ грѣхомѢ було, що не докѡнчивши высшои школы, мусѢвѢ свѡй вѣкѢ межи брусоватыми людьми збувати. ВѡнѢ поважавѢ свою любу мамашу, хо-

тѣй черезъ єи похоти и склôнъ до марнотравства терпѣвъ всякѣ недостатки. Терпеливо зносивъ вôнъ всю ту нужду и безъ кôнця жузивъ ся, щобъ єго дорога мати острого колючого терня чорныхъ днѣвъ не зазнала. Але що дѣяти? Непрошено загостили тѣ чорнѣ дни у паньскѣй двôръ и якъ скаженѣ воды все крыли своимъ густымъ намуломъ. Кричи до неба, вôдъ цѣлковитої заглады нѣтъ спасеня! Настала невыхôдна крайна нужда и бѣда у похилôмъ, запустѣлôмъ дворѣ панѣ Пульхеріи.

— Холодъ таки душу зъ тѣла пре! — выкрикнула она дрожащимъ голосомъ, коли перестала сына голубити и вôнъ вдячно єи руку уцѣлювавъ.

— Холодъ, мамаше дорога, холодомъ, — сказавъ Леонидъ, тяжко вздохнувши — але той неумолимый докучливый голодъ чоловѣка таки зъ нôгъ валить! Менѣ у очахъ пожовкло и въ головѣ ажъ моторошно стає... Крива Замфира зъ села голѣручъ вернула, нѣхто и миски муки позичити не хоче, всѣ єѣ вôдъ порога лихимъ словомъ вôдганяли...

— О невôдрадна моя старости! Дочекалась добра, вôдъ якого нехай хоронить Господъ Богъ и злющего ворога! Люде гôршѣ вôдъ дикої звѣрюки и пригорщи муки тобѣ не повѣрять. Щожъ казавъ Ицко?

— Що бôльше на боргъ и крихточки не дасть... Казавъ, єсли залôгъ принесе, то може намѣркуєсь, а коли нѣ, то у него нема що шукати... Казавъ, що грошей не кравъ, щобъ марно въ

нашихъ рукахъ пропадали...

— Дивись, якій менѣ зъ него гонорный ставъ, вражій солудивый нехристь! Забувъ хитрунъ-дуригрôшь, якъ стоявъ зъ голою головою коло мого порога и передъ ясновельможною панею у двоє згинавъ ся, а теперъ и та скверна огида скоцофанилась и свôй нôсь до горы дре...

— Пошивъ ся гараздъ у чуже добро, теперъ вѣького знати не хоче...

— Були грошѣ, були и розкоши и жидъ тебе тогды поважавъ; а теперъ и така паскудь тебе зневажає, залогôвъ потребує... Зъ-вôдки ихъ взяти? Где мои дорогі перстенѣ, клейноты? Мои повозы и сръбломъ ковані шоры? Все въ рукахъ пейсатого хитруна! — говорила зъ стисненымъ голосомъ панѣ Пульхерія.

— Мамо, выбачайте, — примѣтивъ зъ тиха Леонидъ — вы виною, що та погань такъ тутъ въ селѣ вкорѣнилась и зъ насъ кепъ робить! Думали вы, що вашому добру и маєткамъ кôнца не буде... Все вычерпалось и настали злиднѣ, о якихъ вы и понятя не мали! Отъ прийдесь на голодну смерть марно загибати... Повѣдає Замфира, що не своимъ голосомъ жидюга кричавъ: Вернѣть менѣ моє мозелеве грôшь, я готовъ вôддати вамъ и разъ ваші фалшиві клейноты. Я все переплативъ, ошукавъ ся, перстенѣ просте бронзъ, а самоцвѣты пусте скло. За таке смѣтѣ давъ я свôй кер-

вавый пѣтъ! И сегодня жалую, що я не слухавъ доброй рады моєї Суры...

— Забрала клята жидова все золото и сѣбло, а теперъ еще пыскуе и нарѣкае... О бодай на вѣки ихъ слѣдъ пропавъ! Злиднѣ мене зъ свѣта гонять! — вытиснула надъ силу панѣ Пульхеріи и слезы зъ очей густо котились на подолокъ.

— Не плачь, не розбивай ся, моя рѣдна! Плачемъ крайнои нужды не позбути ся... Треба поважно роздумати, якимъ способомъ можна бы намъ вымотатись зъ сего прикрого положенія...

— Сыну мѣй єдиный! Буйне жите колись сими покаями кипѣло, бувъ тутъ разъ солодкій пробутокъ, пѣдъ марципанами и винами столы въ двое згинались, а теперъ похилилось все зъ горы въ долину... Бррѣ... руки и ноги зъ студени зацѣпли, жию якъ найгѣрша жебрачка... Обридло менѣ таке бѣдолашне жите. Бррѣ... якъ-же менѣ зимно, якъ качанѣ залякла...

— Гниль лишъ курить ся, а грани нѣтъ! — сказавъ Леонидъ и засунувъ зновъ спорый жмить тыхъ мокрыхъ нездалыхъ трѣсокъ до грубы.

— Передными роками вѣдай и дрова лучше горѣли, теперъ все на гѣрше перевелось... Зникли, на вѣки пропали мои гаразды и розкоши! — говорила жалѣснымъ и тремтячимъ голосомъ панѣ Пульхеріи, сѣла въ крѣсло, пѣдперла лѣвою рукою журливу голову и пѣрнула въ глубоко задуму.

— Все тутъ переинакшило бы ся, — перервала по довшой мовчанць ту незносноу тишину хриплымъ голосомъ — и въ ту темряву пробили бы ся сонця лучи, еслибъ ты мене, Леониде, слухавъ, твоєи тобѣ лишъ добра желаючої мамы добру щиру раду ногами не толочивъ... Твое виховане стояло мене половина мого маєтку, що тобѣ заблаглось, все я радо сповняла, нѣякои жертвы не страхалась; отже прийшла теперъ пора и на тебе за все якъ добра лагодна дитина вѣдвядчитись и не вѣдтягати въ крайной бѣдѣ и нуждѣ вѣдъ неи твоєи помѣчної руки...

— Говори, сердечна мамо-зазуленько! Все зрѣблю, що захочешъ, лишъ про ню...

— О жени ся зъ панною Клявдією!

— Лучше тутъ заразъ загинути, нѣжъ...

— Сыну, не тручай вѣдъ себе твоего щастя! Панна Клявдія тобѣ пѣдъ пару...

— Про ню я и чути не хочу! Она вѣдъ мене не лишъ що и въ лѣтахъ старша, але вже бѣльше женихѣвъ мала, нѣжъ на моихъ обохъ рукахъ палцѣвъ...

— Ты мене твоимъ упрямствомъ зъ днями въ могилу заженешъ, мою безрадную старѣсть непокорою зневажаєшь...

— Мамо, пусте тобѣ въ голову вроилось! Зъ сєи муки колача не буде...

— Гдє-жъ она вѣдъ тебе старшою? А еслибъ

було и такъ, щожъ се тобѣ завадитъ? Не бувъ твоѣй покѣйный тато о 20 лѣтъ старшимъ вѣдъ мене? Не жили мы щасливо? Не любились, якъ пара воркѣтливыхъ голубѣвъ? Добра душа покѣйникъ бувъ, перомъ єму земля! Панна Клявдія угодлива особа, шляхотского роду, добряничка, хочъ до раны єѣ прикладай, хочъ за палець мотай, и маєтку у неї ласка Божя, обширнѣ поля, шанований лѣсокъ, плекана худѣбка... Подружись ся зъ нею, и все наше лихо пѣдъ крыги потало-бъ, нашѣ злиднѣ мовъ за хмару пропали-бъ... Роздумай, сынку, слухай мене, банувати не будешь...

— Нѣ, моя рѣдна, сего не зроблю! По що менѣ золотыхъ гѣръ, коли она менѣ не до вподобы, коли я зъ нею и оденъ день не проживъ бы? Лучше пѣйду у свѣтъ Божій, куды очи поведуть, чужимъ людямъ служити, лишъ не згадуй менѣ про ту незносну особу... Не до выдержаня!

— Недоле моя гѣрка! Прийдешь ошалѣти, прийдешь выпити послѣдну каплю мого гѣркового безрадного житя! Думала я зъ тебе потѣхи дѣждатись, а ты мене въ бездонный проломъ глубше тручаешь, зъ бездорожа на прамѣй шляхъ завернути не гадаешь, мене живцемъ убиваешь...

Така розмова велась межи матерію и сыномъ. Панѣ Пульхеріѣ давно дослѣдила, що нѣтъ выходу, нѣтъ спасеня для єї схибленого житя. Хотѣла она якъ той потопающій бритвы хапатись, подру-

жемъ сына старечу торбу вѣдъ себе вѣдвернути ; але необачный сынъ затывъ ся, про панну Клявдію и чути не хотѣвъ.

Панна-Клявдія була колись хорошою свѣжою дѣвицею, але дѣвоча краса скоро якъ той цвѣтъ марнѣе ..

— Леониде, не жени мене твоимъ завзятемъ зъ сего свѣта! Ошукалась я въ моихъ наймилѣйшихъ снахъ... рѣдна дитина до моєї домовины безъ милости острѣ цвяхи кую...

— Не казавъ я вамъ, мамо, лучше менѣ тяжкій камѣнь до шиѣ привяжѣть и стрѣмголовъ зъ моста въ воду киньте, нѣжь.. !

— Охъ, охъ, лишенько ты мое тяжке и незносиме! У головѣ якъ у гамарни шумить и стукотить, ты мовъ острою пилою мое бѣдне серце, серце твоєи ширєи мамашѣ, на двѣ половини перетинаєшь... Омлѣваю, умираю... Леониде, на мои груди ты тяжкій великій камѣнь, нѣ, цѣлу скалу ложишь.. Гину, минаюсь... — говорила крѣзь плачъ панѣ Пульхеріи и повалилась безъ памяти на диванъ.

— Мамаше, мамаше, зазуле моя сизокрыла! — выкрикнувъ судорожно, збиваючи обѣ руки, паничъ Леонидъ и почавъ оцтомъ матѣрь вѣдтирати.

Стара крива Замфира, блѣда якъ стѣна, почала якъ по мертвому голосити...

— Про милѣсть Божу, ратуйте, добрі люди !

Панѣ конають, гинуть, умирають! — кричала и за-
водила.

Не чувъ паничъ Леонидъ, що пѣдчасъ сеи
сцены на подвѣрю звѣночокъ вѣдозвавъ ся и хтось
батогомъ три разы луснувъ. Дверѣ вѣдчинились.

— Добрый вечеръ, любя кумнатко, добрый
вечеръ, Леониде! — роздавъ ся чужій голосъ.

Леонидъ стрепенувъ ся и оглянувъ ся.

— То вы, вуяшку Олимпій? — вѣдповѣвъ
радѣсно гостеви, мовъ почувъ въ собѣ свѣжу си-
лу. — Васъ до насъ самъ Господь наднѣсь... Зѣмлѣ-
ла мамаша.. Поможѣть, ратуйте, про милѣсть Божу!

— Богъ зъ вами, любя кумнатко! — говоривъ
вѣдъ морозу зацѣпенѣлыми устами Олимпій.
Протворѣть вашѣ ясні оченята, промовте хочъ
одно словечко до мене, до вашего щирого свояка!

При сихъ словахъ зближивъ ся до зѣмлѣлой
панѣ Пульхеріи и дѣткнувъ ей блѣдѣи щокы свои-
ми закляклыми костистыми руками.

Панѣ Пульхеріи зъ остраху зворохнулася,
мовъ-бы гадина по ей твари поповзла

— Що зѣ мною дѣсь? Ахъ, Боже мѣй мило-
стивый, та злюща мигрина мене зъ свѣта гонить! —
почала слабымъ голосомъ шептати, отвираючи очи.

— Богъ зъ вами, Богъ зъ вами, опамятайтесь!
Отъ и маєшь, я до васъ прибувъ въ гостину, а вы...

Пульхерія двигнулася, засѣла на диванъ и
почала тяжко вздыхати.

— Милый Олимпій, — говорила — лишь вдовою щобъ не жити на тѣмъ марнѣмъ свѣтѣ! Гѣрка, невѣдрана судьба!...

— Вѣрю, вѣрю! Тому и я на вѣки не женивъ ся, боявъ ся подобной долѣ...

— Господи, за що ты мене такъ тяжело покаравъ! — и почала панѣ Пульхеріѣ такъ жалѣбно голосити, такъ гѣрко рыдати, що изба наповнилась жалощами и вздохами.

— Отъ и маєшь, слезами тебе небораче ви-тають! — говоривъ зъ докоромъ панѣ Олимпій и вхопивъ за клямку вѣдъ дверей. — Прощайте, шкода мого труда и заходу! Я склякъ якъ кочанъ, а имъ на слезы збирає ся...

— Олимпій, про милѣсть Божу верни ся, не задавай бѣльше жалю, бѣльше пекучого горя мому роздертому серцю... Прошу розгости ся! — молила у дверяхъ стоячого Олимпія панѣ Пульхеріѣ.

— Отъ така мова менѣ до вподобы, а до слезъ я не привыкъ! Слезы мертвого не збудять, а живому не помогутъ...

— Розгости ся!

— Заразъ, любя кумнатко! Треба до коней подивити ся. Тяжка дорога, бѣльше пѣхотою до васъ я докарапавъ ся, нѣжъ въ саняхъ сидѣвъ. Заметѣль, фуфеля такъ поперечну дорогу завѣяла, що и знаку вѣдъ дороги нѣтъ. Блудомъ, такъ на здогадъ, ледви не ледви до села я доволѣкъ ся,

ковѣ въ снѣгу якъ у пѣску по саме черево бродили, отже зголоднѣли небожата, треба ихъ добре поѣдфутровати... — розводивъ ся журливо панъ Олимпій и вийшовъ зъ комнаты.

— Клопоте мѡй гѡркій, чимъ я его угошу? Для коней нѣ стайнѣ, нѣ сѣна, нѣ вѡвса! Зъ такими гараздами лишъ одурѣти, остовпѣти... Леониде, сыну мѡй дорогій, що намъ теперь почати? — пыталась панѣ Пульхеріа панича Леонида.

Сей лишъ плечима стиснувъ и слова не процѣдивъ.

— Я зъ сорому поѣдъ землю провалю ся! Щобъ вѡнъ о нашѡй крайнѡй нуждѣ не догадавъ ся, треба дорогу памятку, котру я якъ око въ головѣ до сегодня берегла, въ жидѡвскій нехарнїи руки заложити! — мовила дальше жалѡсно панѣ Пульхеріа и кинулась, забувши на гостецъ, до комоды, выняла зъ неи мале пуделочко, поцѣлувала его мовъ на вѣчне прощане и втиснула его въ руки Леонида. — Тутъ, сынку, мѡй послѣднїи залѡгъ, золотый... для мене дорогій хрестикъ, въ нимъ рѣдкїи самоцвѣты горять, памятка зъ щасливыхъ часѡвъ! Бѣжи що духъ до того клятого Ицка, роздобудъ гроша, бо безъ него грозить намъ такои гидкои обмовы набрати ся, що хйба на другѡмъ свѣтѣ очистимось. Живо звивай ся, пристарай всего, що треба, вина, чаю, араку, цукру! Скочь до мясаря, до пекаря, и два-три каплу-

ники не завадять, приведи старого двѣрскаго ку-
харя Михайла, бо наша стара кулява Замфира
не здужає се все якъ ладъ приготувити. Махай,
хлопче, бо вже и такъ пѣзна пора! — молила
панѣ Пульхеріа сына Леонида.

Сей передъ нею якъ статуя стоявъ, розду-
мувавъ, якъ въ сию погану непогоду и плюту безъ
теплого кожуха матерный наказъ зборудувати
— Не журись. матѣнко, — сказавъ въ кѣн-
ци — заразь все якъ ладъ пристараю! — и за-
кинувъ якесь лахмате на плечѣ и зникъ зъ избы
задными дверми, щобъ якъ скорше выбавити ма-
машу зъ прикрого положеня.

Панѣ Пульхеріа лишилась сама въ комнатѣ.
Доложивши въ грубу мокрыхъ трѣсокъ и хворо-
сту, сотнулась якъ-разъ до кухнѣ, где Замфира зъ
студени и голоду зубами звонила, и почала їи
щось въ ухо шептати.

— Розкладай огонь, лишь скоренько! — да-
лось чути.

— Дровъ нѣтъ!

— Пали, що подыблешь, и той старый, похи-
лый ясеновый стѣлъ, що въ хоромахъ пусто мѣ-
сце занимає! Дивись, щобъ огонь горѣвъ! Заразь
верне паничъ зъ двѣрскимъ кухаремъ...

— Гараздъ! — примѣтила рѣвнодушно Зам-
фира, дряхлый остатокъ живого инвентаря по по-
койнѣмъ Нарцизѣ, кинулась пильно до печи и що

ѣй въ руки попало, поломані крѣсла, доски зъ старого розбитого тапчана, все положила передъ пѣчь и розкладала огонь.

Панѣ Пульхеріа вернула до свого покою. Тутъ надѣла бѣлый чистый чѣпокъ, волосъ гребенемъ прогладила, синій еще людяный шарафанъ убрала, тварь якимось лихомъ намазала и на скорѣ такъ прибриндилась, що можъ було думати, що се не панѣ Пульхеріа, котра блѣда якъ крейда на диванѣ безъ памяти лежала, але якась друга особа.

Вернувъ зъ надвѣря въ избу панѣ Олимпій, приложивъ сцѣпенѣлїи руки до печи и приконавшись, що въ нѣмъ нѣтъ тепла и дарма чоловікови розгърѣтись, роздобувъ свою люльку, наложивъ тютюну, выкресавъ огню, вложивъ руки въ карманъ и ставъ проходжуватись комнатою.

— Якъ-же вамъ поводити ся, моя люба кумнатко? — почавъ паню Пульхерію выпитовати.

Называвъ вѣнъ паню Пульхерію кумнаткою, бо бувъ якимось своякомъ покѣйного Нарциза, отъ якъ то кажуть десятымъ коломъ въ плотѣ. Панѣ Олимпій мавъ вже таку вдачу: хто ему до лица стоявъ, хто его угощавъ, тому вѣнъ покровеньство зъ дѣда-прадѣда доводивъ. Тому не пусто его люде прозвали „громадскимъ вуйкомъ“.

— Якъ видко, не згѣрша вамъ поводити ся! — продовжавъ вѣнъ по хвили свою бесѣду.

— Гараздъ, славити Господа! Правда, не жие ся такъ якъ передомъ, але и за се треба Господеви дякувати! — вѣдповѣла панѣ Пульхерія. — А коло васъ що чувати, якъ жие ся?

— Не згѣрше, я еще не просивъ ласкавого хлѣба вѣдъ людей. Правда, що минулись тѣ часы, що розпинали боки, а вражого крейцара дуже тяжко теперъ роздобути... Правда, щира правда, за нашихъ часѣвъ и хлѣбъ родивъ ся и пошестей не було и зливы не мулили такъ часто людску працю... Вѣдай Господь Богъ людей за грѣхи карає...

Добре знавъ панъ Олимпій нужденнй, невыхѣднй обставины панѣ Пульхеріи, а и она все точно знала о гараздахъ и достаткахъ пана Олимпія; але одно другому не хотѣло ту крайну нужду и бѣдноту вѣдкрыти. Сего не допускала ихъ паньска шляхоцка натура.

— На свѣтѣ мало добра! — продовжавъ Олимпій свою розмову. — Люде якъ мухи мруть, святыи братнй супокѣи въ ворохобства перемѣняе ся, по цѣлѣмъ свѣтѣ народный неспокои и супротивлене противъ всѣхъ державныхъ порядкѣвъ и законѣвъ, люде и на Бога позабували и живутъ въ скверныхъ беззаконяхъ Содомлянъ... Минули ся щасливи мирни тихи времена...

— Минули ся и бѣльше нѣколи не вернуть! — примѣтила зъ жалемъ панѣ Пульхерія. — Памятаєшь, Олимпій, якъ тутъ разъ утѣха

шумѣла, якъ тутъ вѣдъ циганьской музыки и спѣ-
въ въ двѣрѣ розлягавъ ся?

— Та где-жь нѣ, дорога кумнатко! Не обѣй-
шлась безъ мене у сѣмѣ двѣрѣ нѣ забава нѣ и-
мянины нѣякій-небудь случай до веселости и
буйного житя. Тѣ ласощѣ, тѣ чужѣ вина тяжко
забути! Жилось тутъ колись буйно и гойно; чо-
ловѣкъ въ безжурности и буйствѣ думавъ собѣ:
сему блаженству кѣнца не буде! Достопамятнѣ
часы на вѣки пропали, минули мовѣ не були; въ
серци лишилось розчарованѣ и тола пуста...

Довго провадили они подѣбну розмову, о сво-
ѣй бѣдѣ и нуждѣ не згадували нѣ однимъ сло-
вомъ, хотяй крѣзь ихъ знеможенный голосъ проби-
вала ся ихъ цѣлковита заглада и упадокъ. Ихъ
жива розмова и згадка минувшихъ шасливыхъ
временъ голосно вѣстили, що они зѣйшли на вер-
бовѣ дрова и на телячѣй кожухъ; одно варта було
вѣсѣмнайцять, а друге безъ двохъ двацять.

Вступивъ въ избу паничъ Леонидъ. Всѣ его
черты повѣдали, що вѣнъ все такъ зѣборудувавъ,
якъ ему казано.

— Пристаравъ я, вуяшку, для вашихъ коней
сѣна и вѣвса! — говоривъ, скидаючи зъ плечей
стару, молею знищену шубу.

— Спасибѣгъ, хлопче! Колись може и я то-
бѣ вѣдвдячу ся! — вѣдповѣвъ ему панъ Олимпѣй

и хотѣвъ еще щось додати, але панъ Пульхерія перервала его бесѣду.

— Сынку, вже пора милого гостя по нашому стародавньому звичаю угостити! — сказала.

— Здало бы ся... студѣнь душу зъ тѣла выгонить! — голосивъ панъ Олимпій. — На дворѣ ажъ скалки попередъ очи летять, морозъ ажъ кости ломить, бѣгме здало бы ся покрѣплене про мене якого-небудь сорта. Змилуй ся, козаче, душа атамана на ниточцѣ висить!

— Звивай ся, сынку, дивись, якъ панъ Олимпій вѣдъ студени посинѣвъ! — молола панъ Пульхерія.

Леонидъ метнувъ ся якъ разъ до кухнѣ, принѣсъ водою наповненный самоваръ, розпаливъ вугле и небавомъ була кипячка готова. Вже и блыщала въ шлифованыхъ выщербленихъ шклянкахъ гербата, зъ нихъ вносила ся комнатою густа пара.

— Нехай собѣ вюга лютує и каженѣе кѣлько воля; теперъ менѣ при теплѣмъ чайку и кровь розогрѣєсь и душа зъ мертвѣты до живого житя воскресне! — говоривъ утѣшно панъ Олимпій и зближавъ ся, протираючи зимнѣ руки, до благословеного стола.

Небавомъ стара кулява Замфира застелила стѣлъ, а коли появились на довгихъ полумискахъ два печенѣ каплуники зъ салатою и здорова фляшка зъ горѣвкою, то панъ Олимпій ажъ пѣдъ боки взявъ ся, якъ кочерга высторцувавъ ся, зѣб-

жений вусь пригладивъ и цѣлующи панѣ Пульхеріи обѣ рудѣ, здѣймавъ доматорку лестными словами по́дъ саме небо.

Довго, по паньскому звичаю, сидѣли они при вечери, а коли око пана Олимпія доглядѣло утылу карафку зъ виномъ, то вѣнъ такъ розбалакавъся, такъ солодкими словами кругъ себе метавъ, що приходило ся думати: сей чоловікъ зъ роду лиха не дѣзнавъ, чоловікъ веселои дотепной вdachъ жиє собѣ безжурно. Отъ... панъ шляхтичъ зъ повною мошонкою....

По вечери засѣла на диванъ панѣ Пульхерія, коло неї сидѣвъ панъ Олимпій, она зъ табакеркою, вѣнъ зъ люлькою въ рукахъ.

— А що, Леониде, чи довго тобѣ еще бурлаковати? — спытавъ Олимпій панича Леонида. — Не соромъ такъ самѣтно на тѣмъ свѣтѣ жити? Часъ вже и пора на щиру и любу дружину подумати! Ё, тыхъ чорнобривокъ и бѣлявокъ, того дѣвочого чуда-цвѣту, доvoli по свѣтѣ! Хто рано одружить ся, той вѣкъ не натужить ся... До сивого волоса сидѣти не будешь... Найлучша спѣлка, чоловікъ та жѣнка! И тобѣ вже пора подружити ся...

— Що я єму не наговорилась, про подруже головы не нахлопоталась, вѣнъ про женитьбу и чутти не хоче, свою рѣдну веньку своимъ упрямствомъ зъ свѣта жене! Що зъ нимъ стане ся, якъ руки навкрестъ зложу, мои очи на вѣки замкну! —

говорила протягливымъ докоряючимъ голосомъ панъ Пульхерія. — Про милѡсть Божу, скажи ему, милый Олимпій, нехай розуму набере!

— Бери, Леониде, на розумъ, чи може страхаєшь ся жѣночого пола? Не бѡйсь, хлопче, бѣла риза не веде до пекла, але прямѣсенько до свѣтлого раю. Леониде, ты не сегоднѣшній молодець и заразъ тобѣ не соромъ пѡдъ вѣнецъ! По тобѣ пѡзнаю, що ты лишъ притаивъ ся... ты прецѣнь любого мѣсяця родивъ ся! Тфу, пекъ зъ такими химерами, зъ такимъ нечуванимъ завзятемъ!...

— Вѡнъ мене, свою матѣрь, такъ огѡрчивъ, що сказати не можу... Черезъ него сонъ очей моихъ не бере ся, черезъ него....

— Рѣжь мене на дрѡбнїй куснѣ, матѣнко, утопи мене, — говоривъ зъ обуренємъ Леонидъ — лишъ про ту панну Клявдію менѣ не згадуй! Бо если нею менѣ голову клопотати мешъ, то бѡгме, що на себе руку наложу...

— Кого, кого выбрала тобѣ пѡдъ пару твоя дорога мати? — перервавъ Олимпій слова Леонида. — Що то за панна Клявдія?

— Панна Клявдія Н*! — толкувала панъ Пульхерія.

Панъ Олимпій зъ гнѣвомъ и бридомъ три разы на пѡдлогу сплюнувъ, сильно ногою тупнувъ и почавъ про сю справу розводитись. Черты его вѣстили, що они збочили зъ правої стежки и въ

мановець зайшли, на тернисту дорогу заблудили, що якась покуса до панї Пульхерїї приступила, и она зъ ей намовы була готова рѣдну дитину за-продати.

— Тфу, пекъ! — выкрикнувъ Олимпій. — А где-жь она Леониду пѣдъ пару? Я вже въ лѣтахъ, но до неї мене нѣхто и ланцами не прикувавъ бы. То престарѣлый цвѣтъ! Коли я еще парубочивъ, она вже пѣдъ вѣнецъ рвалась, а теперь радо и старому подружа не вѣдмовила-бъ: отъ якъ люде кажутъ, для похилого плота и гнила вербова пѣд-пора увѣйде. Леониде, стережись такихъ перецви-лыхъ русалокъ... непростимымъ грѣхомъ такою огидою чесну душу занাপастити!... Она теперь лишь здатна печи пильнувати!

— Отъ и маєшь! Смутку мѣй тяжкій! Дякую за таку раду и пораду! — сказала нетерпелива панї Пульхерїя и пѣднялась зъ горестію и гнѣвомъ зъ дивана.

— Не гнѣвайтесь, кумнатко, я вамъ лишь щиро правду говорю и вамъ лишь добра желаю! Панна Клявдія не для вашего сына Леонида...

— А чому се?

— Чому, се цѣлый свѣтъ добре знає! Я для него выбравъ таку ляльку, що и краличу зъ нею пѣдъ вѣнецъ ступати не соромъ! — сказавъ панъ Олимпій и устами такъ сильно цмокнувъ, що не треба було иншого доводу, що єму не першиною,

въ подѣбныхъ справахъ перше слово говорити.

Панѣ Пульхеріа, мовѣ зъ восторгу въ руки сплесла, зиркнула кокетно до зеркала, граціозно поглянула на пана Олимпія, сѣла зновѣ на софку и положила бѣленьку пухку руку на его лѣве плече.

— Що кровь, то не вода! — щебетнула радѣснымъ голосомъ. — Бувъ ты колись щирымъ приятелемъ нашего дому и такимъ оставъ ся до нынѣшного дня. Любезный Леониде, ажъ теперъ протворивъ ся тобѣ свѣтъ райскихъ чарѣвъ и земского щастя...

Не знавъ Леонидъ, якъ свою душевну радѣсть объявити. Якъ божевѣльный дервишь почавъ комнатою вертѣтись и несамовито дивнымъ голосомъ горлати...

— Отъ се мѣй правдивый спаситель, мѣй избавитель зъ сего кромѣшного ада! Вже конецъ всѣмъ моимъ терпѣнямъ и безраднымъ мукамъ!

— Мудра саломоньска голово! — выкрикнула Пульхеріа и пригорнула до груди сухорлявого Олимпія, що сей думавъ, вже надѣйшла его послѣдна година.

— Кажу вамъ, кумнатею, таку козиръ дѣвчину выбравъ я для вашего сына, що.. що... на то якъ на образъ дивитись! За нашихъ часѣвъ не видавъ я такихъ красавиць, якъ она...

— Олимпій, не говори такихъ дурниць! Я и сегодня за мои прелестнѣ чары зъ панною не

мѣняла бы ся... А що, не солодкій мои поцѣлуѣ?—и почала Олимпія до себе горнути и цѣлювати, що вѣнъ ажъ остовпѣвъ и не знавъ, якъ позбутись тыхъ обѣймѣвъ и поцѣлуѣвъ.

Зъ годомъ позбувъ ся вѣнъ сего сильного полипа.

— Не за довгій часъ переконаєтесь, — почавъ говорити, вздыхнувши глубоко — що я щиро правду говоривъ! Кажу вамъ, така пышненька краля-лялька, якъ гаева рожа, а маєтку у неї ласка Божа...

— Чуєшь, Леониде, тѣшь ся, дитино! — выкрикнула радѣсно панѣ Пульхеріа. — Голубку мѣй дорогій, скажи менѣ, где той чудовный ангелъ проживає, якъ зве ся вѣнъ? — пытала ся дальше цѣкавостію розжарена Пульхеріа пана Олимпія.

Зъ утоми кинулась въ стародавний фотель. Бѣдный лишъ жалѣбненько заскрипѣвъ, мовъ тяжко вздыхнувъ.

— Она, та чудова русалка-красавиця, не цвѣточкою нашего поля! Она далеко въ чужѣмъ краю проживає и панною Фльорикою зве ся. Отъ тутъ щирый єї образъ!

При сихъ словахъ вынявъ зъ кишенѣ жмутъ паперѣвъ и зъ нихъ фотографію панни Фльорики и подавъ єѣ панѣ Пульхеріи.

— Дѣвчина на дивовиже! Що на се скажешь, Леониде? — спытала мама сына.

Паничъ Леонидъ такъ затупивъ очи на образокъ, заглядавъ, призиравъ ся, що ажъ засторопѣвъ.

— А що, паничику, не говоривъ я правды? — спытавъ его панъ Олимпій.

— Та гдежъ така краля за мене поїде! Она другому щасливѣйшому судилась, а не менѣ збѣдѣлому шляхтичеви! — мовивъ зъ жалемъ Леонидъ, не здѣймаючи очей зъ любого образочка.

— Не журись, хлопче! Кубы я здоровъ, до чого возму ся, то якъ ладъ и закончу... Твоимъ дѣломъ, теперъ гарно, зъ-паньска приладити ся, и по двоухъ недѣляхъ поѣдемо на обзорины. Словомъ ручусь, що она твоєю буде. Лишь не упадай духомъ и не трать вѣдваги!...

— Я и заразъ орломъ-соколомъ до неї злетѣвъ бы, але... але невыхѣднѣй клопѣтъ мою душу мучить... Зъ-вѣдки того гроша роздобути и людску одежу собѣ справити? Моя вся одежина до нѣчого, выглядаю въ нѣй якъ послѣднѣй пройдисвѣтъ-старцюга, якъ мѣйскій жебрачisko...

— То вже, Леониде, не моимъ дѣломъ! — сказавъ на се рѣшучимъ голосомъ панъ Олимпій. — Хто за такимъ рѣдкимъ золотымъ щастемъ гонить, тому не треба выдаткѣвъ страхатись! Одежа, удержане, подорожъ, гѣйне паньске поступоване, словомъ кождѣсенкѣй рухъ и крокъ безъ гроша не можливый, все звязано зъ огромными выдатками... Знаю я добре, що у васъ грошей у заховѣ нѣтъ; знаю

я добре, що коло васъ кошава бѣда и докучливѣй недостатки загостили; але если треба гроша, то мусить его чоловікъ и зъ-пѣдъ землѣ роздобути. Мама панни Фльорики вдовою, але кажу вамъ така богатырка, червѣнчиками граєсь; отже треба и намъ показатись, щобъ не досмотрѣли, що при-ѣхали на обзорины якійсь свѣтовѣ вѣтрогоны и що въ ихъ кишеняхъ вѣтеръ гуде ..

— Правда, — говорила, глубоко вздыхнувши, паня Пульхерія — и мы пѣдъ плотомъ не родили ся и у насъ колись шляхотно жило ся; але теперь и насъ такъ присѣли хлопотливѣй недостатки, що Богъ знає зъ-вѣдки того гроша роздобути, щобъ Леонида, якъ годить ся, въ сватьбу межи люде виправити...

— Треба постаратись, зъ-пѣдъ землѣ выгребсти, послѣдне продати! — примѣтивъ рѣвнодушно панъ Олимпій.

— Та нема вже и що! — шепнула до себе зъ бодемъ панъ Пульхерія. — Таже такъ, треба-треба!... — додала голоснѣйше.

— Безпечно, що треба Леонида якъ куколку убрати! Тажъ не поѣде до чесного дому на обзорины въ подертѣй одежи и безъ крейцара въ кишени якъ якій голодранецъ-старцюга...

— Олимпій, легко тобѣ говорити и радити... Все наше добро, весь вашъ маєтокъ, вся наша дѣдизна давно на нѣчо звела ся, давно въ чужихъ

жидôвскихъ рукахъ; лишь сей старый запустѣлый двôръ, левада и садъ намъ оставъ ся, щобъ згадували менѣ лучшій часы и сердце гôркимъ полиномъ наповняли... Все добро наче вода змыла...

— Безъ гроша о подружю Леонида и не думати! Если вôнъ припаде паннѣ Фльорицѣ до вподобы, та наша гра выграна, бо поставитъ она его на ноги. Спустѣть ся на мене, я досвѣдченный чоловікъ, я васъ клопоту позбавлю, все такъ складно замотаю, що свѣтъ буде дивувати ся...

— Що робити! Треба буде и послѣдній кушничокъ землѣ продати...

— Нѣтъ иншого виходу...

До пôвночи тревала подôбна розмова и порада. Полягали всѣ спочивати. Кожде своє снило: панѣ Пульхеріа о будучихъ розкошахъ и веселыхъ забавахъ, панѣ Олимпій о своихъ знатныхъ доходахъ, а паничъ Леонидъ о горячихъ поцѣлуяхъ и щиросердечныхъ обôймахъ панны Фльорики.

Рано вôдѣхавъ панъ Олимпій.

— Леониде, за двѣ недѣлѣ до звиданя! — кричавъ зъ саней. — За тыждень приѣду, щобъ вы, кумнатко, при продажі вашого двора и огорода пораdnика мали. Тымчасомъ говорѣть зъ купцями!

III.

Старый двôръ панѣ Пульхоріи зъ садами и

огородами продавъ, не довго роздумуючись, панъ Олимпій Нафтулеви бородатому, котораго люде вже зъ-давна людскою пявкою прозвали. Жидъ-хитрунь все до послѣднего крейцара выплативъ, бо бачите кругъ двора его ланы, що колись паньскими були, коверцемъ стелились, бо знавъ добре, що вѣнъ ажъ теперь въ селѣ паномъ на цѣлу губу...

Панъ Пульхерія зъ старою служницею Замфирою перепровадила ся зъ тяжкимъ сердцемъ въ комѣрне. Тутъ она ожидала спасеня зъ женитьбы многонадѣйного сына панича Леонида.

Сему многонадѣйному сынови вручила щира журлива мама бѣльшу половину грошей зъ продажъ двора и повѣрила его вѣтцѣвскѣй опѣцѣ пана Олимпія, котрый Богомъ и святыми клявъ ся, що заступить паничеви Леониду и тата и маму и буде пильнымъ сторожемъ повѣренныхъ ему грошей. Отъ повѣрила капусту козѣ...

Поладнавши все якъ ладъ, почавъ Олимпій свои далекосяглы намѣры обьяснити и въ кѣнци освѣдчивъ Леонидеви, що вже пора имъ въ городъ выбиратись.

— Тамъ ждуть насъ всякѣ sprawy и орудки, а если ихъ, якъ обрадимось, сповнимо, то вже намъ готовити ся до ѣзды за кордонъ...

На другій день утѣшно вѣдѣхали нашѣ аргонавты зъ села Р* и оперли ся въ городъ въ

знакомой намъ „комнатѣ пѣдъ когутикомъ“.

За два дни не одно змѣнилось въ томъ спокойномъ жилищи пана Олимпія. Вечерами больше не горѣла на столѣ лѣва свѣчка, въ грубѣ паляхкотѣвъ весело огникъ зъ сухихъ дровъ, зъ нового вже стола счезла въ безвѣсти зелена фляшка зъ горѣвкою, еи мѣсце заняла статочна карафка зъ молдавскимъ виномъ. Уже и лѣжка новою капою застелена, пѣдлога мыта, смѣтя и бруду больше не добачитись. Очевидный поступъ... лишь пожелати добра пану Олимпію.

Бѣля стола сидѣвъ собѣ панъ Олимпій разомъ зъ паничемъ Леонидомъ, отъ дотепный учитель зъ своимъ неопытнымъ ученикомъ. Дымъ зъ ихъ люльокъ клубами здѣймавъ ся; зъ особлившимъ вкусомъ пили они ароматичне вино и закусовали зъ аппетитомъ булочку зъ кавяромъ.

Зъ паномъ Олимпіемъ здѣлалась така змѣна, що трудно его пѣзнати. Сурдуть якъ галочка чорный, такі самі пантальоны и камизелька, вусъ вывоскованый на всѣ боки, рухи тѣла и цѣла по-стать, все то оказовало, що панъ Олимпій немовъ вѣдродивъ ся, якось на паньскій крѣй закрѣивъ ся. И жиденята, для котрыхъ вѣнъ въ передѣ бувъ пустою нулею, теперь передѣ нимъ бруднѣ армурки знимали, низко передѣ нимъ кланялись и его кожного дня чемненько поздоровляли.

И зъ панича Леонида здѣлавъ ся такімъ элегантный мужчина, що єму не соромъ и заразы впростъ до самого Парижа поѣхати. Где глянути, чи на єго модну одєжу, чи на єго перстенѣ и золотый годинникъ, чи на єго якъ папѣръ чисту бѣль, все-все вѣстило, що вѣнъ вѣдъ чола до пяти шляхтичемъ чистои крови. Все на нѣмъ якъ выляне лежало, и сурдуть и камизелька и краватка и струксові панталыоны, натягнені якъ струна на скрипкахъ шкѣряными штруплями. Густый єго волосъ кучерями повоями по плечахъ спадавъ, фаврита стали гладшій, чепурнѣйшій; ставъ вѣнъ, кажу вамъ, сальоновымъ кавалѣремъ, що подобного свѣтами шукай. Таку перемѣну зробивъ грѣшьчарѣвникъ, а виною єи була панна Фльорика, про котру лишъ снівъ, до котрой лишъ думками зѣтавъ нашъ паничъ Леонидъ.

Нетерпеливо ждавъ вѣнъ вже разъ того ангела побачити, але о вѣдъ на обзорины панъ Олимпій мовъ забувъ. Єго занимало бѣльше буйне розпустне житє по городѣ. Живъ вѣнъ собѣ безъ всякого счета и запроваджувавъ панича Леонида въ якійсь товариства, въ якихъ вѣнъ зъ родувѣку єще не бувавъ. Грѣшь громадно зъ кишенѣ котивъ ся, але назадъ бѣльше не вертавъ. Въ кѣнци прийшовъ и паничъ Леонидъ до переконання, що гойне та марнотратне житє, до якого єго панъ Олимпій якъ той скуситель намовлявъ, єго до

доброго кѣнца не доведе.

Отъ и тому велась одного вечера така поважна розмова межи паничемъ Леонидомъ и паномъ Олимпіємъ.

— Чи довго намъ такъ бездѣльно и неощадно жити, мѣй любый вуяшку? — спытавъ Леонидъ досадно пана Олимпія. — Я на таке не приѣхавъ, тяжко придбанный грѣшь марнувати и свою власну справу вѣдъ дня до дня вѣдкладати!

— Не будь нетерплячкою! Не казавъ я тобѣ, ще посланецъ еще изъ-за кордона не вернувъ ся? — вѣдповѣвъ ему рѣзкою мовою панъ Олимпій, высушивши до дна не знаю котрый пугаръ зъ виномъ.

— Та чому той вражій посланецъ не вертає? Тажъ та вдова не жиє за горами и морями! Чи може поїшовъ вѣнъ на другій свѣтъ, зъ-вѣдки нѣхто бѣльше не вертає?

— Може гдєсь вѣдѣхали, може нема нхъ дома, отже безъ вѣдповѣди не може вернути...

— Щобъ тыхъ выдаткѣвъ катъ знавъ, а не я! Громадять ся такъ страшно, що тебе заморюка збирає. Если еще одно время таке житє потребує, то можемо, нѣчо не зборудувавши, зъ грѣшми на вѣки попрощатись...

— Ха, ха, ха! — розреготавъ ся панъ Олимпій. — Забагъ паничъ зъ-паньска жити и выдат-

кôвъ жалует! Гуляй-же, паничу, пустивши ся въ танецъ...

— Бачу, що зъ тяжко роздобутого гроша и слѣдъ пропаде, а наше дѣло и на крокъ напередъ не поступило....

— Молодой, дурный, неопитный розумъ! Жалуешь може, що я тебе зъ свѣтомъ, зъ панами ознакомивъ, тебе въ товариство гойныхъ бояръ запровадивъ? Про мене було тобѣ тамъ на селѣ якъ огôрокъ у росолѣ киснути, на свѣтъ Божій не подивити ся...

— Не жалую, милый вуяшку, але если подумаю на минувшу нôчь, то менѣ сегодня мовъ мурашки по тѣлѣ лазять. Грѣхъ непростимый тôлько гроша марнотратити... И мошонка магната, а не моя бѣдолашна, на такі величезні выдатки не выстарчала-бъ...

— Если удасть ся менѣ тебе тамъ подружити, то ты якъ дука-воевода червôнцями будешь кидати! Скажи менѣ, чи ты тамъ на селѣ въ лучшихъ товариствахъ проживавъ? Що за хосенъ зъ того Ицка або Мошка, або зъ тои простакуватои шлахты? Ты повиненъ собѣ въ гоноръ карбувати, що зъ такими панами при однôмъ столѣ сидишь....

— Про такихъ велебныхъ панôвъ я вже не одно чувъ; щобъ они гойностію величались, я того не пôзнавъ. Хто вино заплативъ? Може они?

А пити умѣють, що чоловіка ажъ ляхъ збирає ; а еще лучшій вѣдъ нихъ тѣ двѣ безстыднѣ панны, котрѣ чоловікови безлично набивались. Паньска компанія, нема що казати! Подѣбныхъ нѣтъ въ нашѣмъ селѣ. А тѣ паны, щобъ имъ Господь грѣхѣвъ не простивъ, бо ихъ душа якъ та смола чорна, таки чоловікови зъ мошонки при картахъ послѣдній грѣшъ выдирають, ошуканствомъ и шахрайствомъ лишъ жиють и зрѣють для Ивановои хаты. Нѣ, нѣ, въ таку чесну компанію, межи такѣ битѣ картярѣ-шулѣры, межи такѣ нечемнѣ пустоцвѣтнѣ дѣвчата мене бѣльше и воловодомъ не затыгне!

— Отъ и дѣждавъ ся я вдяки! За моє жито еще мене бито! Веду єго межи люде, а вѣнъ дивись якои пѣе! Чѣпає ся чести гонорныхъ панѣвъ и панянокъ...

— Ихъ честь давно зъ свѣтомъ попрощалась! Такѣ негодаѣ и на песѣй улици ростуть!

— Не надѣявъ ся я такои вдяки вѣдъ тебе! Коли такъ, то розходятъ ся нашѣ дороги... Бувай менѣ здоровъ! — сказавъ гнѣвно панъ Олимшій, надѣвъ на себе кожухъ и поплентавъ ся до мѣста.

На дворѣ було вже темно.

Довго думавъ Леонидъ надъ своимъ прикрымъ положенємъ, въ кѣнци вынявъ мошонку и почавъ числити, що въ нѣй було... Та пѣзнати було по пле-

чахъ, котрыми въ-одно стискавъ, що кѡнць до купы не сходились.

— Кобы до завтрѣшної днини дѡждатись, — шепнувъ, простерши ся на софѣ — прямѣсенько до дому верну. Въ тѡмъ пеклѣ хiba чортъ выдержавъ-бы, а не я. .

И неборачиско заклопотаный задрѣмавъ твердымъ сномъ.

Коли прокинувъ ся, побачивъ передъ собою пана Олимпія, котрый люльку куривъ и густымъ гідко воняющимъ дымомъ всю комнату наповнивъ.

— Що, паничику, ты еще не поѣхавъ до дому? — спытавъ Леонида хриплымъ голосомъ панъ Олимпій.

— Отъ заразъ почну збирати ся..

— Коли ты на те напосѣвъ ся, то я не борю; але роздумай, що чинишь, жалувати будешъ! — вѡдповѣвъ панъ Олимпій. — Що за гучна гулятика сеи noci була! Якъ вода шампанъ розливавъ ся, вѡдъ выстрѣлѡвъ коркѡвъ менѣ и теперь въ ухахъ звенить, смѣхамъ и спѣвамъ кѡнца не було... Шкода, хлопче, щось дома лишивъ ся! Знай, що таке не лучаєсь кожного дня!

— Такі товариства не для моєи кишенѣ! Они пожирають бѡльше, нѣжъ чоловѣкъ выдати може, доводять его до цѣлковитого знищення, гонять его въ бездонну западню. Вже сегодня, отъ заразъ вертаю до дому... Таке жите менѣ обридло;

волью разовый хлѣбъ ѣсти, нѣжь дыхати задушливымъ воздухомъ такой мерзкой Содомы. Бѣдна мамаша послѣдній дорогій кусень землѣ продала!... Вы обѣщали зѣ мною на обзорины поѣхати, а тымчасомъ я тутъ вже двѣ недѣлѣ дурно и пусто сиджу и дорогій грѣшъ марную... Если про се моя матѣнка довѣдаєсь, то зъ розчарованя на мѣсци умре... Вы даного слова не додержали, насъ знищили, зруйнували, насъ на поталу и смѣхъ людскій выставили ..

— Тфу та пекъ! Кто, я васъ знищивъ? Хрестѣть ся! Такъ маєшь, за твое добре сердце они въ тебе каменемъ! Чи се не чудасія? Про таке и баба въ казцѣ не повѣдає... Чи се не встыдѣ, чи се не ганьба, на доброго вуйка такіи клеветы сплѣтати?

На часѣ затихла рѣзка розмова. Леонидъ почавъ збирати ся, свою одежу въ коферъ складати. На вѣдѣздѣ ладивъ ся.

— Слухай, хлопче! Бѣгме, що я не надѣявъ ся дѣждати вѣдѣ тебе такой невдячности... Я тобѣ лишь добра желаю! — говоривъ Олимпій.

— Кто, я невдячный?

— Ты, ты! Пощо тобѣ до дому збиратись? Пѣсланецъ, якъ я въ вечеръ довѣдавъ ся, вже вернувъ и принѣсѣ вѣстку, що всѣ радо милыхъ гостей ожидаютъ. Тутъ и наші пашпорты. Зъ горкою бѣдою выхлопотавъ я ихъ въ магистратѣ... Сю справу треба було виномъ намочити, бо тутъ

вже зъ давныхъ-давенъ така установка... Хочешь щось осягнути, то плати и масти, небораче!.. Лагоди ся въ дорогу! По обѣдѣ вѣдѣдемо, а если Богъ допоможе, то завтра вечеромъ побачишь панну Фльорику...

— Ёдмо, дорогій вуяшку! — утѣшно выкрикнувъ Леонидъ и горнувъ зъ оживленнымъ чувствомъ Олимпія до себе.

— Хлопче, не горни такъ сильно, — кричавъ Олимпій мовъ не своимъ голосомъ — бо душу зъ тѣла выпрешь! Она и такъ сегодня мовъ на мотузочку висить...

* * *

Було зъ полудня. Передъ „когутикомъ“ стояли паньскій санѣ и пара добрыхъ коней. Небавомъ засѣли въ кожухахъ и шубахъ нашій оба аргонавты, огнисті конѣ рушили и лишъ дзвѣночки вѣстили, въ котру сторону мовъ вѣтеръ пѣмчали. Жиды, що дорогою вештались, зъ подивомъ поглядали на нихъ: не могли собѣ вытолкувати сю дивну перемѣну сихъ пронащихъ голодранцѣвъ. При кордонѣ имъ звечерѣло. Они переночували у знакомого корчмаря, а на другій день пѣдъ вечеръ зближали ся санѣ до хутора важныхъ операцій пана Олимпія.

Пѣдчасъ подорожи дававъ Олимпій Леониду

всѣлякѣй інформаціи и поученя, що въ головѣ бѣдолашнаго ажъ думки почали хороводомъ ходити.

— Диви ся, щобъ я зъ тебе сорому не набравъ ся! — наказувавъ вѣнъ ему у одно. — Коли спытають ся тебе про вашѣ обставины и маетки, то кажи имъ, що вы першими панами на все село...

Собаки на оборѣ заскигляли, брама заскрипѣла, а санѣ оперли ся передъ дворомъ. Комнатами свѣтло мигало, дверѣ хоромъ вѣдчинились, служанка запросила гостей привѣтливимъ голосомъ до покою. Гостѣ розгостились и проходжувались по свѣтлицѣ, подивляли взѣрцевый порядокъ и достатокъ. Всюды стелились хорошѣ пестрѣ диваны турецкѣ, гафтованѣ подушки сягали ажъ до сволокѣвъ, въ закутинѣ передъ иконою Пречистой горѣла лампада, а въ политированѣ замиснику пѣдъ шкломъ стояла рядомъ срѣбна посуда: миски, фарфурки, тацы и паньскѣ пугары та карафки.

Куда же нашѣ аргонавты заѣхали? До закордоньскаго села К., на хуторъ богатои вдовы Маріѣры. Панѣ Маріѣра повдовѣла молодою: изъ пяти дѣточекъ осталась ѣй лишъ наймолодша дочка Фльорика, бо другѣ малыми поумирали на якусь превражу задавку. Вдова Маріѣра була собѣ така запопадна, така працьовита, така роботяща, що єи господарство вѣдъ дня до дня якъ тѣсто на дрѣжджахъ росло и множилось. Лучила она ланъ

до лану, громадила грôшь до гроша; що въ руку возме, все їй щастилось. Не страхалась она чорныхъ днѣвъ и знала добре грôшь шанувати.

Єи покôйникъ, еслибъ вставъ зъ гробу, то не пôзнавъ бы своєи дѣдизны. До неї належавъ теперь той великій рыбы повный ставъ зъ млыномъ. Господи, що тамъ за коропы кохались. щупаки грались, а зъ млынового пытлю мука выходила, не соромъ кожного дня паску печи. Маріора придбала и лѣсокъ, що горбомъ густою щѣтею стеливъ ся, и той городъ зъ виноградомъ, зъ которого що осени она зъ кôльканайцять анталôвъ зеленымъ пахучимъ молдавскимъ виномъ наповняла. Старый двôръ, въ котрôмъ покôйникъ зъ свѣтомъ попрощавъ ся, служивъ для помешканя челяди; недалеко вôдъ него здôймавъ ся другій новый, обширнѣйшій. Посчезали и старіи господарскіи будынки; новіи стрôйніи зъ-далека мережали двôръ вѣнцемъ. За дворомъ ширивъ ся якъ байракъ густый садъ. Що тамъ за рѣдкіи щепы не були! Яблока домвискіи и маршаньскіи, грушки якъ цукоръ солодкіи, орѣхи волоскіи и сливки, великіи якъ смоквины.

Се все чудо довела до ладу роботяща и ошадна вдова Маріора.

— Тогды намъ спочивати, коли мемо у гробѣ лежати! — говорила она неразъ.

При тôмъ трудѣ не забувала она про свою

дитину, котру старала ся добре выховати, особливо такъ, якъ законъ Божій wymagaє Фльорика не тратила лѣтъ по конвиктахъ и французскихъ институтахъ; пѣдъ проводомъ опытной черницѣ Марины она учились не лишъ читати и писати, але и всѣлякихъ робѣтъ жѣночихъ.

— Хочу зъ моєи дитины господинѣ дѣждати ся, а не якоись гафтованои панны-ляльки! — такъ часто говорила вдова Маріора.

И чога бажала, того и дѣждала ся.

Якъ же познакомивъ ся зъ вдовою Маріорою панъ Олимпій? Чоловѣкъ, котрый цѣлому свѣтови своякомъ, дуже легко робить знакомства. Бувъ вѣнъ кѣлька разѣвъ въ вдовинѣмъ дому; хитрунови не було трудно вѣй довести, що стоявъ зъ єи покѣйнымъ мужемъ въ близкѣмъ своячествѣ. Вдова кожного разу тѣшилась єго приѣздомъ и черезъ те, що вѣнъ не бувъ скупцемъ, неразъ самѣтну розважавъ, рѣжнѣ новинки и брехоньки вѣй доносивъ, въ єи однакове житє пожадану змѣну приносивъ, то она єго яко доброго знакомого зносила и пѣдъ своєю крѣвлею радо угощала. Она не догадувалась, що вѣнъ лишъ тумана пускає и що кожде єго слово не вравдоу, а брехною пахне. Паннѣ Фльорицѣ вѣнъ неразъ приобѣцявъ зъ гарнымъ царевичемъ на обзорины приѣхати; отъ-же сего дня оправдавъ вѣнъ свою мисію и прибувъ зъ царевичемъ на обзорины.

Нетерпеливо ходили нашій молодій панове по комнатѣ. Каждый зъ нихъ рисувавъ для себе о-кремій образъ, каждый зъ нихъ ожидавъ въ най-ближшій хвили рѣшучою розвязки многоважнои справы.

— Добрый вечеръ, пане Олимпій! — роздавъ ся по короткій хвили въ комнатѣ голосъ.

Зъ такимъ сердечнымъ привѣтомъ вступила въ комнату присадковата, кругленька и весела жена въ среднихъ лѣтахъ, за нею слѣдила несмѣлымъ крокомъ молода, черноброва гнучка дѣвчина въ самомъ розцвѣтѣ житя.

— Дай вамъ Боже здоровячко, дорога панѣ Маріоро! — вѣдповѣвъ зъ молодецкою веселостію панъ Олимпій. — Чи здорові, чи веселі, чи раді гостямъ?

— За все славити Господа! Я здорова и лиха година насъ обминає! — говорила вдова и засѣла на диванъ.

— А якъ вамъ поводитъ ся, панно Фльорико? Давно я васъ не бачивъ!.. Выглядаєте якъ маєва квѣточка, повна красы, прелести и чару! — говоривъ панъ Олимпій до панны Фльорики, вхвативъ ей пухку бѣлу руку и заглядавъ въ ей чорні оченята, здавалось, що дивить ся женихъ на свою наречену.

— Якъ бачите, здорова! — вѣдповѣла несмѣ-

лымъ голосомъ панна Фльорика и сѣла на диванъ близко коло матери.

— Маю честь, шановнымъ панямъ представити мого свояка панича Леонида Н*! — говоривъ панъ Олимпій и сѣвъ на близке крѣсло.

Паничъ Леонидъ, бачучи таку гарну дѣвчину, мовъ остовпѣвъ, въ одно руки теръ, въ одно передъ панною клонивъ ся, але зъ устъ и пары не выпускавъ.

— Сердечно васъ витаємо! Просимо сѣдати, щобъ роѣ сѣдали! — мовила привѣтливо вдова Маріора. — Чи вы на насъ прогнѣвались, пане Олимпій? Півъ року минуло, а вѣдъ васъ и чутки не було...

— Трудно вѣдъ господарки вѣдорвати ся, она чоловѣка до себе мовъ желѣзнымъ ланцомъ приковує... Хозаинъ чорнымъ рабомъ свого хозяйства, а що за хосенъ зъ поту и муки? Нѣякій! Голоднї роки настали; куды поглянешь, лишъ недостатки и нужда...

На часъ утихла розмова.

— Панну Фльорика не бувъ бы я пѣзнавъ! — згодомъ-перегодомъ почавъ зновъ Олимпій. — Кажу вамъ, на дивовиже розвела ся, що ажъ нѣвроку!

— Такъ вамъ лишъ здає ся, пане Олимпій! — шепнула соромливо панна Фльорика и румянець палахнувъ всею тварею.

Велась подѣбна розмова межи паномъ Олим-

піємъ !и вдовою Маріорою. Тымчасомъ паничеви Леонидови, що засѣвъ недалеко вѣдъ панни Фльорики, бухнула кровь якъ кипячка до головы; здавалосьъ ему, що на грани сидить. Бѣдакови серце неспокѣйно било ся, на чоло выступивъ пѣтъ густими краплями. Въ такѣмъ положеню вѣнъ нѣколи не бувъ. Тихо сидѣвъ вѣнъ мовъ та нѣма рыба, хѣба що вѣдъ часу до часу головою кивнувъ, або вуяшкови, если ему кадило загасло, огню выкресавъ; а се часто лучалось, бо сей сегодня языкомъ трудну панщину збувавъ.

Вдова Маріора, хотѣй тѣй сорокпѣтый рочокъ минувъ, була жена веселой вдачѣ, середного росту, румяна тварь вѣстила повне здоровѣ. Она нѣколи не величалась одежею: чорный шарафанъ крывъ єи тѣло, бѣла гафтована хустка єи голову, чистый фартушокъ єи подолокъ; все доводило, що любила скромнѣсть и приличнѣсть въ одежи. Симпатична мова, тихій миръ всѣхъ чертъ лица кождому говорили, що въ серци сеи женщины лишь стародавна доброта и щирѣсть пробували; она не знала нѣ лизувѣства нѣ зависти, она спомагала нищихъ и убогихъ, она давала кождому въ клопотахъ добру раду, а всѣмъ домашнимъ добрый примѣръ.

Дочку одиначку, панну Фльорику, любила она якъ свою душу и неустанно день и нѣчь благала у Господа Бога для неї щастя и долѣ. Для

дочки она на тѣмъ свѣтѣ жила, для неї трудилась и господарила.

Панна Фльорика мала вѣсѣмнайцять лѣтъ, дѣвчина въ самѣмъ розцвѣтѣ, добре вихована, а богате вѣно вже роками стояло на поготовѣ. Таке заманчиве дѣвча чарув серце кожного молодця и вливає въ душу єго далекосягаючі благородні думки.

Пухкі форми гнучкого тѣла панни Фльорики крыла буденна ружева сукеночка; не видко було нѣ голыхъ грудей нѣ лѣктѣвъ. Мама не терпѣла такого гидкого крою, котрый вѣдъ французѣвъ и въ нашѣ стороны поволї заносивъ ся.

— Неприлична — говорила — дѣвчатамъ така погана мода! Для неї у насъ еще роля не выорана, поле облогомъ лежить...

Въ довгихъ косахъ панни Фльорики красѣла хризантина. Але и тої не треба було, бо панна Фльорика була сама чудовымъ цвѣтомъ, повна блеску молодости, незвычайної красы и повного здоровя. Если, милый читателю, маєшь понятє о хорошѣй чорнобровцѣ чистой крови, то знай, що така була панна Фльорика; то знай, що слабе перо не въ силѣ всѣ тѣ дѣвочѣ прелести, той симпатичный выразъ лица, ту чаруючу гармонію членѣвъ тѣла вѣрно вѣдрисувати. Очи мала она якъ двѣ чорнѣ черешнѣ; если ними на тебе зиркне, то гинь серце и пропадай! Щоки розцвилѣ рождѣ,

а уста правдиві пахучі ягідки... Кажу вамъ, дѣвчина якъ у лузѣ калина: гарна, жива якъ живе сръбло, весела якъ ясочка.

Трѣвка була розмова межи вдовою и Олимпіємъ. Въ кѣнци піднялась панѣ Маріора.

— Розбалакалась я — мовила вѣходячи — и на милыхъ гостей цѣлкомъ забула... Зъ подорожи позамерзали... треба чимось застиглу кровь розѣгрѣти...

Отъ бѣгме, що здало бысь! Я сцѣпъ, що душѣ въ тѣлѣ не чую! — додавъ панъ Олимпій и не знати чому и по-що, таки слѣдомъ за доматоркою потѣкъ ся въ другу комнату, отъ може тому, щобъ тамъ вже напередъ заморити того гидкого и докучливого червака.

Въ комнатѣ лишились лишъ панна Фльорика и паничъ Леонидъ, такъ якъ то кажуть самъ на самъ, щобъ нѣхто не прислухавъ ся ихъ любимъ розмовамъ, щобъ нѣхто на перешкодѣ не стоявъ чарамъ райской розкоши и перелету ихъ сердець до тихого раю щирои любви.

Довшій часъ тревала межи ними тишина.

— Господи, свѣте мѣй, яка хороша панна Фльорика! — думавъ собѣ паничъ Леонидъ. — О-денъ поглядъ еи чаруючихъ очей на сто коней посадивъ бы мене! Ёсли удасть ся менѣ подружитись зъ нею, то не буде щасливѣйшого чоловіка на Божѣмъ свѣтѣ, якъ я!

Въ кѣнци почувъ вѣтъ въ собѣ смѣлость и вѣдугу и перервавъ прикру мовчанку...

— Простѣть, панно Фльорико, — сказавъ тихимъ голосомъ — если васъ спытаю: не скучно вамъ тутъ на хуторѣ такъ самѣтно проживати?

— Нѣ! Въ недѣлю ѣдемо въ сусѣдне село Богу помолити ся, а и въ будный день скука мене не чѣпає ся; куда бо оберну ся, всюда на здоровѣи руки работа жде!... — щебетнула панна Фльорика и почервонѣла якъ макѣвка.

— Черезъ довгу зиму треба чоловѣкови розѣрватись! Бували вы на якихъ забавахъ?

— Нѣ, въ такихъ розрывкахъ не нахожду нѣякои приятности. Они не по моѣй души...

— Що чую? Дивно менѣ, що таку гарну панну якъ вы танцѣ не тѣшати...

— До танцѣвъ и гулянокъ я зъ роду наклону не мала, въ такихъ забавахъ розкоши не находила и вѣдъ нихъ всегда вѣдверталась. Васъ се дивувати буде, але чисту правду вамъ кажу. Все, що на такихъ забавахъ говорить ся, то по бѣльшой части лишъ брехня и притворство, а я такихъ людей на очи знести не можу...

— Передъ чарами такои дѣвицѣ якъ вы всѣ молодцѣ поклоны клали-бъ, подѣбно якъ передъ чудотворною иконою...

— Зъ вашихъ слѣвъ пѣзнаю, що и вы, пане Леонидѣ, до подхлѣбства привыкли... Где можна

звычайну дѣвчину зъ чудотворною иконою рѣвнати? Се грѣхъ великій противъ закона Божого...

— Закоханий молодець не може такъ легко позбутись тои особы, котру обожає... Вѣнъ радъ лишь зъ нею розмовлятись, вѣ ей чаруючій оченята заглядати... Всѣ его мрѣѣ и надѣѣ она лишь оживляє и золотомъ оправляє... для него така истота чистымъ божествомъ...

— Може оно и такъ дѣсєь, не знаю, але якъ вы кажете межи закоханими людьми. Я еще нѣкого не любила и за мною еще нѣ оденъ мужчина зъ любви не минавъ ся; а скѣлько я тыхъ пѣдхлѣбныхъ солодошей чула, то дарма и почислити. Отже бачу кѣлько правды вѣ мужескихъ словахъ. Єще разъ вамъ кажу, що я не знаходжу вѣдрады вѣ такихъ забавахъ, такимъ воздухомъ дыхати не можу. Менѣ приятнѣйша сердечна розмова, и то тутъ межи стѣнами сего матерного скромного дому...

Пѣзнавъ паничъ Леонидъ, що не зъ-умѣє вѣ вѣдповѣдну струну ударити, и замовкѣ на хвили, заклопотаний, яку розмову дальше розпочати. Ажъ побачивъ на стѣнѣ висячу гитару, головный и дуже важный инструментъ того часу...

— Хто грає на гитарѣ? — спытавъ несмѣливо. — Хто на самотѣ проживає, для того сей инструментъ щирымъ товаришемъ... Гитара своими звуками тугу проганяє, вѣ серци дрѣмучій чути

будить, радощами и розкошею душу наповняе...

— Я граю, если маю трохи вільного часу, отъ въ недѣлю або свято яке. Такъ зъ скуки и нудьги беру въ ряды-годы сей инструментъ до рукъ...

— Я музику надъ все люблю! — промовивъ зъ запаломъ паничъ Леонидъ, скокнувъ до стѣны, знявъ гитару и подавъ єѣ зъ вѣжливостію паниѣ Фльорицѣ. — Прошу, будьте ласкаві що заграйти!

— Дякую! — вѣдповѣла она милымъ голосомъ. — Давно не мала я гитары въ рукахъ, що знала, все забула, навѣтъ и ту тужливу мелодію про Гриця, котру въ кождѣмъ домѣ грають и спѣвають...

— Рѣдко подыбати дѣвицю, що умѣе на тѣмъ инструментѣ грати, щобъ подѣбною мовою не извинялась! — сказавъ Леонидъ и вдаривъ рукою по всѣхъ струнахъ.

Гитара зашумѣла незносными диссонансами.

— Отъ се доводомъ, що я довго въ рукахъ гитары не мала. Розстроили-сь всѣ струны! — примѣтила панна Фльорика.

— Сейчасъ настраю! — сказавъ услужливо Леонидъ и почавъ кѣлки крутити, струны строити.

Зъ-годомъ роздало ся кѣлька милозвучныхъ акордѣвъ.

— Пѣзнати майстра! — шепнула панна Фльорика.

— Колись я незгѣрше гравъ та не одну по-

хвалу зъ рожевыхъ усточокъ чувъ, але теперь годѣ! Настрѣй моєи душѣ тужливый и сумовитый; дарма менѣ тѣ живѣ до сердца промовляючѣ акорды роздобути...

— Боже, якъ я тѣшу ся, щось хорошего и нового почути. Чи умѣете и заспѣвати? Вашъ голосъ милый та вже ваша мова здає ся дивнымъ чарующимъ спѣвомъ...

— Колись спѣвало ся, але вѣдколи панны на мене и подивитись не хотятъ, то и спѣвъ вѣдцуравъ ся мене, и я позабувъ всѣ пѣсни, якими я разъ людей розважувавъ и веселивъ. Если знайшло бы ся на свѣтѣ таке сердце, котре єднало бы ся зъ моимъ нѣжнымъ чутємъ, то я и где-щось собѣ пригадавъ бы; але...

— Дивне вы собѣ уроѣли! Пуста ваша розпука! Мужчина якъ вы не пропаде въ свѣтѣ, а легко щире сердце для себе приєднає... Та же дѣвочого цвѣту по всему свѣту... Прошу, не вѣдкажѣть менѣ и заспѣвайте якусь пѣсоньку...

— Просьбѣ зъ такихъ солоденькихъ усточокъ дарма вѣдказати! — вѣдповѣвъ паничъ Леонидъ.

Акорды забренѣли и вѣнъ почавъ спѣвати:

Ты дѣвчино чорноброва,

Ахъ кобы ты знала,

Що очима ты зъ серденька

Весь спокѣй украла!

Хлопцю, чарôвничко гожа,
Не дай пропадати!
На семъ свѣтѣ, на тôмъ свѣтѣ
Грѣхъ тяжкій мешь мати...

Подаруй му твою ручку,
Твои чорнѣ очі,
Що такъ сяють якъ зôроньки
Темненької ночі!...

— Що за гарна пѣсонька, а спѣвъ таки душу
продирає, вôдганяє всю тугу, жаль и розпуку.
Рада-бъ я знати, чи дѣвчина подарила хлопчинѣ
серце...

— Не знаю... Дѣвоче серце тайна велика!..
Оно и примховате и на химернѣ вибаги богате,
загадочне, що вго трудно вôдгадати... Сьогодні тобѣ
прихильнôсть объявить, а завтра зновъ въ твоє жи-
тє смертноснои отруѣ вливає...

— Гарна пѣсонька, нема що казати! Такихъ
хорошихъ я на вѣку еще не чула...

-- Павно Фльорико, прошу-благаю васъ та-
кожъ пѣсоньку заспѣвати, звукомъ вашого ангель-
ского голосочка потѣшити моє безрадне серце! —
моливъ глубоко зôтхнувши паничъ Леонидъ.

— Спѣваю лишъ поединчѣ стародавнѣ пѣсни...

— Почути вашъ голосъ, для мене вже ве-
ликою вôдрадою! — говоривъ, дôбравши вôдваги,
паничъ Леонидъ. — Боже милостивый, самъ не

розберу, що зô мною дѣсь... Тяготить якась вага на моимъ серци... Виною всего мого внутрѣшного розстрою и неспокою то тѣ вражѣ дѣвочѣ оченята.. Они мене своимъ чаромъ вѣку позбавять...

— Будьте ласкаві и розкажѣть менѣ где-що близшого про ту прелестну чарôвничку зъ тими вражими очима! Где-жъ она проживає, щобъ передъ єи престоломъ поклôнъ ударити? — молила умильно панна Фльорика панича Леонида.

При тôмъ поглянула на него такъ любимъ окомъ, що єму серце въ груди сильно застукало; здавалось єму, що оно тутъ-тутъ вискочить зъ груди и ударить поклôнъ передъ чарôвницею Фльорикою. Вôнъ черезъ короткѣй часъ и слова не мôгъ промовити, мовъ-бы єму хто гортанку зашморкнувъ; зъ-годомъ єму полекшало.

— Впередъ заспѣвайте, а потôмъ назву вамъ ту чарôвницю! — почавъ говорити.

— Нѣ, впередъ скажѣть!

— Нѣ, не скажу, прошу впередъ заспѣвати! — и подавъ паннѣ Фльорицѣ гитару.

Зновъ зашумѣли акорды, дрôбнѣй рожеві пальцѣ легко понеслись по струнахъ и почувъ ся звôнкѣй сопранъ...

Соловѣю, чародѣю,

Що щебечешъ въ гаю,

На серденьку жаль и смутокъ

Я великѣй маю!...

Зъ чорными очима хлопець
Не дає спокою,
Ними вѣнъ тяжку розпуку
Вливъ у душу мою.

Я безъ него вмываю ся
Гѣркою слезою,
Я безъ него якъ безъ роду
Кругловъ сиротою.

Заспѣвай му, соловѣю,
Въ садѣ на калинѣ,
Щобъ прилинувъ мѣй соколикъ
До дѣвчины нинѣ.

Бо безъ него бѣдна вяне,
Якъ той цвѣтъ на сонци,
Сумно вѣкъ єи минає
Якъ въ чужѣй сторонцѣ...

— Славно, панно Фльорико! Голосочокъ якъ
срѣбный звѣночокъ, мягкій якъ оксамить! Такъ
спѣває людина, коли душа повна щастя! Справдѣ
спѣваєте щебечете якъ той соловѣй въ калино-
вѣмъ гаю! — промовивъ зачудований паничъ Ле-
онидъ, скочивъ якъ не свѣй зъ крѣсла и поцѣлу-
вавъ бѣлу ручку панни Фльорики.

Она не вѣдтягала руки и усмѣхнулась любо
до него, знакъ, що ихъ серця порозумѣлись, що
акціи пана Олимпія пѣдскочили значно въ гору...

— Радъ бы я знати, — спытавъ паничъ Леонидъ панну Фльорику — чи донѣсь хлопцевѣ словейко горяче бажане дѣвоче?

— Не знаю, але яко вѣрный посланецъ повиненъ бувъ свою задачу точно сповнити! — вѣдповѣла, якъ рожа спаленѣвши, панна Фльорика.

— Щасливый хлопецъ! Ёслибъ я такимъ бувъ, то я зъ царями не мѣнявъ бы ся. Але менѣ по дѣбна доля на вѣку не судилась...

— Чого-жъ вамъ хибуе?

И зновъ поглянула на него тыми чорными очима... Здавалось ёму, що они до самого сердца перебивались, въ его душу поринали ..

— Чого менѣ бракуе? Щастя!... Вѣдвертаєсь оно вѣдъ мене, якъ вѣдъ якого проклятого, наповняє мою душу лишь турботою и безнадежною...

— Щастє неразъ таке змѣнчиве, якъ мартова погода: и совце свѣтитъ и снѣжницею мете! Молодому якъ вы паничеви свѣтъ отвертый...

И не докѣнчила своєї мовы; на еѣ устахъ голосъ мовъ заумеръ.

Паничъ Леонидъ зближивъ ся до дѣвчины и хотѣвъ щось говорити, але не мѣгъ Богъ знає чому и одно слово промовити.

Давно проминули тѣ часы, коли до сердець гитара мѣсть мостила и звуками будила въ нихъ чутє сердечной любви, лучила тыхъ до купы, котрѣ зъ роду не знались. Такѣ чуда и дива, якѣ

незначна гитара чинила, теперь и той великанъ-клапцимбалъ не въ силѣ учинити, щобъ сторцакомъ ставивъ ся. Пôдъ пальцами панича Леонида струны гитары зновъ вôджили, рознеслись акорды и вôнъ солодкимъ спѣвомъ почавъ объявляти свою щиру безмѣрну любовь до красавицѣ панны Фльорики.

Гидка будьденна проза перервала дроты телефону двохъ любовію розпламенѣлыхъ сердець. Вôдчинились дверѣ вôдъ пекарнѣ и въ комнату вступивъ весело хитаючись панъ Олимпій. За нимъ легкою ступою поступала панѣ Маріора зъ тацою въ рукахъ, на котрôй блистѣла батерія фляшокъ и пугарôвъ; за нею ишла стара служанка зъ закускою, виднѣлись кнышики, шинка и инші ласощѣ.

Выбôръ вина и закуски бувъ заслугою пана Олимпія. Вôнъ при такихъ нагодахъ бувъ опытнымъ знатокомъ: знавъ вôнъ зъ-давна, где въ пивници вдовы выборніи бутельки лежали, знавъ въ спѣжарни кождый кутокъ и наилучшій кусокъ. Зъ вдоволенья теръ вôнъ собѣ сухі, худі руки и засѣвъ за бѣлою якъ снѣгъ скатертію застеленный стôль, ласо якъ кôтъ позираючи то на рядъ бутельокъ то на вкусні присмаки власного вынаходу любон чепурной доматорки.

— Отъ се мене тѣшитъ, — перервавъ хвилеву тишину — щомъ милый звукъ гитары зачувъ! Въ моихъ молодыхъ лѣтахъ и я по тыхъ стру-

нахъ бренькавъ! Гей-гей, все минуло ся якъ милый сонъ лѣтної ясної ночи... Панно Фльорико, правда, що мѡй братанецъ не согѡршій грачь и спѣвакъ?

— Голосъ симпатичный и гра майстерска! — вѡдповѣла покраснѣвши панна Фльорика.

— Славно, Леониде! Похвалы зъ такихъ устъ ты еще зъ роду не почувъ! — мовивъ утѣшно панъ Олимпій, поцѣлювавъ руку доматорцѣ и почавъ нетерпеливо пугарѣ виномъ наливати.

По вечери нашѣ еще довго балакали и забавлялись, молодята на тему „щире коханє“, а панъ Олимпій своими небылицями и жартами панѣ Маріорѣ зъ очей ажъ слезы добувавъ.

Подѡбнымъ способомъ проминуло имъ вѡсѣмь днѣвъ въ дворѣ панѣ Миріоры; прожили они ихъ тамъ якъ у Бога за пазухою, якъ у раю за дверми. Вдовѣ подобавъ ся паничъ Леонидъ, а панна Фльорика вже безъ него и дыхнути не могла. Вѡнъ бувъ чепурненькимъ, добре вихованымъ кавалѣромъ зъ салѡновыми аристократичными манерами; зъ дня на день росла межи молодятами вѣрна любовь, не могла ихъ бѡльше розлучити нѣяка сила. Вдова и Олимпій пѡзнали, що молодята порозумѣлись, и противъ подружа не ставили нѣ найменшой перепоны.

Про вѣно, про мастокъ Леонидъ не згадувавъ и словомъ; вѡнъ вдоволенъ бувъ нѣжнымъ дѣвочимъ

серцемъ, єи чаруючими очима и чорными бровами. Упорядкованє тыхъ справъ и назначене поры для подружа перенявъ на себе панъ Олимпій, хитра и опытна голова.

Леонидъ не разъ чувъ, якъ Олимпій передъ вдовою єго маєтокъ величавъ... отъ ѣхала хитра пташка по крутому шляху. Вдовъ неразъ ажъ моторошно ставало и сердечна не выходила зъ замороки; але се Леонида не обходило. Знавъ вѣнъ дуже добре, що Олимпій доведе справу до доброго кѣнця.

По довгихъ нарадахъ уплескали и весѣлє, котре мало вѣдбутись вѣ недѣлю по Зеленихъ святахъ.

Гарный мѣшокъ зъ червѣнцями вручила вдова пану Олимпію. Осьмой днини вѣдѣхали нашѣ аргонавты зъ двора вдовы Маріоры, оба утѣшпѣ, що имъ удалась выправа, що безъ великого туду и заходу добули золоте руно.

Такъ закѣнчились обзорины панича Леонида.

IV.

Вернули ся нашѣ назадъ вѣ городъ вѣ стухлу нездорову комѣрку „пѣдъ когутикомъ“.

Вже пѣдъ пору повороту зъ подорожи панъ Олимпій морочивъ и клопотавъ иншими думками занятого панича Леонида.

— А що, хлопче, не говоривъ я щирои правды? Дѣвчина якъ пахуча квѣточка въ гаю, а маєтку ласка Божа! Господарства подѣбного дарма и у нашої маючої шляхты вышукати; що лишъ серпе бажає, всего тамъ подостаткомъ. Тѣ всѣ маєтки то заслуга запопадной вдовы господинѣ Маріюры, котра зъ спадщини по покѣйнѣмъ мужу и макового зерна не запропастила, але пильно докладала зерно до зерна и придбала собѣ та рѣднѣй дочцѣ гарный маєточокъ. Не думавъ я, що удасть ся тобѣ дѣвоче серце приклонити до себе, бо такихъ штучокъ тебе не учено; але твоѣ лагодный норовъ и твоє добре вихованє выгладили тобѣ до побѣды дорогу и добра доля не клала тобѣ тернистыхъ перепонъ на стежку твого житя, бо покохала тебе така краля, що и князеви пѣдъ пару не соромъ...

— Але бо и мене за молодыхъ лѣтъ нѣхто довбнею въ голову не бивъ... Умѣю и я заговорити, заспѣвати, вуяшкѣ моѣй дорогій! Не такіи я, щобъ мною плоты пѣдпирати!... Моѣй вусокъ якъ галочки крыло чорне, а мои очи правдивою принадою для хорошихъ молодыхъ дѣвчатъ... Може не выгдавъ я въ моѣй моднѣй одежи якъ сынъ котрого-небудь значного аристократа, може не плѣнивъ я моими паньскими манѣрами цѣлу истоту молодой дѣвчины?

— Справдѣ ты по майстерски вѣдогравъ свою

ролю и спрятно розвивъ замотаный клубокъ... Я готовъ на колѣна передъ тобою упасти и на весь голосъ выкрикнути: Славно, Леониде, тебе духъ святой осѣнивъ, зухъ зъ тебе молодець хочъ куды!... Послухай-но! Мати панны Фльорики подала менѣ при вѣдѣздѣ отъ сей мѣшочокъ зъ червѣнцями... казала менѣ, що тамъ битыхъ голяндскихъ 1000 золотыхъ монетъ!... Може стане вашѣй нуждѣ я-кось запобѣгчи, буде зъ-вѣдки тобѣ и мамѣ на весѣле якъ ладъ прибратись... Але знай, мѣй хлопче, що и я за мѣй трудъ, за мѣй захѣдъ числю на мое баришѣвне... бо еслибъ не я, то ты все бурлакувавъ-бы и при твоѣй мамѣ въ кулакъ бивъ...

— Вуяшку! — мовивъ пѣдъ впливомъ щастя и радости паничъ Леонидъ. — Дай вамъ Боже всего добра, я безъ васъ и вашихъ знакомствъ пропавъ бы безслѣдно въ нашѣмъ жидѣвскѣмъ селѣ. Все мое щасте я лишъ вамъ завдячую и тому маєте повну слушнѣсть жадати вѣдъ мене вѣдповѣднои надгорода. Всѣ вашѣ сумнѣвы въ сѣй справѣ пустою половою; що чоловѣкъ чесно заробивъ, тое ему правильно и належить ся...

— Твои замѣтки припали менѣ до серця, бо переконають мене що ты пѣзнавъ, що ты лишъ моими заходами непохибно до певной пристани добивъ ся. Тому припадае менѣ десята часть тыхъ грошей, якѣ менѣ вдова Маріора вручила, значить 100 червоныхъ.

— Добре, вуяшку, я годжу ся, бо я безслѣдно пропавъ бы въ бездоннѣмъ вирѣ недостаткѣвъ и клопотѣвъ...

* * *

Зновѣ бачимо пана Олимпія и панича Леонида въ малѣй комнатѣ „пѣдѣ когутикомъ“. Тамъ панъ Олимпій все на иншій ладъ перелицювавъ: видко тамъ и нову софку и нове лѣшко и два нові вѣлхові крѣсла.

Зъ близкого готелю принѣсь слуга обѣдъ, гарна фляшка зъ молдавскимъ виномъ стояла на столѣ, пильно доливавъ зъ неи панъ Олимпій и крѣпивъ свои вѣдъ превеликои надсады зауналь силы...

По обѣдѣ розпочали оба розмову.

— Вуяшку, щожъ намъ теперъ чинити?

— Головнымъ дѣломъ теперъ твою маму вѣдвати, еѣ про все повѣдомити, щобъ и матерне сердце твоимъ щастѣмъ потѣшилось. щобъ и она на часочокъ душѣ тяжелого страданя позбулась. Тыхъ 900 червѣнцѣвъ передашь їй, щобъ свою и твою гардеробу якъ треба обновила, бо треба заздалегѣдъ и про весѣлѣ подумати и въ приличнѣмъ свѣтлѣ передъ чужими людьми появитись. Не дай Господи, щобъ они зъ вашихъ нужденныхъ обставинъ чого не покмѣтили, або вѣдъ злѣсныхъ пѣд-

шептухъ зачули! Они тогды зъ гидомъ вѣдцура-
ли бы ся васъ, а твое щасте безслѣдно провалило
бы ся въ глубоку прѣрву и межи тобою а панною
Фльорикою протворивъ бы ся бездонный заломъ,
а 1000 червѣнчикѣвъ вертай небоже та зъ-вѣдки?...
хиба лишь Святый знае! А тогды була бы для
васъ невыхѣдна бѣда, якъ тѣй рыбѣ, що въ сѣти
влѣзла и бѣльше тѣй на волю не добутись. Завтра
въ ранцѣ вѣдѣдемо оба до твоеи мамы, щобъ все якъ
ладъ спорядити. Будете мене слухати, то вамъ
все въ нитку пѣйде; а если нѣ, то выбачайте,
самѣ станете виною вашего бездомя и душевного
томленя.

— Вуяшку, мы безъ твоихъ радъ и порадъ,
безъ твоего опѣкунства пропадемо! Що скажешь,
робити будемо... Молю тебе, доведи до доброго
кѣнця розпочате дѣло... Безъ моеи золотой Фльо-
рики свѣтъ менѣ немилый!.. — мовивъ задавле-
нымъ голосомъ паничъ Леонидъ.

— Не жури ся! Якось то буде, кобы я здо-
ровъ и моя голова, котра до теперъ не одно хи-
тро замотала! Слухай лишь моеи рады, банувати
не будешь! Скажешь мамѣ, шо менѣ вдова Ма-
ріора за мѣй трудъ и захѣдъ десятую часть чер-
вѣнцѣвъ власноручно передала. Що говорити бу-
ду, яку раду давати буду, то ты на все лишь
потакуй!

— Вуяшку, твоеи рады якъ слѣпый плота

держати ся буду! Хочешь, щобъ я говоривъ, говори́ти буду; хочешь, щобъ я мовчавъ, то зъ мене и ножемъ нѣхто слова не добуде...

* * *

На другій день вѣдѣхали нашѣ въ село Р*, загорненѣ въ шубы и футра, мовъ правдивѣ маючѣ дѣдичѣ-бояре.

Панѣ Пульхеріа мешкала въ хатчинѣ підпанка голоколѣнця Мигалакіа Фрунзы, що въ чоботахъ ходивъ, але за собою босыми слѣдами писавъ. Були разъ и такі́ часы, коли и вѣнъ якъ панъ на подушкахъ собѣ вывертавъ ся, але сегодня спить вѣнъ и на твердѣмъ кулаку; були часы, що вѣнъ у мужика хлѣба не просивъ, теперъ все перемѣнилось, бо и собака у него голодує. Наймивъ вѣнъ панѣ Пульхеріа свою хатчину на рѣкъ, а самъ до мужика у комѣрне поѣшовъ. Въ тѣй хатчинѣ проживала панѣ Пульхеріа и клопотливо збувала свои безрадні дні разомъ зъ Замфирою, тымъ живымъ инвентаремъ зъ добрыхъ часѣвъ.

На малѣмъ подвѣрѣ почувъ ся звукъ звѣнка. Якъ разъ выскочили зъ саней два паны въ шубахъ и футрахъ и скоро вступили въ хатні хоромы. Панѣ Пульхеріа вийшла противъ гостей; еи

голова обвязана була бѣлою хусткою, знакъ, що мигрина знѣвъ еѣ мучила.

Довго не пѣзнавала она гостей.

— Богъ бы васъ не простивъ! — выкрикнула наразъ, збивши до купы руками. — Я думала, що якійсь дуки-воеводы вѣдѣдали мене, а то нашъ паничъ, панъ Олимпій и мѡй дорогій сынокъ паничъ Леонидъ, поубирались якъ на обзорини до якоись боярской панны! Настоящій вельможъ, трудно ихъ пѣзнати! Прошу до комнаты, розгостѣть ся, розѡгрѣйтесь и розповѣжте, якъ вамъ поводилось? Безъ вѣсточки вѣдъ васъ я тутъ миналась, рано и у вечѣръ васъ вызирала. вашого приѣзду дѡждати ся не могла... Тужила я за вами якъ круга сирота... Славити Господа, що вы вже прибули!...

Замфира зъ подивомъ крѡзь дверѣ позирала на панича Леонида; сама не довѣряла, що то дѣйсно вѡнъ. Такъ гарно прибраного, пѡдстриженого и пѡдголеного она єго давно не бачила... Таку змѣну панича Леонида не могла своимъ умомъ розѡбрати.

Згодомъ розпочала ся сердечна розмова.

— Яхъ вамъ за границею поводило ся? — спытала зацѣкавлена панѣ Пульхерія.

— Люба кумноточко, такъ намъ поводилось якъ у Бога за дверми! Вашъ сынъ щасливый, заручивъ ся зъ панною Фльорикою. Теперь припа-

дає черга на него, вамъ все до волосочка розпо-
вѣсти; почувте, чи я однимъ словомъ се або те
перехваливъ! — мовивъ зъ свѣдомостію побѣди-
теля панъ Олимпій.

— Мамаше дорога! — вѣдповѣвъ зъ молоде-
чимъ порывомъ и виразомъ правдивого вдоволення
паничъ Леонидъ. — Нема на цѣлѣмъ свѣтѣ ка-
жу тобѣ подѣбнои дѣвчини повної чарѣвъ и роз-
кошей, якъ панна Фльорика. Та чудова краля
освѣдчилась стати ся моєю судженою, моимъ до-
рогимъ до смерти нерозлучнымъ ангеломъ. Рѣдко
кому на вѣку лучилось таке щастє! Уже думавъ
я зъ свѣтомъ розійти ся, до чернцѣвъ въ мона-
стырь вступити, Богу душу записати; ажъ тутъ
спасають мою загублену пропащу душу яснї о-
чи дѣвочї, котрымъ рѣвнѣ по цѣлѣмъ свѣтѣ не
надыбати. Таке слѣпе щастє лишъ менѣ нужден-
ному и лихою судьбою тяжко покараному Го-
сподь назначивъ... Я ажъ теперъ пѣзнавъ цѣну
житя, ажъ теперъ знаю, що я не пустою одиницею,
але що побѣчъ мене хтось жиє, що стараєсь вы-
вести мене зъ тернистои дороги и неустанно о менѣ
думає та гадає... Якій же я теперъ щасливый, а
все те щастє завдячую отъ сему мому дорогому
вуйшкови Олимпію! Ёслибъ не вѣнъ, то я марно
пропавъ бы бувъ межи сими прикryми обстави-
нами и одна добра душа не була бы за мною
опѣмнулась...

— Слзвити Господа, — вѣдповѣла на се зворушенимъ голосомъ панъ Пульхерія — що хочъ разъ до нашого берега щось доброго, щось принадного приплыло!... Але, Леониде, покажи менѣ доказъ, що панна Фльорика тебе справдѣ полюбила и що вашому подружу нѣчо не стоить на завадѣ!

— Отъ тутъ и доказъ, шановна кумнатко! — выкрикнувъ зъ натискомъ панъ Олимпій и положивъ на стѣлъ вузликъ зъ червѣнками.

Бряскъ золота вѣдогнавъ всѣ сумнѣвы зъ серця панъ Пульхерія.

— Що се за вузликъ и що въ немъ? — спыталась по хвили цѣкаво.

— Биті червѣнчики, се завдатокъ Фльоричино вѣна! Вдова Маріора такъ любить свою дочку, що дала-бъ за ню свою душу! Говорила намъ, що весь єи маєтокъ лишить ся Фльорицѣ и єи мужеви, єсли переконаєсь, що жити будуть щасливо въ згодѣ и любовѣ!... — розводивъ ся панъ Олимпій.

— А скѣлько тамъ тыхъ червѣнчикѣвъ?

— Тысячъ новыхъ битыхъ! — вѣдповѣвъ паничъ Леонидъ. — Сто вручила вдова Маріора зъ самого початку пану Олимпію зъ словами „Се за вашъ трудъ и захѣдъ!“, прочіі подала въ мои руки...

— Треба переконатись, — сказала по хвили панъ Пульхерія, не здѣймаючи очей зъ вузлика зъ

золотомъ — чи есть въ вузлику тыхъ девятьсотъ червѣнчикѣвъ и чи всѣ щиро-золоті!

По сѣй мовѣ почали всѣ трое червѣнцѣ числити, въ купки складати и переконались въ короткѣмъ часѣ, що все въ наилучшѣмъ порядку, що и одного шелюга не бракувало.

— Ажъ теперь вѣрю, — додала Пульхерія — що вамъ свадьба удалась, що мѣй сынъ не бурлакомъ, а многонадѣйнымъ женихомъ! Здало бы ся справу тую могоричемъ запечатати, бо безъ него поддруже щастѣмъ не увѣнчае ся...

По сихъ словахъ вышла вдоволеная до кухнѣ. Незабавомъ стара кулява Замфира шмигнула по пѣдъ вѣкна въ село.

— Сей грѣшъ належить до вѣна панича Леонида! — почавъ зновъ панъ Олимпій. — Отъ треба зъ нимъ ощадно обходитись, бо червѣнчики круглі и скоро въ безвѣсти покотять ся и нѣколи назадъ не повернуть! Зъ нихъ, кумнатко, сравите собѣ и сынови все, що до весѣля потрѣбне, але сохрани Господи безъ рахубы ихъ марнотратити! За кождый зломанный крейцаръ треба буде колись рахунокъ здати, а се власне клопоче и мучить мою душу...

— Дивись, дивись, якій зъ него ощадный господаръ вылушывъ ся! — сказала зъ очевиднымъ невдоволенѣмъ панѣ Пульхерія. — Накидуеь коза огородникамъ!... Коло него и пустой крейцаръ не

загрѣвъ ся, а теперь вѣнъ другихъ розуму учить!... Гидкѣй часы настали: учить яйце курку розуму...

При тыхъ острыхъ словахъ панѣ Пульхеріи чоло пана Олимпія злорадно морщилось, уста его въ одно тремтѣли, зѣ очей сыпались кругомъ искры гнѣву, худощава жовта тварь бѣлою стала якъ крейда.

— Платять тобѣ, небораче Олимпій, за твои заходы невдякою, за хлѣбъ мечуть въ тебе камнемъ! — роздавъ ся обуреный голосъ пана Олимпія. — Простѣть менѣ, кумнатко, мою вѣдвагу, що я подавъ вамъ добру роду! Але на тоѣ коня кують, щобъ не спотыкавъ ся; маетки, котрыми и греблю можна бы гатити, безслѣдно губять ся, если ихъ чоловѣкъ безъ розуму въ болото кидає... А если моя порада васъ дѣткнула, то выбачайте и здоровѣй бувайте! Бѣльше у вашѣй справы мѣшати ся не буду... Межи нами розрывъ готовый!

При сихъ словахъ Олимпій схопивъ ся и почавъ въ дорогу збиратись.

Таке обурене пана Олимпія перебѣгло морозомъ цѣле тѣло панѣ Пульхеріи; здавалось ѣй, що єѣ хтось холодною водою обливъ. А паничеви Леонидови, пѣдъ натискомъ такои грозы, предвидѣлось, що лишить ся загубленою душею въ сей пѣтьмѣ домашнои бѣдности и тѣсноты...

— Вуашку, — выкрикнувъ вѣнъ несамовито — не лишайте мене безъ вашои помочи!...

Будьтеи на дальше нашимъ ширымъ провѣдникомъ!... Мы безъ вашей рады якъ камѣнь у водѣ пропадемо!... Лишѣть ся, на милѣсть Богу васъ прошу!...

— Про мене, лишѣ слухайте моєи рады!... Я вамъ лишѣ добра желаю! — сказавъ погѣднѣйше Олимпій, скинувъ зъ плечей футро и знова засѣвъ на канапу.

— Яка-жь зъ тебе горячка! — рекла, перепрошуючи єго, панѣ Пульхерія. — Палкій, заразъ выбухає якъ стрѣльный порохъ! Я думала, що безталанне жите зъ своими обманами и розчарованиями притерло тобѣ роги... где-жь тамъ! Коже, нелесне слово бурить твою шляхоцку кровь и подпалює душу твою, якъ суху губку та мала искра! Не треба прецѣнь коже слово на кантарь брати, єсли журбою, клопотомъ и лихомъ збентежена жена безъ розсудку яке слово скаже... Вѣдъ сегодня не скажу тобѣ бѣльше докѣрливого слова; не хочу, щобъ зновъ бурилась твоя кровь... Не хочу, щобъ ты яко нашъ своякъ вѣдтягавъ ся вѣдъ насъ, щобъ намъ зла бажавъ и на насъ ворогувавъ... Але вернѣмо ся до нашого дѣла! Хочу знати, коли має вѣдбути ся весѣле...

— Въ тыждень по Зеленихъ Святахъ, — вѣдповѣвъ Олимпій — отъ-же досыть часу вамъ якъ годить ся приготувити ся и все упорядкувати! Панѣ Маріора говорила, що гойне весѣле справить, отъ-же и до насъ приступає нужда показати, що

и мы не послѣднимъ коломъ плота, що и мы панами и нѣколи на ослонахъ не сидѣли... Знай, Леониде, що тобѣ до весѣля еще разъ панну Фльорику вѣдвати треба, щобъ не думала, що твоя любовь до неи остыгла и ѿ образъ у твоѣй души затеръ ся. Дивись, щобъ коло Великодня бувъ ты готовъ!...

— Не жури ся, вуяшку, я готовъ и заразъ до моєи кралѣ поѣхати! — вѣдповѣвъ зъ одушевленѣмъ паничъ Леонидъ.

— Леониде, я тебе не пѣзнаю! — мовила панѣ Пульерія. — Тебе до дѣвчатъ и чотырма волами не можна було притягнути, а теперъ ты такъ змѣнивъ ся, що боюсь, щобъ тобѣ та любовь не пошкодила...

— Правду говоришь, мамаше! Не чотырма, але и десятыма волами не була бы ты мене до велебной панни Клявдіи притягнула, за те до любви Фльорики само сердце рве ся...

— Вы, любя кумнатко, все точно роздумайте и собѣ все поводи орудуйте, бо часъ не стоитъ и скоро минає! Я для васъ и для пана молодого вже зъ мѣста о повозку зъ кѣньми постараюсь, щобъ люде бачили, що чорна доля еще не пригнула васъ до землѣ, але що насупротивъ жиеете у выгѣдныхъ обставинахъ... Если васъ хто спытає, чія повозка, чіи конѣ, то кажѣть, що ваші; а если хто зъ цѣкавости вѣдати ся схоче, якъ и где

проживаєте, то вѣдповѣчте имъ, що на своїй дѣ-
дизнѣ у власнѣмъ селѣ. Нехай нѣхто не думає,
що вы привыкли до лиха и бѣды якъ рыба до воды
або швець до смолы...

— Добре, що се знаю! — сказала панѣ Пуль-
херія. — Приготовленный чоловікъ осторожный, знає
на кожде питанє що вѣдповѣсти... Треба знатись
на кивахъ и мигахъ... треба показати, що куликъ
знає, куда чайка лѣтає... Чи поѣдуть зъ нами на
весѣле які кривняки?

— А знаю-жъ я? Чи помагали они вамъ у
крайнѣй бѣдѣ и нуждѣ?

— Правда, що всѣ вѣдъ мене якъ вѣдъ про-
каженой вѣдтягнулись, о покровеньствѣ позабу-
вали и потайно тѣшились моими злиднями и не-
выхѣдными клопѣтами; але про людске око годи-
ло-бысь, щобъ зъ нами хтось поѣхавъ. Отъ думаю,
щобъ зъ нами поѣхавъ вуйко Костакій зъ дочкою
Агатою и мѣй братанецъ Николай зъ гарнымъ сы-
номъ Адріаномъ... Зъ ними сорому не наберемось,
они паньского роду...

— Про мене, если лишь схотятъ! Они всѣ
ажъ до хмаръ носы задирають и величаютъ ся
маєткомъ, що не приступай до нихъ...

— Я ихъ вѣдвѣдаю и вчасно запрошу...

Така розмова довго провадилась.

Замфира принесла въ комнату двѣ здорові
фляшки, одну зъ запѣканкою, а другу зъ виномъ,

и поставила ихъ на стôль. Небавомъ посѣдали до вечерѣ.

До пôвночи чути було живу розмову. Самоваръ до пôзна кипѣвъ; крѣпились они и гербатою.

Рано вôдѣхавъ панъ Олимпій, лишивъ ся паничъ Леонидъ зъ своєю мамашею. Безъ поради Олимпія здававъ ся имъ цѣлый свѣтъ пустою.

V.

Часъ не стоить, бѣжить безъ упину якъ тарѣка до моря и губить ся незамѣтно у мрачнôй вѣчности, лишаючи хиба по собѣ тутъ милі а тамъ зновъ гôркій слѣды, спомины.

Пôдъ празникъ Воскресенія Христового вôдвѣдали панъ Олимпій и паничъ Леонидъ вдову Маріору. Радошамъ, солодкôй розмовѣ и сердечнымъ залицянкамъ не було кôнця; зъ-рана розпочинались, а вечеромъ не кôнчились. Паничеви Леонидови при боцѣ панны Фльорики скоро дни минали: вôнъ не мôгъ налюбовати ся любымъ щебетомъ єи привѣтливого голосу, пôдъ чаромъ єи рожевыхъ усточокъ забувавъ вôнъ терпѣня свого минувшого нужденного вѣку, вôнъ злѣтавъ серцемъ въ высокій простори весняного цвитучого раю, где вѣчно панують щира любовь и ангельска згода.

Въ дворѣ вдовы Маріоры виднѣвъ ся иншій закрôй. Прибували кравцѣ и швачки: ихъ ждала

пильна робота, приладжене паньского богатого приданого. Сотались робѣтники, мужѣ и жѣнки: огородники коло грядокъ обширнаго зѣльника, пересажуючи рожѣ и всякѣ чужостороннѣ рослины, мулярѣ затираючи сказы, якѣ наробила довга зима на будынкахъ. Такѣ гарно обновлено старый двѣръ, що про любки було въ немѣ проживати.

По тыждни вѣдѣхали вѣдѣ вдовы Маріоры милѣ гостѣ.

Зближалось до Зеленыхъ Святѣ, пора весѣля було передѣ порогомѣ. Въ комнатѣ „пѣдѣ когутикомѣ“ не запирали ся дверѣ. Вѣдѣ орудокъ и справѣ ажѣ у головѣ шумѣло; такѣ ихѣ нѣвроку нагромадилось, що не знавѣ чоловікѣ, зѣ котораго кѣнца починати. Кравцѣ приносили всѣляку одежу для панича Леонида, для панѣ Пульхеріи и для пана Олимпіа. Панѣ Олимпій, яко вуяшко пана молодого, не забувѣ и про себе: зѣ найдорожшого сукна выбиравѣ для себе наймоднѣйшу одежу, щобѣ на весѣлю всѣхѣ кавалерѣвъ завстыдати, всѣхѣ, якѣ то кажуть, зѣ сѣдла выкинути.

На подвѣрю стоявѣ панѣ Олимпій, въ брыцѣ сидѣвъ зѣ пакунками передѣ собою и на козлѣ паничѣ Леонидѣ.

— Дивись, Леониде, — наминавѣ єго за-
падно панѣ Олимпій — щобѣ у пятницю вечеромѣ зѣ мамою ты прибувѣ, бо въ суботу зѣ-рана

за кордонъ вѣдѣдемо, щобъ въ недѣлю завчасу на мѣсце прибути!...

— Не жури ся, вуяшку! Все такъ стане ся, якъ ты розпорядивъ! — вѣдказавъ Леонидъ и небавомъ конѣ рушили.

Зъ тяжкою бѣдою и за добрый грѣшъ вышукавъ панъ Олимпій у жидѣвскихъ вѣзникѣвъ для панѣ Пульхеріи и панича Леонида людскій повѣзъ и пару великихъ здоровыхъ коней зъ новыми шорами и лысучими пряжками та оздобами.

Тогды не було въ нашѣмъ мѣстѣ фіякрѣвъ, отже було не мало труда вышукати вѣдповѣднѣй повѣзъ. Тогдашнѣй балагулы величались дѣравымъ полотномъ накрытыми возами и парою занужденныхъ, кулявыхъ коней. Вышуканѣмъ повоза спавъ пану Олимпію зъ грудей тяжкій камѣнь; позбувъ ся клопоту, бо додержавъ слово.

Въ пятницю пѣдъ вечеръ, жида еще не засѣли на шабашъ, заѣхали до славного готелю „пѣдъ когутикомъ“ два повозы. Першій бувъ стародавнѣй ридванъ, котрый бороняки конѣ зъ тяжкою бѣдою за собою тягнули, другій зновъ нова найтычанка зъ несогѣршими конятами. Зъ першого звинно выскочила панѣ Пульхерія, а за нею еи красавый сынъ Леонидъ, зъ другого панъ Николай зъ паничемъ Адріаномъ и панъ Костакій зъ дочкою Агатою.

Появивъ ся кельнеръ въ бруднѣй замазанѣй

сурдутинѣ, чухаючись несамовито то въ правый то въ лѣвый бѣкъ.

— Що панѣство розкажуть? — процѣдивъ крѣзь мерзкій гідкій губы.

— Треба для насъ трехъ чистыхъ харныхъ покоѣвъ! — выкрикнувъ паничъ Леонидъ.

— Прошу панѣства на першій поверхъ, тамъ все чисто якъ въ зеркалѣ! — сказавъ служащій и завѣвъ ихъ до вохкихъ, неясныхъ, стухлостію вонячихъ комнатъ.

Не було часу довго роздумуватись. Одну нѣчку якось переспить ся и въ сихъ комнатахъ.

Надбѣгъ пѣдскочно панъ Олимпій и зъ всѣми привитавъ ся, выхваляючи ихъ, що додержали слова и приѣхали завчасно.

— Ёсли хто зъ васъ має въ мѣстѣ якусь справу, то нехай сегодня все зборудує! Завтра нѣтъ часу, завтра день подорожи, а до вдовы Маріоры не близка дорога, ажъ въ недѣлю тамъ прибудемо! — напоминавъ рѣшучимъ голосомъ панъ Олимпій весѣльныхъ гостей.

Другои днини вѣдѣхали всѣ весѣльный гостѣ. Въ першѣмъ повозѣ сидѣла панѣ Пульхерія, панъ Олимпій и паничъ Леонидъ. На козлѣ видко було фірмана и молодого льокайчука; богата ихъ ліберія горѣла ясно на сонци; здавалось, що ѣдуть якійсь богатіи дуки-воеводы; на такі выгады панъ

Олимпій бувъ дуже спритнымъ майстромъ. У другій каретѣ сидѣли свояки панѣ Пульхеріи.

Бзда була приятна. Зелеными гаями птицѣ щебетали, полями буйне розкôшне збôже великаньскимъ квѣтчастымъ коверцемъ стелилось, вôдъ всякихъ цвѣтôвъ воздухомъ ажъ пахло, зарѣнкомъ швидкї потоки шепотѣли, зъ зелеными берегами розмавлялись, темный лѣсъ тихо дрѣмавъ, лѣтний сонъ снівъ, гень далеко цвѣтиста млака простиралась, мочарами дикї качки и лиски плавали ..

Въ недѣлю пôдъ обѣдъ зближались подорожнї до хутора вдовы Маріюры. Зъ-годомъ сперли ся повозы передъ сходами нового двора.

Гостей привитала гучна музыка славныхъ су-чавськихъ циганôвъ, на ганокъ вийшли на зустрічъ вдова Маріюра и панна Фльорика. Всѣ витались, представлялись и въ кôнці по свѣтлыхъ покояхъ погубились. На кождôмъ лиці мальовалось вдоволенє. Панѣ Пульхеріи, бачучи суджену Леонида, бачучи гаразды и достатки вдовы Маріюры, вôдчувала въ души небувалу радôсть; здавалось ѣй, що небо ѣй притворилось, що вôдъ теперь Леонидъ жити буде якъ у Бога за пазухою.

По богатôмъ снѣданю вôдпроварила дорогихъ гостей вдова Маріюра до старого двора, що стоявъ на оборѣ недалеко нового. Тутъ було все упорядковано, все дорогими килимами застелено, и тапчаны и канапы и лôжка. Панѣ Пульхеріи давно

вѣдвыкла вѣдъ такихъ порядкѣвъ и зъ подиву ажъ руками збила. Она не вѣрила въ таку цѣлковиту перемѣну судьбы Леонида; здавалось ѣй, що то все пустый обманъ.

— Если то все правда, — подумала собѣ — то злиднѣ и нужденнѣ обставины мого Леонида давно минули ся и вѣдъ сегодня зачнутъ ся щасливѣйшѣ дни для него... Господь еще насъ не опустивъ...

Тутъ въ тѣмъ дворѣ нѣхто не стоявъ имъ на завадѣ, тутъ не зазірало цѣкаве непрошене око, не бачило, якъ они въ иншѣ стрѣ перебирались... выгода, якои не оденъ въ власнѣмъ домѣ не мавъ.

По полудни сходились гостѣ, торохкотѣли по двѣремъ карита за каритою, повѣзъ за повозомъ, всѣ гостѣ старанно поубиранѣ; цѣлый двѣръ наповнивъ ся знакомыи и кривными, якъ пѣдъ вечеръ улѣй пчолами. Зъ годомъ шумѣли всѣ покоѣ вѣдъ плавной живои розмовы, святочный настрѣй лицявъ ся на кождѣй твари, веселѣ громадкы стояли особнякомъ и гуторили про се и те.

Межи гостями видно вже було панну молоду и панича молодого Леонида. Рѣдко видати таку гарну пару: панна молода чарувала всѣхъ румянцемъ, красою и нѣжнымъ заманчивымъ усмѣхомъ, все еи ество дышало здоровемъ и свѣжостію, въ бѣлѣй сукни, засѣянѣй всякими приборами, ро-

жами и цвѣтами, выглядала она якъ лялечка-княгиня, на чорныхъ довгихъ косахъ зеленѣвъ ся миртовый вѣнецъ, выразъ еи твари вѣстивъ щасте и сердечну доброту, кождый еи поглядъ бувъ свѣдкомъ внутрѣшного вдоволенья. Коло неи въ одно вертѣвъ ся паничъ Леонидъ, стрункій черноусый молодець шляхоцкои вдачѣ, все товариство позиралось якъ на дивовиже на него, его салюнове поводжене и рухи здѣлали его любимцемъ всѣхъ весѣльныхъ гостей.

Паню Пульхерію такожъ вже видко mezi гостями. Она такъ чепурно прибриндилась, такъ складно приодѣлась, думавъ бы ты, що якась княжна лысчучими паркетами проходишь.

— Яка гарна панѣ, які заманчиві еи очи и брови оксамитові! Краса и стать тѣла колись въ неоднѣмъ мужескѣмъ серци згубливый огонь зажегали! — почали тайкомъ шептати собѣ гостѣ mezi собою

А пана Олимпія вдова Маріора не пѣзнавала... такъ вѣнъ бундючно переиначивъ ся! Ставъ вѣнъ шляхтуномъ вѣдъ чола до пяди: не лишъ що черты лица змѣнились пѣдъ острою бритвою, але и цѣла его истота такъ напружилась, здавалось, що полявъ єѣ знахоръ живучою водою.

Коло четвертой години по полудни поѣхали молоді вразъ зъ гостями до церкви сусѣдного села. Супровожало ихъ двацять гарныхъ ѣздцѣвъ.

паробкѣвъ зъ околицѣ въ павахъ и цвѣтахъ зъ
grimучими выстрѣлами. Самъ благочинный Ма-
карій вѣнчане читавъ, на ихъ головы вѣнцѣ ло-
живъ, ихъ наминавъ, щобъ до смерти вѣрно лю-
бились, одно друге спомагали и въ згодѣ жили.
По св. Тайнѣ вѣдѣхали всѣ наразъ до двора вдо-
вы Маріоры; довгою дорогою пестрѣвъ довгій рядъ
всѣлякихъ повозѣвъ, ридванѣвъ, фаетонѣвъ и най-
тычанокъ.

Веселый обѣдъ трававъ до темной ночи: сто-
лы пѣдъ рѣдкими выдумками трехъ кухарокъ въ
двое згинались, гостѣ вѣдъ незвычайныхъ ласощѣвъ,
рыбъ и марципанѣвъ ажъ пасы попускували, бу-
телькове вино гостямъ сердце веселило... А коли
панъ Олимпій промовивъ весѣльну бесѣду, щобъ
новобрачнымъ щасливо, въ згодѣ и любовѣ вѣкъ
минавъ, щобъ оии злои долѣ не зазнавали и всѣ
дни живота такъ имъ минали якъ весняный ми-
лый сонъ, коли музыка молодымъ гремуче „Ней
жиють!“ трубами зашумѣла, то занявъ всѣхъ го-
стей святочный настрѣй.

— Новобрачнымъ „Многая и благаа лѣта“! —
спѣвали всѣ мовъ несвоими голосами.

Панъ Пульхерія щастемъ рѣднои дитины ажъ
розплавалась, очей не зводила зъ своєї хорошой,
принадной и взѣрцево вихованои невѣстки, не вѣ-
рила, що Богъ для еи сына таку щастну долю,
таку ясочку, таку пышну пташечку судивъ, не

думала, що въ єи темне безраднє житє така вечѣрна яскрава зѣрниця єще засвѣтить...

По вечери розпочали ся живї гулѣ и танцѣ. Всѣмъ передъ водивъ панъ Олимпій, котрый удававъ веселого, моторного, танцюристого кавалера, старшихъ панъ не допускавъ вѣддыхнути, гулявъ завзятѣйше вѣдъ двайцятилѣтного молодця. Новобрачнї и „золота молодѣжь“ такожь по заду не лишались... про любки на нихъ дивити ся було. До бѣлого свѣта товариство забавлялось, гуляло и балакало.

Ажъ третон днини почали гостѣ розвѣжджати ся. И панъ Пульхерїя зъ доматоркою, зъ невѣсткою и сыномъ сердечно попрощавшись, вѣдѣхала разомъ зъ паномъ Олимпіємъ и свояками.

Такъ вѣдбулось весѣлє панича Леонида зъ панною Фльорикою, лишаючи милї слѣды въ памяти гостей.

VI.

Леонидъ и Фльорика и не стямились, якъ скоро проминувъ имъ оденъ мѣсяць; ихъ любощамъ, залицаню и сердечнѣй розмовѣ и кѣнця не добачитись; горнулись и цѣлувались они мовъ бы сегоднє побрали ся. Жили они якъ пара голубѣвъ, найменша тѣнь непорозумѣня не падала на ихъ безжурнє житє. Чи садомъ гуляли, чи у родини въ

гостяхъ пробували, всюды межи собою широ дѣлили всѣ розкошѣ и утѣхи сего житя, до серця горнулись, одно другому неба прихияло.

Маріора, бачучи ширу любовь дѣточокъ, думала, що нѣтъ вѣдъ неи щасливѣйшой матери на цѣлѣмъ свѣтѣ. Що лишъ молодята забагали, все она имъ радо сповняла; для нихъ готова була и печеного леду роздобути. Кождаго дня она Богу дякувала, що добру долю имъ судивъ. Молода, привѣтлива Фльорика заняла вею душу Леонида; до тенерь не появилась на ихъ чистѣмъ небѣ и одна похмурна хмаронька; дай Господи, щобъ имъ въ такѣмъ порозумѣннѣ увесъ вѣкъ спливавъ! Порозумѣлись обоє, одно за другимъ гибло-пропадало, на самотѣ одно безъ другого и коротеньку хвилю не було-бъ пережило.

— Щасливе подруже, нема що казати! — говорила Маріора. — Не пусто я усердно молилась до Царицѣ небесной: „Отъ всякихъ насъ бѣдъ свободи!“

Тымчасомъ поволи загощала въ свѣтѣ сумна осѣнь, поволи почавъ на деревахъ листь жовкнути, поволи почали въ громадку ласточки збиратись и до довгого трудного лету черезъ море лагодитись, поволи почала долами мрака стелитись и землю мовъ того мерця габою покрывати. Всюды сумъ и туга ..

Въ бесѣдѣ зъ почервонѣлымъ листѣмъ хмелю

и повою сидѣли Фльорика и Леонидъ. Она прихилила головку на его плече. .

— Правда, любый Леониде, — щебетала до него солодкимъ але тихимъ голосомъ — що въ нашій серця нѣколи осѣнь не загостить? Тамъ вѣчна весна зъ спѣвомъ и цвѣтомъ розвинулась...

— Ясочко моя дорога, ширу правду говоришь! Въ нашихъ серцяхъ весела весна розвинулась! — сказавъ зъ запаломъ Леонидъ и пригорнувъ свою любу дружину до щирои груди.

Она обвила бѣлыми рученятами его шию и покрыла лице его поцѣлуями. Зъ-годомъ зашумѣли струны гитары и обое на перемѣну стали спѣвати пѣсни, ажъ луна садомъ понеслась.

Зашелестѣло листе дикого хмелю, що вхѣдъ бесѣдки заслонявъ, и передъ молодою парою стояла, мовъ зъ землѣ выринула, вдова Маріора, тѣшучись порозумѣнемъ и объявою щирои любви дорогихъ дѣточокъ.

— Вѣдъ кѣлькохъ днѣвъ безъустанно клопоче мене одна думка... Поки єи не сповню, спокѣйною не буду! — привитала Леонида и Фльорику.

— Вѣдкрый намъ, рѣдненька, твоѣй намѣръ! Ты насъ розцѣкавила, що зъ нетерплячки ажъ турчимо ся! — выкрикнули обое разомъ и почали свою матѣрь обнимати и коло неи лестити ся. — Вѣдкрый намъ тайну, дорога, если не хочешь, щобъ твои дѣточки зъ цѣкавости розболѣлись..

— Ходѣть вечеряти, дѣточки! — говорила Маріора.

— Матѣнко дорога, ты насъ до крайности роздражнила! Если намъ твоєи гадки не вѣдкры-єшь, то тутъ сидѣти будемо до темной ночи и вечеряти вже намъ вѣдохотѣлось! — говорила жар-туючи Фльорика.

— Ходѣть, дѣтоньки! При вечери все вамъ до волосочка розкажу! — вѣдповѣла спокѣйнымъ голосомъ мама.

Фльорика затялась и на колѣна передъ ма-мою пала.

— Скажи намъ, матѣнко, — просила въ од-но — що казати маєшь и то тутъ въ бесѣдцѣ, если не хочешь, щобъ твоя Фльорика розболѣлась и змарнѣла, якъ та цвѣтка безъ росы и сонця!

Бачила Маріора, що вийшла зъ єи слѣвъ не-приятна замотанина. Отъ не було для неї иншо-го виходу, якъ дѣтямъ вже тутъ въ бесѣдцѣ вѣд-крыти свои замыслы.

— Коли такъ на мене прешъ, то слухай, що я задумала сповнити! Гдєсь тоскує моя сваха Пульхерія за рѣднымъ сыномъ; про-те задумала я небавомъ вѣдвѣдати єѣ и разомъ зъ вами до неї въ гостину поѣхати! — а звернувши ся до Леонида, додала. — Рада-бъ я знати, якъ тамъ у васъ живе ся и якъ тамъ люде господарять, хотяй теперъ не горить робота полями...

Фльорика утѣшно ажъ пѣдскочила и поцѣлювала маму въ руку.

— Тѣшь ся, Леониде, — сказала, звернувшись свавѣльно до Леонида — за кѣлька день поѣдемо до твоєї матѣнки, щобъ и она бачила, якъ мы сердечно любимось, щобъ и она тѣшилась нашимъ правдивымъ щастѣмъ! Теперъ ходѣмо вечеряти!

Коли вдова Маріора про подорожъ до панѣ Пульхеріи згадала, ставало моторошно на души пана Леонида, тѣломъ его перебѣгавъ то морозъ то жаръ, здавалось ему, що въ часѣ ожеледи сповзъ въ полонку и загинувъ пѣдъ кригою въ страшныхъ мукахъ и судорогахъ. Чувъ вѣнъ, якъ зъ лица его вся кровь до серця котилась и що такъ побѣлѣвъ, якъ то подотно, якъ та крейда. Перемѣны, яка зъ нимъ дѣялась, не добачила нѣ Фльорика нѣ Маріора и се его удержало на ногахъ, що зъ немочи и безсилія не поваливъ ся на землю и не впавъ якъ та гнила колода.

— Ходѣмъ, Леониде, вечеряти! — повторила Фльорика, захопила его за руку и всѣ троє зближались до двора.

Леонидъ ледви що за собою ноги волочивъ; ему въ очахъ затуманилось, померкло. Щобъ жена и теща не доглядѣли змѣны, яка его заняла, то

зъ надсадою вечеравъ, закрываючи свою душевну турботу и журбу силоваными усмѣшками.

* * *

Минувъ тыждень. Въ бесѣдцѣ зновъ сидѣли Фльорика и Леонидъ.

Що стало ся межи молодыми? Чи не перероравъ межи ними чортъ между?

Якъ прикипѣлый, прикованый сидить на лавцѣ Леонидъ и слова не заговорить, мовь-бы воды въ ротъ набравъ, якійсь невымовный страхъ его занявъ, а Фльорика, тяжко вздыхаючи, утирала хусткою зъ очей дрѣбнѣ слезы.

— Леониде! — почала по довшѣй мовчанцѣ плачучи зъ досадою говорити Фльорика, а при кождѣмъ словѣ губы тѣпались нервово. — Що зъ тобою сталося? Где дѣлась твоя веселѣсть, твоя медова говѣрливѣсть, твое солодке щебетанє? Не надѣялась я такой змѣны! Ты якъ не той ставъ, ты щось собѣ въ головѣ уроивъ и позбути ся не можешъ тои угнетаючи задумы... Може я тебе чимъ образила? Вѣдъ тыждня до мене любого слова не промовишь... може нудить ся тобѣ въ нашѣмъ дому? Охъ, лишенько мое гѣрке и невыносиме! Розбило ся мое щастє на дрѣбне черепе, поросло густымъ мохомъ! Що сталося зъ нашою сердечной любви? Почала безслѣдно губити

ся, почали згасати всѣ ясні промѣня нашого житя. Ты хорый! Душевну муку трудно перебороти, она якъ червѣ твоє здоровѣ по́дгрызує... Що твою душу безпокоить и давить, скажи менѣ ширу правду!... Если я виною твого хоробливого душевного настрою, то скажи менѣ про то шире слово, а я зъ надокладомъ всѣхъ силъ старати ся буду твою память забути, зъ серця вымазати твоѣ менѣ дорогий образъ! Жалко и важко менѣ. . Щобъ лишь Господь милувавъ!...

Таки́ сердечни́ слова спам'ятали Леонида. Вѣнъ ставъ передъ Фльорикою на рѣвни́ ноги, пригорнувъ свою любу жену до щирои груди и ставъ прожогомъ крѣзь слезы дрожащими устами говорити до неї...

— Дорога Фльорико, зѣровько моя вечѣрная, святий ангеле житя мого! — благовъ зъ розпуки мовъ святу. — Люблю тебе якъ мою душу, але выбачай менѣ, що я противъ тебе такимъ необачнымъ здѣлавъ ся! Великий тягаръ зваливъ ся на мои груди и грозитъ мене по́рвати зъ собою въ бездѣнну западню. Хто родивъ ся нещаснымъ, той такимъ лишить ся до гробовой дошки. Колись и мене почало огрѣвати Боже сонце, що я почавъ забувати мою злу гѣрку недолю; але теперь оно для мене зновъ згасає и обгортає мене непрозрачною тьмою...

— Чи хорошо то, передъ женою, передъ вѣрною дружиною правду таити? Бачу, що тебе

щось давить, мовь той червѣ грызе; але що, дарма менѣ вѣдгати...

— Окрасо моя дорога, приятелько моя єдина, — отчайдушно промовивъ Леонидъ, зновъ обнявши свою дорогу подругу — скажу тобѣ всю щирю правду: возми мене въ оборону, не допусти, щобъ о менѣ твоя мама плохо думала! Я въ цѣлѣй справѣ невиноватъ и чистый якъ та слеза... Волѣю тутъ на мѣсци нагло загинути, нѣжъ щобъ о менѣ лиха слава носились...

— Кажи, дорогій Леониде, твоѣй бѣлѣ моимъ болемъ, лекше єго въ двоухъ зносити! — вѣдповѣла Фльорика и обсынала єго безтямно солодкими поцѣлюнками.

Тѣ поцѣлюнки и обѣймы були ключемъ до замку єго клопотливой душѣ. Вѣнъ почавъ зъ слезами въ очахъ свою тайну вѣдкривати...

— Фльорико, вѣрь менѣ, що кожде мое слово щира правда, котру я черезъ цѣлый мѣй вѣкъ любивъ и вѣдъ котрой я и на шагъ нѣколи не вѣдстулавъ.. Памятаєшь, якъ передъ тыжднемъ твоя мама тутъ у сѣй бесѣдцѣ намъ говорила, що хоче мою маму вѣдвѣдати? Тогды, тои самои хвилѣ, обмотала ся журба мовь та гадюка кругъ мого серця: менѣ здавалось, що мѣй свѣтлый рай на дрѣбне череπε розбивъ ся; я засторопѣвъ, не знавъ, що зѣ мною дѣєсь. Одно я лишь знавъ, що небавомъ стану передъ тобою и твоєю мамою пѣд-

лымъ брехуномъ и обманщикомъ и тая гадка му-
 литъ мою душу. Подумавъ я собѣ: небораче, що
 буде о тобѣ дорога Фльорика и теща думати?
 Що моя мама заможною дѣдичкою, се выгадавъ
 той мудрый крутарь панъ Олимпій; знавъ вѣнъ
 добре, що коли скаже, що женихъ бѣдный, то его
 дарма оженити зъ гарною маючою дѣвицею; отже
 щобы свою цѣль осягнути, выхвалювавъ нашѣ ма-
 ҃тки. Я его вѣдъ сего остерѣгавъ, але его, на що
 затывъ ся, и стома волами не вѣдвернути. Передъ
 вами выхвалювавъ вѣнъ нашѣ ма҃тки, що мене
 ажъ гидъ збиравъ такѣ безличнѣ брехнѣ слухати...
 Моя мама... бѣдною вдовицею. Була и она колись,
 се правда, маючою дѣдичкою и выховала мене
 старанно въ городѣ та лишъ се одно було мо-
 єю спадщиною; але по смерти батька загостили
 до насъ прикрѣ часы и обставины, мама нѣколи
 господаркою не занималась, все передала въ руки
 плюгавымъ, зысколюбнымъ економамъ, а тѣ допо-
 могли до того, що всѣ нашѣ ма҃тки, дворы, лѣсы
 и поля выдурили, вытуманили хитрѣ жида. Ли-
 шилась мама зѣ мною якъ билина въ поли безъ
 захисту, безъ помочи; хочъ до неба кричи, не було
 спасеня нѣ виходу зъ крайнои бѣды и нужды.
 Отъ и вѣдваживъ ся я зъ помочію пана Олимпія
 маму зъ злиднѣвъ и недостатку хочъ трохи вы-
 ратувати... Се менѣ и удалось... Я найшовъ для
 себе богату и хорошу подругу; але сей грѣхъ, що

и я причинивъ ся до обману и вамъ правды не вѣдкрывъ, тяжить мовъ тяжка скала на моѣй совѣсти и менѣ нѣ въ день нѣ въ ночи не дае спокою...

— Тѣлько грѣха щобъ ты мавъ, мѣй дорогій Леониде! Не жури ся, все гараздъ буде! — сказала потѣшаючи его Фльорика и обняла его обома бѣленькими раменами.

Вѣдъ сеи хвилѣ спавъ тяжкій камѣнь зъ груди Леонида, а Фльорика, пѣзнавши точно, що долягало єи мужеві, не мала причины жалуватись на байдужнѣсть зѣ стороны Леонида. Коли чоловікъ побуде ся тяжкою журбы и клопоту, тогды щира любовъ пускає свѣжій корѣнь въ замучене сердце. И въ сердцахъ нашихъ молодыхъ щира любовъ на ново вѣджила та зазеленѣла.

Про все довѣдалась скоро и теща Маріора. Знала она добре, що вже така вдача пана Олимпія, и не бурилась тымъ, що вѣнъ про паню Пульхерію такого тумана вѣй пустивъ; за те тѣшилась доброю долею рѣднои дитины.

— Не лишу сваху Пульхерію, щобъ бѣдова-
ла и недостатокъ терпѣла! — говорила добродушно. — Возму єѣ до себе, щобъ коло насъ въ старѣмъ дворѣ безжурно проживала... Єще найде ся у мене для неї кусокъ насущного хлѣба...

Зачувши про се, побѣгъ Леонидъ до тещѣ, уцѣлувавъ єи руку и дякувавъ цѣлымъ сердцемъ и душею за єи незвычайне чоловікѣлюбє и великодушнѣсть.

Вѣнъ самъ вѣдѣдавъ свою маму. Теща и Фльорика лишились дома, бо не хотѣли придивляться клопотамъ, злиднямъ и недостаткамъ панѣ Пульхеріи. Она радо приѣхала зъ сыномъ до невѣстки.

До смерти проживала она въ старѣмъ дворѣ въ достаткахъ; до смерти не зазнала, що то зневага, що то гѣрке докѣрливе слово.

Леонидъ и Фльорика прожили вѣкъ щасливо, придбали собѣ добрыхъ дѣточокъ и хвалили Бога; а за упокоѣй душъ своихъ матерей справляли що року великій парастасъ и поминали память покѣйныхъ.

Царство имъ небесне!

VII.

Що стало ся зъ паномъ Олимпіємъ?

Доти збанъ воду носить, поки не зѣбе ся! Таке сталося и зъ нимъ. За обманьства. здириства и безчисленнѣ хабарѣ, особливо за тѣ, що платили тѣ, котрыхъ сватавъ и до купы зводивъ, принужденъ вѣнъ бувъ, комнатку „пѣдъ когутикомъ“ замѣняти за темницю въ Ивановѣй хатѣ. Тутъ ему не подобалось, тутъ вѣнъ скоро и загинувъ.

Яке житѣ, така смерть!

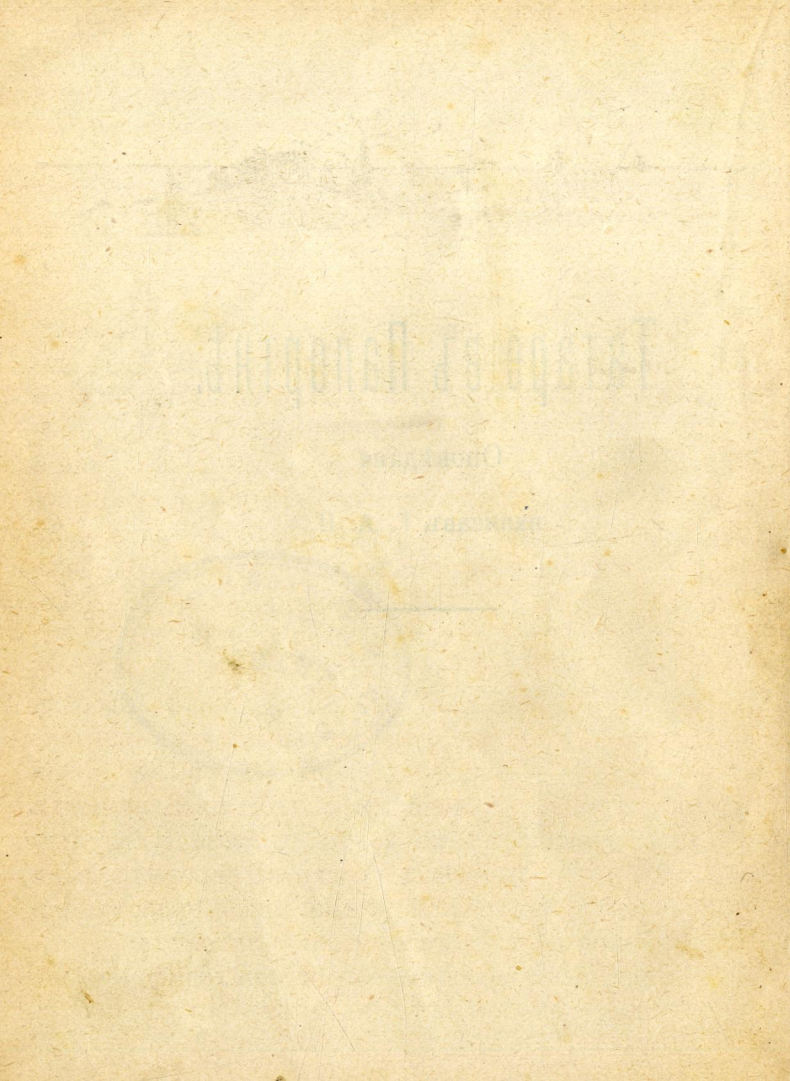
Въ Чернѣвцяхъ 13. мая 1898.

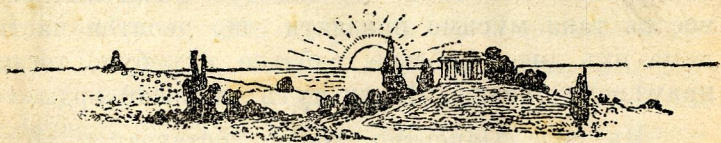
Татаре въ Палортнѣ.

Оповѣдане

написавъ Г. А. П.

Въ другой половинѣ XIX. столѣтя змѣнилась Галичина до непознанія. Бувало передже она зеленѣла ся вѣдъ широко и далеко розлягающихъ ся лѣсѣвъ, котрыми були покритѣ многѣ долины, похилости, горбки и холмы, а замаєнѣ вѣ нашѣ горы. Чудно выглядали помежи тыми ясно- и темно-зелеными таями-лѣсами нашѣ мѣста и села, а поля тутъ и тамъ лежачѣ вызначали ся буйностію травъ и всякого зѣля та плодородностію всякого збѣжа. Та понеже богата була наша Галичина въ лѣсы, то и „благоразтвореніе воздуховъ“, якъ можно ся при Службѣ Божѣй, було у насъ здорове та плододайне и надѣляло жителѣвъ всякимъ земскимъ добромъ. Але вѣдъ поры, якъ выѣли нашѣ дубовѣ, буковѣ и яловѣ лѣсы зубы пилъ ручныхъ и стали рѣзати ихъ на дошки и латы зубы пилъ водныхъ и ненасыченныхъ тартакѣвъ паровыхъ, вѣдъ тогды зникла въ нашѣй вѣтчинѣ вся красота прелестъ природы и настало велике лихолѣте.

Въ Добромильскѣмъ повѣтѣ находить ся еще и теперъ богато лѣсѣвъ, а навѣтъ бѣльше, нѣжъ

въ другихъ повѣстахъ, бо завѣдуе ними камера; все-жь таки мусимо признати, що десятои части нема ихъ днесъ стѣлько, скѣлько ихъ було тогды примѣромъ, коли забѣгали тутъ татарскій орды.

Въ село Папортно треба дѣставатись вѣдъ Добромиля або на Ляцке черезъ гору, або на Княжицѣль сорокъ разѣвъ въ брѣдъ черезъ невеликій, але дуже быстрый потѣкъ, що выплывае въ горѣшнѣмъ кѣнци села. И дивна то справа зъ тымъ потокомъ! Черезъ три четверти села тягне ся цѣлкомъ незначный ручай, що не то худобы въ нимъ не напоишь, але и качокъ та гусей до него не пускай, а властивый потѣкъ, взявши свѣй початокъ въ горѣшнѣмъ кѣнци села, плыве дальше за горою изъ-пѣдъ лѣса и по при лѣсѣ. Изъ-за горба приходитъ потѣкъ лише въ нижшу часть села.

Надъ тымъ то потокомъ, за горбомъ, пѣдъ лѣсомъ, стоявъ колись передъ кѣлькасотъ роками млынъ. Теперъ и слѣду по млынѣ нема, але преданіе о нимъ задержалось цѣлкомъ выразне. Цѣле село умѣе о тѣмъ оповѣдати, що млынъ пропавъ при татарскѣмъ нападѣ на село. Бѣольша половина села выгорѣла тогды; жертвою огню сталась такожъ церковь. На мѣсци, где церковь стояла, стоитъ еще до нынѣ высокій деревлянный крестъ, до которого мешканцѣ села зъ великою почетомъ вѣд-носятся. Мусѣвъ тотъ нападъ Татаръ бути дуже

страшный, коли память по нихъ такъ живо переходитъ вѣдъ рода въ родъ.

Особливо живо удержавъ ся переказъ о нападѣ Татаръ на млынъ. Надъ потокомъ „за горбомъ“ есть лишь три хаты теперь и головной господарь межи тыми хатами называе ся „Загорбенскимъ“.

Вѣдъ якого часу за горбомъ пѣдъ лѣсомъ млынъ стоявъ, того вже довѣдатись не можна. Але се оповѣдае преданіе точно, що у мельника, мешкаючого въ млынѣ въ часѣ нападу Татаръ на село, була молоденька, дуже красна и миловидна жѣнка Ксеня.

Мельникъ, такожь молодой и красивый чоловікъ, споручный до всякой работы, любивъ свою голубку Ксеню бѣльше якъ себе самого, и то тымъ бѣльше, що думавъ, що рѣвно сильно и она его любить. И жили собѣ они обое, мельникъ и Ксеня, въ своимъ млынѣ „за горбомъ“ якъ у Бога за дверми. Скучно имъ не було, бо занимались по трохи рѣльництвомъ, а коли прийшли якѣ люди изъ села зъ зерномъ до млына, тогды ставало въ ихъ хатахъ гамѣрно и весело. При безнастаннѣй праці доробилось молодежи супружество значного маѣтку: въ хатѣ, въ коморѣ и въ стайни було всего подостаткомъ; въ кишени бувъ грошикъ; межи людей и до церкви приходивъ мельникъ все въ бѣленькомъ якъ снѣгъ бѣлю и въ

новôй чорнôй вовнянôй свитѣ, або въ бѣлôмъ кафтанѣ, а Ксеня одѣвала ся все якъ пава и носила на груди коралѣ за 200 злр.

Красна Ксеня, красно пристроєна, була гордостію мельника. Лише одного не було у нихъ... дѣтей! Але Богъ добрый, зъ часомъ и потомствомъ бувъ бы ихъ поблагословивъ. И якъ жилось хорошо мельнику зъ єго ненаглядною жѣнкою до теперъ, такъ имовѣрно жило бы ся имъ було и дальше, кобы не то нещасне нашествіє Татаръ!

— Татаре идуть! — пронеслась страшна вѣсть по Галичинѣ.

Затревожились жителѣ нашихъ селъ и мѣстъ, такъ що зъ того? „Татаре идуть!“ страшна вправдѣ, але неясна вѣсть! Бо гдѣ суть они! Куда идуть? Хто видѣвъ ихъ? На то не умѣвъ нѣхто вѣдповѣсти. Желѣзницѣ и телеграфѣвъ тогды не було, почты ходили лише межи бѣльшими мѣстами, часописи не выдавались нѣкимъ и нѣгде; то хто жъ мѣгъ що певного знати о наплывѣ страшныхъ Татаръ, людей зъ однимъ окомъ и лютыхъ якъ лютыми суть дикі звѣрѣ? Не було еще и организаціи мѣстъ та селъ въ Галичинѣ противъ нападѣвъ ворогѣвъ. О тѣмъ знали добре татарскі ханы, протов и осмѣлялись нападати на безборонні села и мѣста; а що вайшли въ нихъ доброго, красного и псжиточного, то рабовали и забирали зъ собою; все проче палили и нищили безпощадно.

Недалеко вѣдъ Папортна, на досыть высокѣй горѣ, на полудне вѣдъ Добромиля, стоявъ тогды замокъ князѣвъ Гербуртѣвъ (и днесъ еще становятъ звалища того замку окрасу окрестности); але вѣдпорна сила того укрѣпленого мѣся була за слаба, щобъ вѣдперти заѣлыхъ и нагло всюды|по-являющихъ ся Татарѣ. Тому то и потанцювали они собѣ въ цѣлѣй добромильскѣй окрестности кровавымъ танцемъ.

Оденъ вѣддѣлъ татарской орды налетѣвъ и на Папортно. Татарва, скрывшись въ густыхъ лѣсахъ, що покрывали горы за потокомъ, пустила на село, на гдеякѣ соломянѣ стрѣхи, передъ розсвѣтомъ огонь, а коли побачила, що селяне збѣглись коло горящихъ хатъ, щобы ратувати, напала зѣ всходомъ сонця мовъ саранча на другѣ цѣлѣ хаты, громко покрикуючи „аллахъ-аллахъ!“, и забирала все, що забирати дало ся: волю, коровы, полотна, сукна, коралѣ, грошѣ, краснѣ дѣти, цвитучѣ дѣвки, молодцѣ и красивѣ молодѣцѣ. Переполохъ, страхъ, крикъ, зойкъ, плачь и стоны Папортнянъ були не до описаня.

Страшными були Татарѣ для нашихъ людей, чути о нихъ зѣ оповѣданя; але о много страшнѣйшими оказались они имъ теперь при такъ страшнѣй и небезпечнѣй стрѣчи. Въ однѣмъ однакъ представились Татарѣ не такими, якъ ихъ люде описували: на кождѣмъ татарскѣмъ лицѣ було око

не одно, лишь двое очей, и то очей черныхъ, проникающихъ и быстрыхъ какъ у соколовъ и орловъ.

Шайкою Татаръ, що напали на Папортно, доведивъ сотникъ Тимуръ, молодець лѣтъ около 28 числячій, стрѣйный мужчина, легкосмаглый зъ черными, душу прошибающими очима, зъ орлинымъ носомъ и складными устами подъ чернымъ малымъ вусикомъ, росту высокаго и широкоплечистый. За поясомъ носивъ вѣкъ всяка оружїе, сидѣвъ на кони темнокаштановатои масти, чудной породы, а шабелькою вымаховавъ на всѣ стороны какъ перомъ, то показуючи нею, где хто що дѣлаети має, то рубаячи на смерть каждого, хто хотѣвъ бы ему противитись.

На першій огонь татарскаго нападу попавъ ся конечно млынъ. Въ пору, какъ станувъ передъ млыномъ самъ сотникъ Тимуръ, не було мельника вже въ хатѣ, бо вѣкъ на першу вѣдомѣсть, що въ селѣ горить, выбравъ ся зъ желѣзнымъ гакомъ, помагати гасити огонь. Вѣддалившись вѣдъ млына на двѣста кроковъ, зачувъ вѣкъ, какъ вылетѣла Татарва зъ крикомъ изъ лѣса и за хвилию стануло около двайцять вѣдокѣвъ на его подвѣрю. Великій страхъ прошибъ мельника; скрывшись въ высоке и густе бодаче, смотрѣвъ вѣкъ въ сторону своей хаты, цѣкавый побачити, що буде тамъ дѣятись.

Затупотѣли конѣ передъ млыномъ. Зъ хаты вышла розцѣкавлена Ксеня въ бѣлой сорочцѣ

и бѣлѡй спѡдници. Тимуръ, кинувши лише разъ окомъ на тую женщину, сподобавъ єѣ собѣ, бо справдѣ належала она до найкрасшихъ женщинъ въ селѣ.

— Якъ называєшь ся, молодежи? — запытавъ ся мягко и чистымъ рускимъ говоромъ, моргнувши густыми бровами, Тимуръ.

— Ксеня! — вѡдповѣла она безъ боязни, бо поняла, що прийшла чужинцеви сильно до вподобы.

— Прекрасне у тебе имя, таке красне, якъ и твои темносиніи очи на румянѡмъ бѣлѡмъ личку... Ты будешь вѡдъ сеи хвилѣ моею!

— Алежь пане, що вы говорите?... А хтожь вы? Я замужна! — говорила Ксеня, по части вже и затревожена.

— Я татарскій сотникъ, воинъ могучого хана! Я полюбивъ тебе сейчасъ, нѣ менѣ нѣ тобѣ... намъ твоего мужа вже не треба!

Се сказавши до Ксенѣ, обернувъ ся Тимуръ до своихъ товаришѣвъ и повелѣвъ, по татарски бесѣдуючи, тремъ изъ нихъ лишити ся тутъ на сторожи до єго повороту, щобы Ксеня не утѣкла и щобы нѣчо ѣй злого не приключилось.

Кервавый танецъ Татаръ въ селѣ не тягнувъ ся довго, бо безборонніи и перестрашевіи мешканцѣ села не ставили кровожаднымъ воинамъ нѣякого опоры. Коло полудня вертали Татары зъ богатою добычею назадъ въ лѣсъ по при млынѣ.

Мельникъ, котрый знавъ добре, що постигла бы его сейчасъ смерть именно про Ксеню, сидѣвъ все еще въ бодякахъ, где и нѣхто его не шукавъ; Ксеня же, стережена трема Татарами мовъ трема тиграми, скрылась въ хатѣ, и не мѡгъ угадати еи мужъ, що она тамъ дѣлае. Ему здавалось, що она повинна бы бодай заводити, о помѡчь кликати, а именно его по имени взывати... Але она того чомусь не дѣлала...

Вся татарска орда скрыла ся зъ добычею въ лѣсѣ. Тимуръ же, злѣзши зъ коня и давши его одному изъ трехъ сторожѣвъ Ксенѣ, вступивъ въ млынъ.

— Смерть буде тобѣ, псе-татарине, въ моѣй хатѣ! — подумавъ собѣ мельникъ, укрытый въ бодачи. — Ксеня моя задасть тобѣ тяжкій ударъ сокирою або желѣзными вилами, щобы помститись за кривду, котру ты здѣлавъ еи рѡднымъ въ селѣ и цѣлѡй громадѣ!

Але мельникъ перечисливъ ся.. Добру хвилю гостивъ Татаринъ у Ксенѣ... По хвили выйшла Ксеня зъ Татариномъ зъ хаты, придѣта въ найновѣйше платѣ, красна якъ рожа, зъ коралевымъ намыстомъ на буйнѡй груди. Обое вынесли изъ хаты три великѣ клуночки, всяке Ксенѣ добро, и дали се Татарамъ, щобы уходили въ лѣсъ за ордою. Самѣ же вернули ся еще разъ въ хату може по грошѣ и выйшовши за хвилю на подвѡ-

ре, вѣдопяти коня вѣдъ плота, сѣли на него и гайда, обнявшись якъ пара голубячь, въ дорогу за Татарвою! За ними ставъ поспѣшати и мельникѣвъ Брысько, великій и тугій пастушій песъ...

Побачвши такє безличнє вѣроломство Ксенѣвъ, не выдержавъ мельникъ въ бурянѣ. Вѣнъ выхопивъ ся якъ пострѣленный звѣрь зъ своєи крыѣвки, кинувъ ся зъ желѣзнымъ гакомъ на Татарина, а зачѣпивши єго сильно гакомъ за рамя, стягнувъ єго, а зъ нимъ и Ксеню, на землю. Кѣнь полетѣвъ свѣтами. Мельникъ кинувъ ся на Татарина, але тотъ, призвычаєный на всякѣй того рода трудности, взявъ верхъ надъ мельникомъ. Почала ся борба на житє и смєртъ Татаринъ старавъ ся вынати изъ-за пояса кинджаль, але мельникъ державъ єго за руки якъ сталевыми клѣщами.

А щожъ на все то Ксеня, христѣянка и жена? Она присѣла на мураву и закрыла лице руками, мовъ-бы плакала; але, на жаль, хлыпаня не було чути!...

Въ борбѣ зъ жиластымъ Татаринѣмъ ставъ мельникъ упадати на силахъ.

— Жѣнко! Бѣй ся Бога, поможи менѣ! — крикнувъ въ розпуцѣ до Ксеньки.

— Нехай Богъ тому поможе, хто кого пере-
може! — вѣдповѣла на тоє Ксеня.

Ось вамъ жѣнка! Ось вамъ любє сердце,
мельниковє незнатищѣ! Ось вамъ христѣянка!

Панею сотниковою захотѣлось ѣй бути! На честь, на вѣру, на причинену кривду рѣднихъ забула она!

— Брыську! Брыську! — кликнувъ теперь мельникъ въ своимъ горю.

И дивѣть, Брысько показавъ ся вѣрниѣшимъ! Вѣнъ кинувъ ся зъ цѣлою заѣлостію на Татари-на, хопивъ его за горло и вѣджеръ ему голову. Стало ся: жите мельника було спасене...

Обтовченый, сколѣнкованый и на лицѣ сильно до крови поцарапанный, мельникъ вставъ зъ великимъ трудомъ и зблизивъ ся до жены, котра теперь на добре розрыдалась, не знати чи за Тимуромъ чи зъ боязни передъ мужемъ. Пѣднѣвши очи и побачивши, якъ страшно скервавлене лице мужа, она якось спамятала ся: ѣй стало жалко того, що стало ся, и заплакала гѣркими слезами. Середъ слезъ схопилась на рѣвнѣ ноги, обняла мужа и взяла цѣлювати его въ рамена...

— Ходи, бѣднѣй ты мѣй! — сказала, взявши его за руку. — Ходи до потока, нехай тебе напою и умыю студеною водою, а потѣмъ утечемо зъ вѣдси далеко гдѣ скрыти ся, бо певно вернуться ся, Татарѣ за своимъ сотникомъ, а если насъ найдуть, то убють насъ на мѣсци!...

*

*

*

Татарѣ прибѣгли шукати Тимура. Найшовши его безъ головы, взяли тѣло его и понесли зъ со-

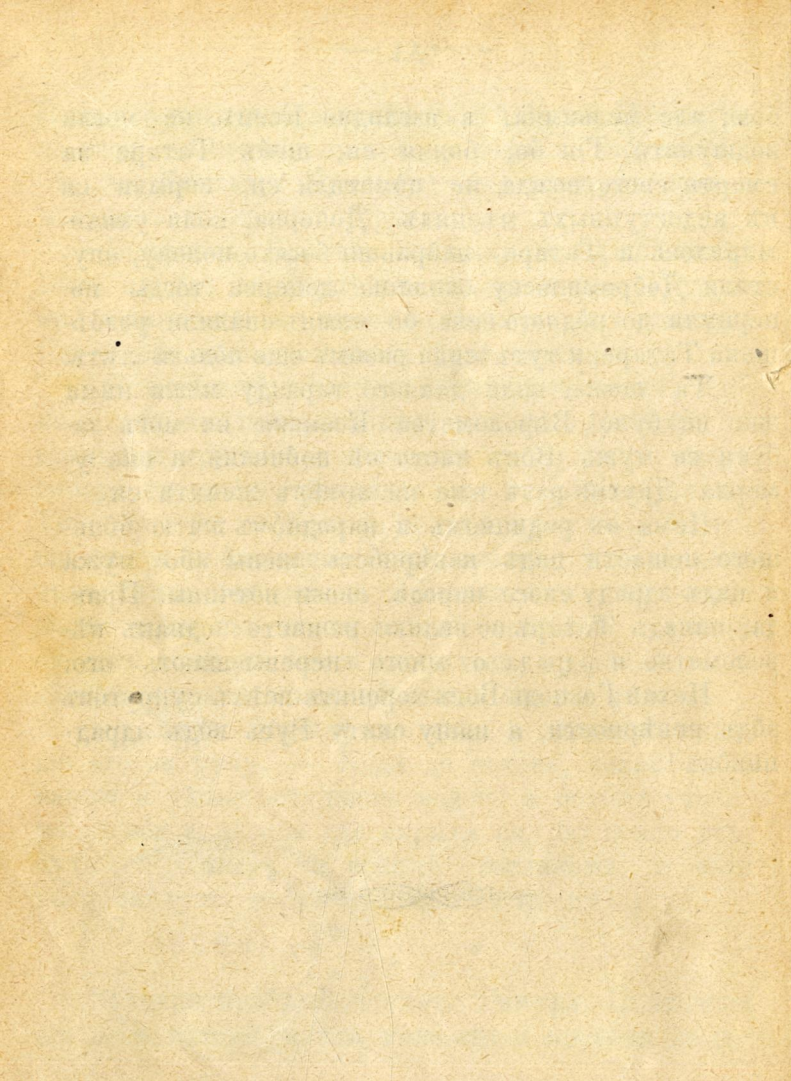
бою; але мельника, а взглядно Ксенѣ, не могли вѣдшукати. Тѣи бо, боячи ся, щобъ Татарѣ за смерть свого вождя не помстилися, скрыли ся въ недоступныхъ мѣсцяхъ. Доперва, коли утихомирилось и Татарѣ, набравши богато полону, опустили Добромильску околицю, доперва тогды повернули до рѣдного села, бо млынъ спалили розбѣшенѣй Татарѣ, и тутъ жили разомъ еще кѣлька лѣтъ.

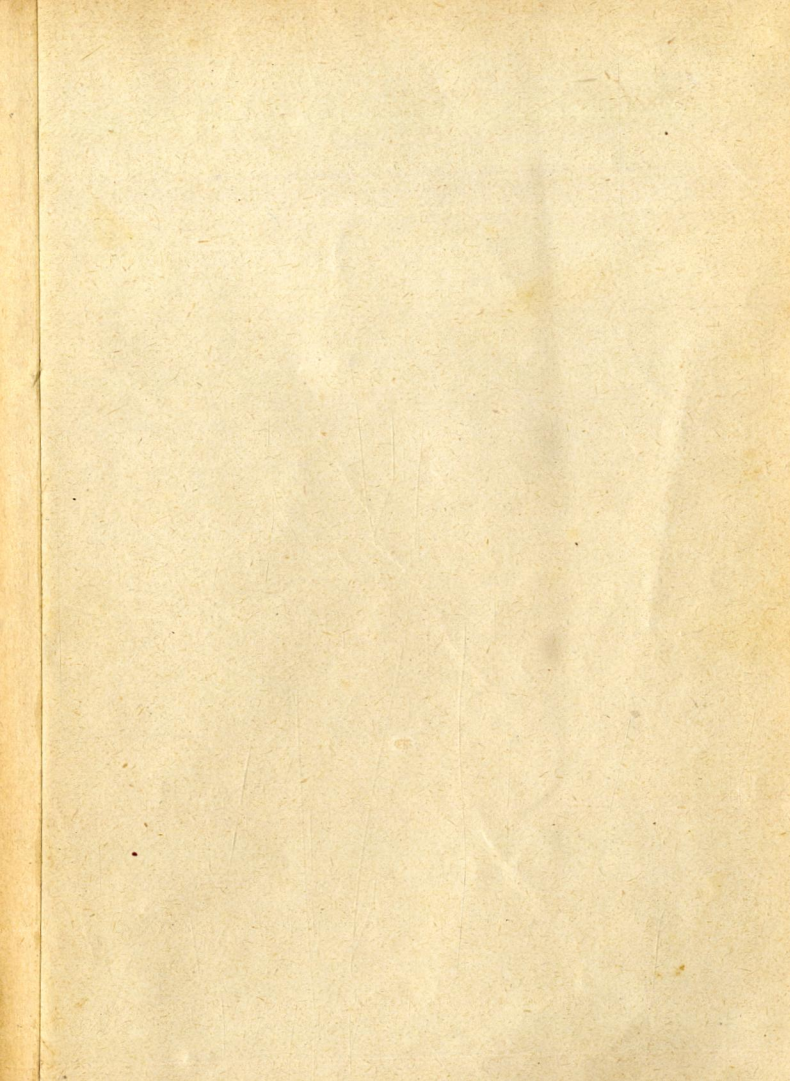
Та щожъ, коли давного гаразду межи ними вже не було! Вѣроломства Ксеньки не мѣгъ забути єи мужъ. Вѣнъ часто єѣ побивавъ и она умерла. Другѣй разъ вже не хотѣвъ женити ся.

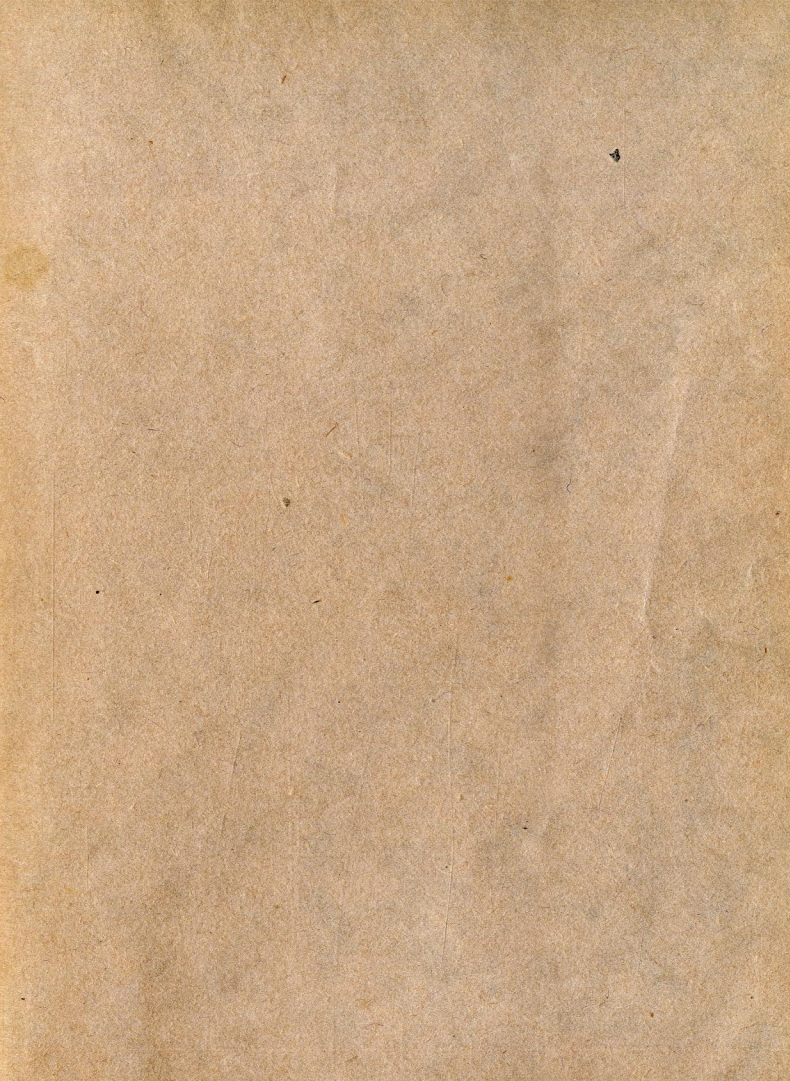
Нема въ родинѣмъ и народнѣмъ житю бѣльшого нещастя надъ невѣрнѣсть жены або мужа и надъ зраду свого народа, своєи вѣтчины. Правда, нападъ Татаръ се велике нещастє; однакъ вѣроломство и зрада о много перевысшають єго.

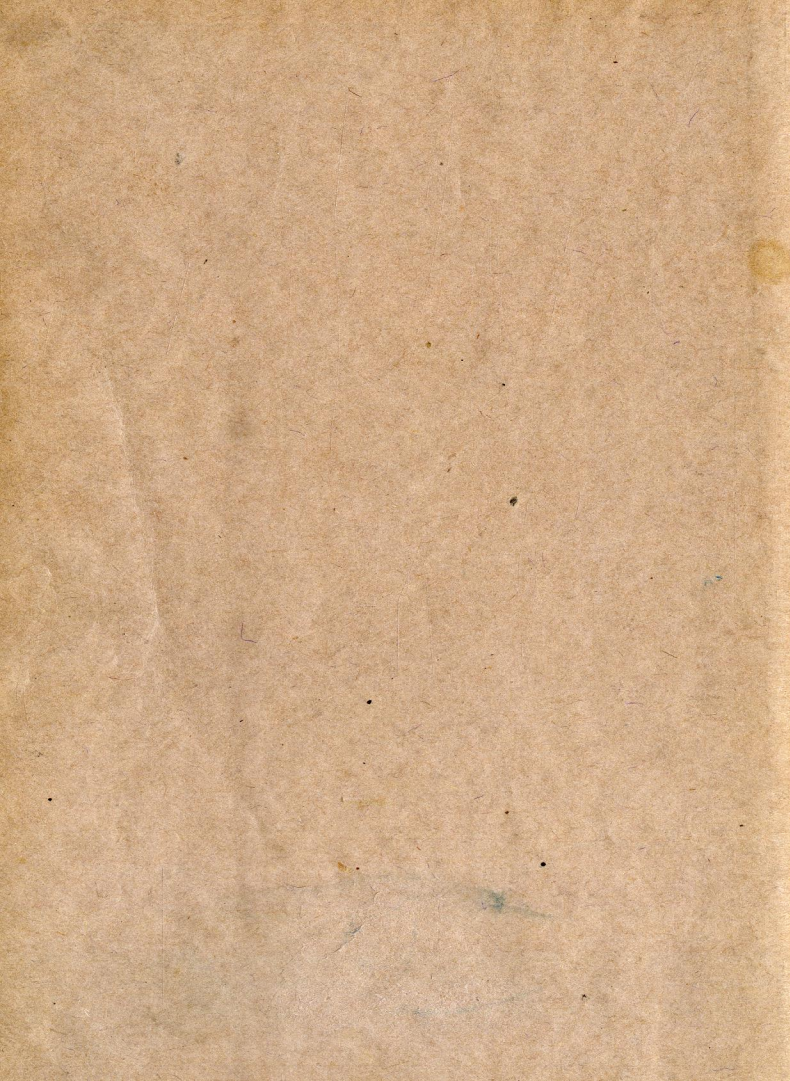
Нехай Господъ Богъ хоронить всѣхъ супругѣвъ вѣдъ невѣрности, а нашу святу Русь вѣдъ зрадникѣвъ ! . . .

РЛ
3494
3,99 (1986)

Тови.
Плану
Сонин

116